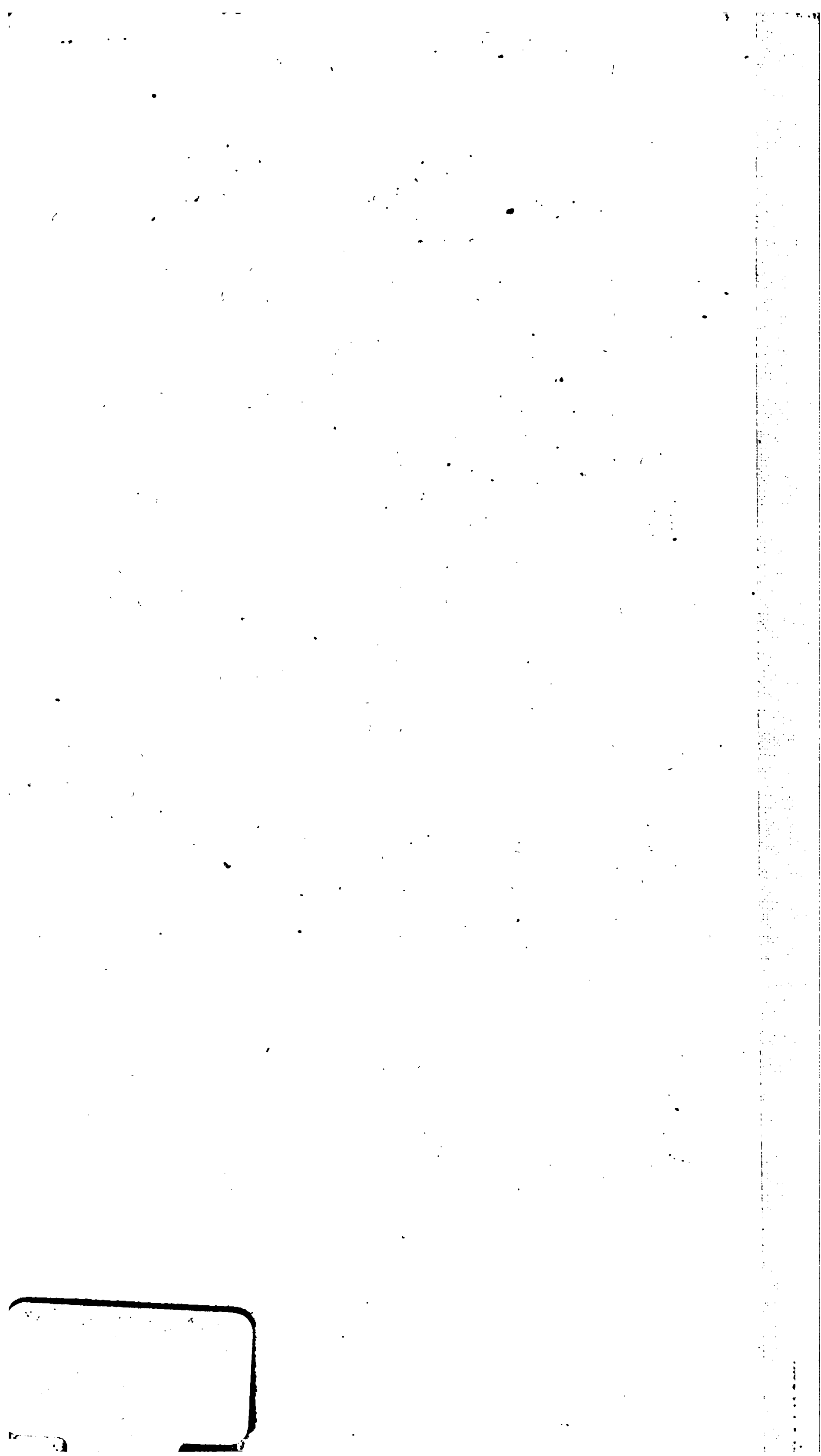

*George O. Holbrooke

2 Apr. 03

(Groen)

GAC

ADVIEZEN.

ADVIEZEN

IN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL,

IN DUBBELEN GETALE,

DOOR

MR. G. GROEN VAN PRINSTERER.

LEIDEN,
S. EN J. LUCHTMANS.
1840.

VOORBERIGT.

Met weinige aanteekeningen, zend ik de adviezen in het licht die ik in de Dubbele Tweede Kamer der Staten-Generaal uitgesproken heb. Uit deze soort, ik zeg niet van verantwoording, maar van vrijwillig verslag, zullen de voormalige Staten van Holland kunnen zien, dat het niet aan mij is te wijten, zoo hunne achtbare Vergadering, door de vernietiging van het Gewest, uit één is gescheurd; terwijl ik van deze gelegenheid gebruik maak, om hun mijne erkentelijkheid te betuigen voor het vertrouwen dat de meesten hunner in mij gesteld en waardoor zij aan mijne Bijdrage tot herziening der Grondwet *het zegel hunner goedkeuring hebben gehecht.*

Men zal hier geen uitgebreid Voorberigt behoeven. Ook bij eene vlugtige inzage kan het blijken dat de meest ge-

wigtige onzer Vaderlandsche aangelegenheden, óf behandeld, óf aangeroerd zijn. Ik heb ook nu de belangrijke punten van het Onderwijs (bl. 56 en volgg. bl. 78—93) *en van de* gewetensvrijheid (bl. 63 en v. 93 en v.) *ter sprake gebragt; de nadeelen getoond van de* centralisatie *en van een bloot* administratief beheer (bl. 43); *de onmisbaarheid van een* Ministerie (bl. 114 en volgg.); *de wenschelijkheid van veerkracht bij de Staten-Generaal* (bijv. bl. 18), *den aard eener* stelselmatige oppositie (bl. 99 en volgg.), *en de noodzakelijkheid eener behartiging van de ware belangen van het Nederlandsche Volk* (bl. 112). *Ik heb getracht te doen opmerken dat het Vaderland, tot op den huidigen dag, naar dezelfde revolutionaire begrippen bestuurd is geworden, welke, met het meest heillooze gevolg, sedert de Fransche omwenteling, ten grondslage van Staats- en Volkerenregt gelegd zijn; dat, door deze begrippen, ook hier te lande, onvermijdelijke tweedragt, willekeur, en veelsoortige ellende is ontstaan; en dat, zoolang er geene terugkeering tot Christelijke, historische, Nederlandsche beginselen is, elke poging tot wezenlijke verbetering van onzen toestand, óf meerdere verwarring, óf meerderen' dwang te weeg brengen zal* (bl. 39—51). *Ik heb mij tegenspraak en berisping ten nutte gemaakt om misverstand weg te nemen ten aanzien van hetgeen ik door zoodanige terugkeering, in praktikale gevolgtrekkingen, bedoel, en ik heb tevens getoond dat*

getrouwe handhaving der Grondwet en vereeniging der partijen alleen langs dien weg mogelijk is (bl. 127–145).

Ik geloof voor deze openhartige mededeeling mijner inzigten geene verontschuldiging noodig te hebben. Mijns erachtens was het, bij de toetsing van het herzieningswerk, meer dan ooit de taak der Staten-Generaal, de gesteldheid des Vaderlands, met de vrijmoedigheid die tot de pligten der Volksvertegenwoordiging behoort, ter sprake te brengen. En thans, na de gebeurtenis die in de laatste weken aller gedachten bezig heeft gehouden, mag ik deze bladen aan mijne Landgenooten aanbieden als eene bijdrage ter ontkennende beantwoording van de vraag zóó veel omvattend, zóó beslissend, zoo waardig, met den meesten ernst, overwogen te worden door allen die regtstreeks of zijdelings invloed kunnen hebben: moet de Regering van Hem dien wij als den tweeden Willem begroeten, de voortgezette toepassing wezen der beginsels die men tot dus ver in Bestuur en Wetgeving heeft gevolgd?

Eéne opmerking zij het mij vergund hier nog bij te voegen, namelijk dat de vorige Koning zelf dit ontkennend antwoord reeds door zijn afstand, als 't ware heeft bevestigd. Wanneer een Vorst; ik vermeet mij niet zijn beeld te willen schetsen; maar wanneer een Vorst gelijk Nederland den Eersten Willem gekend heeft, aan het eind van

zevenentwintigjarig zwoegen, na de helft zijnes Rijks verloren te hebben, ook het Land waar hij, in meer dan één opzigt, vaderlijke zorg betoonde en kinderlijke liefde en trouw ondervond, in een toestand aanschouwt, ten gevolge waarvan hij den schepter, eenigermate althans, uit verdriet en moedeloosheid heeft nedergelegd; zou er dan niet, terwijl billijkerwijs weemoed evenzeer als belangstelling onze harten vervult, naar de oplossing van een, bij den eersten opslag, onverklaarbaar raadsel worden gezocht? Ik weet er slechts ééne, en zij is, het verblijdt mij, van dien aard dat men daarbij, noch onvoorzigtig de bezwaren eens geliefden Vaderlands, noch ondankbaar de verdiensten eens geliefden Konings miskent. Hoe grooter eerbied de welgezinden steeds voor vele zijner persoonlijke hoedanigheden hebben gekoesterd, des te meer is het, bij dit zielverscheurend contrast van uitkomst en bedoeling, ook zelfs de uitnemendheid zijner eigenschappen welke de hoogstnadeelige strekking eener uit de liberale theoriën voortgevloeide Staatkunde bewijst.

Deze Staatkunde is die van geheel Europa geweest. Wie zal, bij de gedachte aan den bedwelmenden invloed dien de algemeenheid van dwaalbegrippen heeft, zich vermeten over hen die ons voor zijn gegaan, het vonnis te vellen! Doch hetgeen bij hen te verontschuldigen was,

zou, bij het licht ook hunner duurgekochte ervaring, voor ons onverantwoordelijk zijn. De krachtige les, die in den gang en afloop der vorige Regering opgesloten ligt, worde niet voorbijgezien, kan het wezen, door Staatslieden, voor wie, na dat zij aan eene reeks van revolutionaire Gouvernementen met ijver ten dienste hebben gestaan, de gewoonte welligt eene tweede natuur is geworden. Zij worde behartigd, kan het zijn, door zoo velen die, ook thans, indien er slechts voor de financiën gezorgd wordt, de voortzetting zich zouden laten welgevallen van een systema van administratie, hetwelk, op anti-nationale beginselen gebouwd, ook aan een' voortreffelijken Vorst, bij de onvermijdelijkheid van regtmatig bezwaar, geen ander uitzigt opent dan, óf een noodlottigen triumf, óf de vernedering der Kroon, óf een roemloos bestuur over een aan elk hooger belang ongevoelig geworden Volk. Maar inzonderheid voor den Opvolger van onzen in zorg en kommer grijs geworden Koning, ga, noch het navolgenswaardig, noch ook het waarschuwend voorbeeld eens geëerbiedigden Vaders te loor. Nederland verblijde zich, ook in den Zoon, een Vorst te bezitten, die, niet slechts zijn heldenafkomst door eigene dapperheid, ten behoeve van het Vaderland, heeft gestaafd; niet slechts op het slagveld de helderheid van blik aan den dag gelegd heeft, welke onontbeerlijk evenzeer in de raadzalen is; maar die ook, en wat baat anders moedbetoon en talent! het wel-

e.

zijn van het Land zijner geboorte en zijner Vaderen bedoelt. Nederland, het Christelijk Nederland voege, bij die dankbare blijdschap, het ootmoedig gebed dat de Koning steeds, voor zich zelven en voor den Staat, kracht en wijsheid zoeke bij Hem, wiens vreeze ook voor de Vorsten het beginsel der wetenschap is, wiens arm niet is verkort, wiens belofte voor degenen die Hem vreezen en dienen, niet faalt, en zonder wiens zegen, noch bekwaamheid, noch ijver, noch mannelijke kracht, noch toejuiching, noch krijgsheer, noch uiterlijke glans, Nederland of Oranje voor te leur stelling, vernedering, en ondergang behoedt.

27 October 1840.

I.

UITSLUITING

VAN DEN GRAAF VAN HOGENDORP.

ZITTING VAN 6 AUGUSTUS.

Slechts één woord over de eerste werkzaamheid der Kamer, nadat zij zich had geconstitueerd; de uitsluiting van *Dirk* Graaf *van Hogendorp*, op grond van Art. 81 der Grondwet, wegens zwagerschap met den H^r *Warin*. — Er moest worden beslist of de zwagerschap bestaat, als de echtgenoote overleden en er geen kind overig is? Naar het oordeel der meeste leden, werd ze geacht, volgens het Romeinsche, het Oud-Hollandsche, en het Fransche regt, te vervallen; onze nieuwe Wetgeving heeft het tegendeel bepaald; zoo kwam het geschil eigenlijk neder op de vraag; naar welke burgerlijke wet moet Art. 81 uitgelegd worden? Naar die wet, dacht ik (en in dezen geest sprak ik een kort Advies uit), waaronder het opgesteld is; alleen die beteekenis geldt, welke toen aan het woord *zwager* werd gehecht. Dit toch komt met de algemeene regels der uitlegkunde overeen; en anders

wordt de Grondwet, zonderling denkbeeld voorwaar! aan den invloed onderworpen der zich afwisselende burgerlijke wetten. De opstellers hebben niet de uitsluiting kunnen bedoelen van een ieder die ooit of immer, ook bij verandering van wet of spraakgebruik, zwager heeten zou; vermits zij, bij de beperking der benoembaarheid, geacht moeten worden een grond van uitsluiting gehad te hebben, niet in de willekeur der benaming, maar in den aard der betrekking, in den ondersteldeu graad van intimiteit. Zij hebben bepaaldelijk degenen ter zijde gesteld, die bepaaldelijk met den door hen gebezigden term aangeduid werden; personen, onder dien term niet begrepen, kunnen geenszins van hun regt, door latere gewone wetten, worden beroofd. Een hooggeacht spreker[1] beschouwde het als ongerijmd, «dat, na eeuwen, als hier het Wetboek Napo»leon reeds lang vergeten kan zijn, dit steeds voor de uitlegging »der Grondwet zou moeten worden gebruikt.» Ongerijmd? Maar hoe dan! De lengte van tijd doet hier weinig af: ook na eeuwen, zal elke wet naar den zin dien zij in den geest des wetgevers had, verklaard, en die zin uit de geschiedenis en wetten van den toenmaligen, en geenszins van lateren, tijd opgemaakt moeten worden. — Doch ik verwijs naar de sedert uitgegevene brochure van den Graaf *van Hogendorp* zelven, « 81 der Grondwet in 1840, » eene duidelijke uiteenzetting van zijn gevoelen; waaromtrent ik echter, hoe meer ik ze beaem, des te meer bejammer dat zij eerst *na* de uitspraak het licht heeft gezien. Was de Kamer genoezaam voorbereid? Het is betwijfeld geworden; en ik durf bijna gissen dat het overgroote der meerderheid (82 tegen 18) ook gedeeltelijk mag worden toegeschreven aan het indrukmakend zelfvertrouwen waarmede regtsgeleerden (op dat oogenblik welligt aan Art. 1 van het Burgerlijk Wetboek[2] niet gedachtig) hebben verklaard dat hier, voor regtsgeleerden, geene quaestie bestond.

[1] DE JONGE VAN CAMPENSNIEUWLAND.

[2] «Het genot der burgerlijke regten is onafhankelijk van de »staatkundige regten, welke alleen overeenkomstig de Grondwet »worden verkregen.»

Waarom toch is er voor de opengevallene plaats, ofschoon er overvloedig tijd was vóór de discussie der herzieningswetten, evenwel, geen nieuwe keuze gedaan? En dat, bij het in behandeling komen van een onderwerp, waarbij het de belangen van Holland meer nog gelden zou dan die der overige Gewesten! De Kamer had veel naauwgezetheid in de uitsluiting getoond; jammer dat haar voorbeeld niet, ook in de vervulling der vacature, werd gevolgd.

II.

ADRES VAN ANTWOORD.

COMITÉ-GENERAAL VAN 10 AUGUSTUS.

De behandeling van het Adres van Antwoord in *Comité-Generaal*, door eene onafgebroken reeks van antecedenten, naar veler oordeel, bijna gewettigd, is een misbruik waarvan de afschaffing wenschelijk is.

Voor een Constitutionelen Staat, in de hedendaagsche beteekenis van het woord, is openbaarheid een erkend levensbeginsel. Inzonderheid ten aanzien der Volksvertegenwoordiging; en waarlijk te regt, omdat zij doorgaans in eene bijna volledige onafhankelijkheid van haar Committenten geplaatst en ook het kiesregt zelden op nationalen voet ingerigt is. Het een en het ander is van toepassing ook hier te lande. De gerepresenteerden mogen geen last geven, geene ruggespraak hebben; laat hun ten minste mogen weten wat door de representanten wordt verrigt. De verkiezingen zijn zeer indirect; laat er ten minste eenige regtstreeksche *contrôle* overig zijn. Als

men, en dit toch, geloove ik, is het doel der fraaije regeringsvormen van onzen tijd; als men, in een goeden zin, opwekking en verlevendiging van publieken geest, van algemeene deelneming in de behandeling der Staatszaken wenscht, is het ook wenschelijk dat het Volk in dit opzigt door zijne Vertegenwoordigers worde geleid. Reeds uit dien hoofde moet de Vergaderzaal, zoo veel mogelijk, geopend wezen voor het publiek. — Openbaarheid dus is de regel, het vereischte, de levensader ook van ons Constitutioneel bestaan. Is er nu bij het Adres van Antwoord voor exceptionele behandeling genoegzame grond?

Voorzeker, zegt men; onvoegzaam zou het wezen dat de Koning uit de dagbladen de toespraak vernam die aan Z. M., namens de Kamer, zal worden overgebragt. — Deze bedenking eener kwalijk geplaatste beleefdheid ontstaat uit een zonderling misbegrip van constitutionele vormen. In Frankrijk, in Engeland, hebben, zoo ver ik weet, de meest ijverige Koningsgezinden, nooit de minste bedenking tegen de openbare discussie gehad. De Koning wordt geacht, bij het ontvangen der Commissie, niets van hetgeen voorafgegaan is, te hebben vernomen, en deze onderstelling kan, zonder nadeel, bij zoo vele andere constitutionele fictiën van meer gewigt, worden gevoegd.

De discussie, voegt men er bij, is van teederen aard; ligt zou een woord ontvallen dat beter in de duisterheid van het Comité-Generaal worde gesmoord. — Is zoodanig vermoeden voegzaam? Welk eene zelfveroordeeling spreekt de Kamer uit? Betaamt het haar aldus het getuigenis af te leggen dat zij zich zelve mistrouwt, dat zij, reeds bij anticipatie, beschaamd is over zich zelf? Indien er grond is om onvoorzigtige en onbehoorlijke uitvallen te verwachten, laat ze plaats hebben in 't openbaar, opdat hij die zich dus vergeet, openlijk te schande worde gemaakt. — Doch bovendien, welke is die bijzondere teederheid der discussie? Men houdt te weinig in het oog dat er quaestie is, niet van hetgeen den persoon des Konings betreft, maar van de aangelegenheden van den Staat. Sluit dan uwe deuren altijd!

De beraadslaging is zeer gewigtig. De Aanspraak des Konings,

welke gerekend wordt als 't ware het programma der Zitting et bevatten, geeft eene ongezochte gelegenheid om het voornaamste dat aan de Kamer zal voorgelegd worden, bij een voorloopig en tevens voorbereidend onderzoek, ter sprake te brengen. Het is dan dat de Kamer zich teekent, dat zij gedaante, kleur, houding verkrijgt. Het is eene officiele kennismaking der Kamer, door verkiezingen of omstandigheden gewijzigd; eene kennismaking, zoo van de leden onderling, als van de Kamer met het Gouvernement. Het is eene Inleiding op het werk. Het behoort tot dien geleidelijken en regelmatigen gang, waardoor eene gepaste en wenschelijke deelneming der Natie wordt gaande gehouden. Alle deze voordeelen gaan te loor, wanneer dit gewigtig deel der werkzaamheden, gelijk hier te lande, neêrkomt op eene nietsbeduidende formaliteit.

Zal men spoedig terugkomen van dit ongepaste gebruik? — Het goedvinden der minderheid beslist: want volgens Art. 108 der Grondwet, kan de willekeur, of van één tiende der leden, of ook van den President, het floers der geheimhouding over elk onderwerp verspreiden. De Graaf *G. K. van Hogendorp* heeft beweerd dat de Vergadering, na het sluiten der deuren, het regt heeft om te oordeelen of er goede redenen voor het Comité bestaan, en, zoo niet, om de zaak aanstonds weder in de gewone en openbare zitting over te brengen: dit is ook eenmaal alzoo geschied (*de Geer*, *Anteced.* p. 161). Doch deze interpretatie, hoe gaarne we haar zouden aannemen, is ongegrond. Art. 108 spreekt stellig en algemeen; en beperkt geenszins het raadplegen met geslotene deuren tot de vraag of er een Comité zal worden gevormd. Neen, het artikel is opgesteld onder den indruk der angstige bezorgdheid die bij velen ten aanzien der openbare beraadslaging heerschende was. Het is in dien tijd geenszins opgevat in zoodanigen uiterst restrictiven zin. Anders toch zou de Commissie der Staten-Generaal in 1815 over het Ontwerp der Grondwet rapporterende, en ten aanzien van hetgeen zij eene *openbare tentoonstelling* noemt, zeer bekommerd, er niet veel troost in gevonden hebben: en evenwel zij zegt: « het kwaad, het onvermijdelijk »kwaad wordt misschien gelenigd door de bepaling die, naar het

»goedvinden van den President of het $\frac{1}{10}$ gedeelte der leden, die »deuren sluit die welligt nooit hadden moeten geopend worden » (*de Geer*, p. 206). Voorwaar dit artikel 108 had ook wel mogen worden herzien. Het zou veel meer in den geest onzer Staatsregeling zijn te bepalen dat het Comité-Generaal niet tegen den zin van $\frac{1}{10}$ der leden doorgedreven mag worden. Inmiddels kan men nu zijne tegenstanders niet slechts, gelijk de Franschen zeggen, *à coup de majorité*, maar *à coup de minorité* verslaan; alleen bedenke men dat dit wapen gevaarlijk is, ook voor dengenen die het misbruikt.

Geen spreker ingeschreven zijnde, scheen het als of er over het Adres van Antwoord geen discussie hoegenaamd plaats hebben zou. Ik achtte mij toen verpligt de aandacht op de volslagene onbeduidendheid van een, uit den aard der zaak, door die onbeduidendheid zelf zoo veelbeteekenend stuk te bepalen. Iedereen kan zich thans door de lezing overtuigen in hoe ver ik regt gehad heb. De voorname zinsnede was deze: « Te zamen gekomen om te beraadslagen »over veranderingen en bijvoegingen in de Grondwet, welke de »omstandigheden of de ervaring noodig hebben doen oordeelen, »gevoelen wij geheel het gewigt van deze belangrijke taak. De »Grondwet toch is het plegtanker van Neêrlands vrijheid en volks»geluk. Elke wijziging in dezelve staat met onze hoogste belan»gen in een onafscheidbaar verband. Met behoedzaamheid is daar»om bij de Grondwet zelve de wijze aangewezen, waarop de ver»anderingen, of bijvoegingen zullen kunnen worden daargesteld. »

EDEL MOGENDE HEEREN!

Ik rangschik mij tot dus ver onder hen, naar wier oordeel de wetgevende bevoegdheid der Dubbele Kamer binnen zeer enge grenzen beperkt is. Doch tevens ben ik overtuigd dat zij, ook binnen dien kring, groote diensten aan het Vaderland kan bewijzen; indien zij namelijk,

ook waar die wetgevende magt ophoudt, bij elke gelegenheid, met den nadruk die haar betaamt, haar gevoelen over de vaderlandsche belangen openbaart. De zedelijke invloed is ook hier het krachtigste middel om nuttig te zijn.

Zouden wij dien invloed gering achten? Voorzeker niet; zoodra wij op de zamenstelling dezer Kamer, op het doel der bijeenkomst, en op de belangrijkheid van het tegenwoordig oogenblik letten. Het is hier niet eene talrijke herzienings-commissie, maar de Tweede Kamer der Staten-Generaal; in dubbelen getale, na het vierde eener eeuw en na de halvering van het Rijk, zamengeroepen om tot de herziening der Grondwet mede te werken; eene Vergadering die eerbied inboezemt, omtrent wier handelingen meer dan gewone verwachting wordt gekoesterd, wier taal door de Natie met luisterend oor opgevangen wordt. De omstandigheden hebben aan de Kamer dit gezag over de gemoederen verleend, van haar gedragingen zal het afhangen of het zal worden behouden of verspeeld.

De beraadslaging over het Adres van Antwoord stelt ons in dit opzigt op de proef. Het is het eerste officiële stuk dat van ons uitgaat. Het eerste waarin wij, uit naam van de Natie, ten aanhoore van de Natie, onze woorden rigten tot den Troon. Het is de voorrede op ons gansche werk. Het geldt hier het aangeven van den toon waarop deze Vergadering zal worden gestemd.

Met deze gedachte nam ik het concept-adres op; mijne teleurstelling, ik erken het, was groot. Een opstel dat ten eenemaal krachteloos is, geenerlei beduidenis heeft; naauwelijks de gewone weerklank op de aanspraak van den Troon.

Ik wil niet afkeuren dat het geenerlei verklaring voor of tegen de bevoegdheid der Kamer om in de herzieningswetten amendementen te maken bevat. Welligt heeft men deze quaestie, om haar gewigt en moeijelijkheid, en om het reeds bekende verschil van gevoelens, te regt daarin ter zijde gesteld. Ik zeg welligt; want, ofschoon het raadplegen hierover eenigen meerderen tijd gevorderd zou hebben, tegen dit kleine nadeel stond het voordeel over dat men terstond vele moeijelijkheden afgesneden had.

Doch ik heb andere reden tot klagt; want, zoo de Kamer ten dien opzigte in haar geheel wilde blijven, waarom niet terstond en rondborstig zich verklaard omtrent de punten, waarover het gevoelen der meerderheid nu reeds niet twijfelachtig meer is? Drie zoodanige punten zou ik verlangen uitgedrukt te zien.

Vooreerst geloof ik dat wij ons duidelijk moeten verklaren omtrent de ongenoegzaamheid dezer herzieningswetten, niet in 't algemeen, maar in verband met hetgeen thans, blijkens de Processen-Verbaal der Tweede Kamer, met eene opmerkelijke overeenstemming daargesteld had kunnen worden. Eene verklaring bijna gelijkstaande met den wensch dat, in de eerstvolgende zitting der Tweede Kamer, een toevoegsel aan het herzieningswerk een onderwerp van beraadslaging zij.

Ten anderen acht ik het allezins nuttig het, voor als nog, onmogelijke aan te duiden eener eenigzins volledige herziening, en de hieruit voortvloeijende noodzakelijkheid om haar voort te zetten in lateren tijd. Het valt in het oog dat de tegenwoordige herziening, uit den aard der zaak, eene aanvankelijke proefneming is. Er zijn toch een aantal onderwerpen (ten voorbeelde noem ik de

betrekking der Vertegenwoordiging tot het Volk) die, naar het oordeel van de meesten onzer, voorziening en verandering zullen eisschen en die evenwel thans, bij het uiteenloopende onzer gevoelens, slechts aanleiding zouden geven tot quaestiën niet rijp ter beslissing.

Eindelijk, behooren wij aan te dringen op de noodzakelijkheid om de Grondwet, én nu, én in het vervolg, te herzien naar vaste beginsels; en onder leiding, zooveel mogelijk, van het Koninklijk initiatief. Ook dit, dunkt mij, kan niet anders dan het gevoelen der meerderheid van UEd. Mog. zijn.

Ik heb gemeend in mijne Afdeeling de volgende zinsnede te mogen opgeven, niet om haar *textualiter* ingelascht te zien, maar als aanduiding der denkbeelden die ik zou wenschen dat men in het Adres opnemen mogt:

« Ter voldoening aan de Grondwet, zullen wij de door » U. M. aan ons medegedeelde ontwerpen van wet, in ver- » band met de behoefte des Vaderlands, de regten der » Kroon, en de vrijheden der Natie onderzoeken; ten einde » aldus, onder biddend opzien tot God en binnen den » kring onzer bevoegdheid, mede te werken tot deze aan- » vankelijke poging om de Grondwet, zonder voorbarig- » heid of schadelijk uitstel, zoo wij hopen, naar vaste » beginsels en onder de leiding van U. M., met de grond- » slagen van het Nederlandsche Staatsregt in overeenstem- » ming te brengen. »

Eene tegenwerping voorzie ik; over het ongenoegzame, het aanvankelijke, mogen wij niet spreken, vermits wij geacht worden de herzienings-wetten, naauwelijks ter Vergadering ingekomen, niet te kennen.

Dit is eene te ver gedrevene fictie. Ik geloof dat eene andere onderstelling juister en natuurlijker is: namelijk deze, dat wij sedert lang onze aandacht op het herzienings-werk en op hetgeen in de gewone Kamer voorgevallen is, hebben gevestigd. Wij kunnen niet als vreemdelingen, zoo even uit de lucht gevallen, worden beschouwd.

En bovendien, al mogt het woord *aanvankelijk* niet op deze ontwerpen kunnen slaan, dan nog is het gepast ter aanduiding van de gewigtige en veeltijds miskende waarheid dat wij thans niet op de hoogte zijn om eene afdoende herziening tot stand te kunnen brengen; en dat de Grondwet, om eene Nederlandsche Staatsregeling te worden, in den loop der tijden, eene voortgezette, eene, naar mijn inzien (doch dit is mijn bijzonder gevoelen, waaromtrent niets hoegenaamd wordt geprejudicieerd), eene Christelijk-historische herziening zal moeten ondergaan.

« De herziening, » zeide ik, « zal plaats moeten hebben « naar vaste beginsels en onder leiding van U. M. » — Wil ik dan misschien de Natie doen loopen aan den leidband van de Kroon? Eene geringe toelichting zal toonen dat mijne gedweeheid niet zoo onvoorwaardelijk is, als men, bij den eersten opslag, onderstelt.

Ik verlang de leiding des Konings. Hierin volg ik het voorbeeld der gewone Kamer. Ook deze heeft zich willen onthouden van het initiatief. En inderdaad, zoo wij (hetgeen ik, helaas! als twijfelachtig beschouw) nog leven in eene getemperde Monarchie, dan wordt de leiding van boven verwacht.

Ik spreek van die leiding als wenschelijk, niet als onmisbaar: « zoo wij hopen, onder U. M. leiding. » De

medewerking, het gemeen overleg is eene *conditio sine quâ non;* de leiding is het niet. Zoo de Kroon afstand doet van haar natuurlijke roeping, zal aan de Tweede Kamer eene poging om, in het belang des Vaderlands, haar grondwettig initiatief te doen gelden niet ten kwade worden geduid.

Ik verklaar die herziening, « naar vaste beginsels, » te verlangen.

Treurig was, E. M. H.! de geschiedenis der vorige zitting. De Kamer heeft bescheidenheid aan den dag gelegd: er is wederkeerige beleefdheid, zoo niet wederkeerige verlegenheid, geweest. Inmiddels is het initiatief des Konings, in den vorm behouden, in der daad verloren gegaan. Wat toch is er, zoo we naar de waarheid vragen, gebeurd? De Koning heeft de wetten, gemakshalve voor de Tweede Kamer, naar aanleiding van haar wenken, geredigeerd. En, is er in hetgeen de Regering ten aanzien der Grondwet heeft gedaan, geen plan, geen zamenhang te bespeuren, bij de Kamer evenmin. Nergens treffen wij eenheid en ontwikkeling van denkbeelden aan; ten ware men het een systema wil noemen dat de Regering *zoo weinig mogelijk* heeft willen geven, en de Tweede Kamer *zoo veel mogelijk*, heeft willen ontvangen. Deze onvastheid van handelen zal een einde moeten hebben; of wel de meest noodlottige gevolgen te weeg kunnen brengen.

Er is, E. M. H.! eene zinsnede in het concept-Adres, welke volkomen den geest er van uitdrukt, en het, als 't ware, resumeert; maar welke tevens van dien aard is dat ik, reeds daarom alleen, de aanneming van hetzelve, niet slechts voor mij, maar voor de groote meerderheid dezer Kamer als bijna onmogelijk beschouw. Zij is deze:

« de Grondwet is het plegtanker van onze vrijheden en » van ons Volksgeluk. »

Noodig is het hier den eigenlijken zin te constateren. Het is, ik wil het gelooven, niet geheel onmogelijk, door allerlei flaauwe uitlegging, aan deze woorden eene dragelijke, eene verdedigbare beteekenis te hechten. Maar is die gedwongene beteekenis de natuurlijke, de terstond in het oog vallende zin? Er mag hier, vergeten wij het niet, geene de minste dubbelzinnigheid wezen. Het is niet genoeg aan de periode eene omschrijving te kunnen geven, waarmede de Vergadering zich vereenigen zou; het moet onmogelijk zijn ze te verklaren op eene wijs die de Kamer compromitteert. Immers de commissie tot het Adres is niet buiten de Kamer aanwezig ter verdediging van haar werk; zij kan niet aan elk lid van het lezend Publiek gaan betuigen, zóó, en niet anders, heeft de Kamer het gemeend. De tekst wordt zonder commentarie in het licht gezonden; en de zinsnede, eenvoudig geinterpreteerd, is eene lofrede op de bestaande Grondwet, waaruit, als bij wettig gevolg, de noodzakelijkheid van zeer bedachtzame wijziging afgeleid wordt.

Ik wensch niet den eerbied dien wij aan de wetten, dien wij vooral aan de Grondwet verschuldigd zijn, uit het oog te verliezen. Ter zelfverdediging mag ik zeggen dat ik, naar mijn gering vermogen, in mijn' beperkten kring, tot het doen eerbiedigen van de Grondwet somtijds medegewerkt heb[1]. Toen de Belgen haar in een democratisch

[1] Zie mijne *Bijdrage tot herziening der Grondwet*, bl. 40. «Geene »beschuldiging tegen ons is meer onverdiend dan dat wij de Grondwet gaarne zouden ter zijde geschoven zien: » *Ned. Gedachten*, II, bl. 18.

Staatsverdrag wilden herscheppen. Toen, in moeijelijke oogenblikken enkele vrienden der Regering van een *coup d'Etat* welligt niet geheel afkeerig zouden zijn geweest. Toen, in 1830 en 1831, eene gedeeltelijk welmeenende, maar toch Ultra-liberale partij haar als door den Belgischen opstand geheel vernietigd heeft beschouwd. En nog onlangs heb ik, toen in het veranderen van de Grondwet door menigeen het voorname, het eenige redmiddel van den Staat gezocht werd, getracht te betoogen dat, somtijds om eigen schuld te bedekken, veel ten onregte aan de Grondwet is te laste gelegd; dat veel waarover men klaagt, geen plaats zou gehad hebben, indien zij met meer zorg door de Regering, door de Staten-Generaal, door de Natie, door een iegelijk, met de constitutionele middelen die hem ten dienste hebben gestaan, ware gehandhaafd en nageleefd geworden.

Doch haar het *palladium* des Vaderlands[a] te noemen, dit mag ik niet. De waarborgen voor de toekomst van Nederland liggen in de vasthouding aan Nederlandsche beginsels: in den Godsdienstigen zin die bij de bevolking, Gode zij dank! nog niet geheel weggenomen werd; in den vrijheidszin dien wij van de vaderen hebben geërfd, in de liefde tot het Huis van Oranje, dat het middenpunt onzer eensgezindheid moet zijn; in de zucht naar eene orde, niet op willekeur, niet op revolutionaire centralisatie, maar op de regelmatige ontwikkeling van alle verkregene regten gevestigd. « Het plegtanker van onze vrij» heden en van ons Volksgeluk! » Neen! dan hebben onze

[a] Wil men haar het plegtanker heeten van den *Staat*, mij is het wel. De Constitutionele Staat is, gelukkig! het Nederlandsche *Vaderland* niet.

vaders, toen zij de vrijheid van een door het geloof herboren Vaderland op het dierbaar Bijbelboek hebben gegrond, een beter plegtanker voor het Volksgeluk gehad. Ik eerbiedig de bedoelingen van een ieder; ik ben overtuigd dat de leden der Commissie in deze hunne uitdrukking niet gezien hebben al wat er, naar mijn inzien, in opgesloten ligt; doch, wat mij zelven betreft, en ik vertrouw dat men ook mijne overtuiging eerbiedigen zal, de goedkeuring van een Adres waarin eene dergelijke uitdrukking aangetroffen wordt, zou, voor mij, eene verloochening zijn mijner Vaderlandsche herinneringen, eene verloochening mijner Christelijke beginsels.

Ik meen verder te mogen gaan; ik geloof te kunnen beweeren dat deze zinsnede onaannemelijk is, ook voor hen in wier oog mijne naauwgezetheid overdrevenheid wordt. Wanneer wij gewag maken van de Grondwet in 't algemeen, dan spreken wij van haar, gelijk zij het uitvloeisel is van milde en vrijzinnige begrippen, gelijk zij de gewijzigde voortzetting is der Staatsregelingen die ons sedert 1795 hebben geregeerd. Wel nu! Deze Staatsregelingen, waarvan dezer dagen een gansche bundel[1] (niet onaardig blijk der bestendigheid van revolutionaire gewrochten!) in het licht verschenen is, in welk opzigt en wanneer hebben zij onze vrijheid en ons geluk bevorderd? En, wat de tegenwoordige Grondwet betreft, ik erken, gaarne en met dankbaarheid, dat wij, tijdens haar bestaan, somtijds het genot van vrijheid en volksgeluk gehad hebben; maar de strekking dier Staatsregeling zelve, in liberalen zin toegepast, is steeds geweest om ons in den toestand te brengen,

[1] *Verzameling van Nederlandsche Staatsregelingen*, Zalt-Bommel, 1840.

waarin wij nu, helaas! zijn; den toestand van een gedesorganiseerden Staat, waarin beurtelings, óf de Koning, óf de Tweede Kamer een gevaarlijk alvermogen bezit. — Vijf en twintig jaren is Uw plegtanker uitgeworpen geweest; ik mag vragen, heeft het U voor stranden behoed?

Hoogstzonderling mag, vooral in het tegenwoordig oogenblik, dit aanprijzend beeld worden genoemd. Het is blijkbaar dat de meesten onzer eene herziening der Grondwet overeenkomstig de wezenlijke behoefte der Natie, eene ruime, eene wezenlijke herziening zouden hebben gewenscht; en echter voelen wij ons gedrongen lucht te geven aan onze geestdrift voor eene wet die wij bijna allen als een' zeer gebrekkigen vorm van ons Staatsregt beschouwen. Op eene vreemde wijs zal dit Adres afsteken bij de Processen-Verbaal Uwer Afdeelingen; het hooggestemde loflied tegenover de scherpe kritiek! Men zal, vrees ik, moeten onderstellen dat de Dubbele Kamer plotseling, met voorbijzage van haar eigene roeping, in eene reminiscentie uit dien gulden tijd is vervallen, toen de Grondwet in de schatting, of althans naar het voorgeven van allen, nog voor eene soort van politieke volkomenheid gold. — Waarlijk, in verband met het doel onzer bijeenkomst, gelijkt eene dergelijke zinsnede naar eene ironie, die zelfs den schijn van bitterheid heeft.

Maar, zegt men, de Grondwet heeft toch veel goeds en behoedzaamheid is bij elke verandering nuttig. — Ik erken het; ik zou mij tegen die erkentenis, ook in het Adres, geenszins verzetten, indien bij het goede ook de keerzijde getoond en, tegenover de behoedzaamheid, ook voortgang met vasten tred aangeprezen wierd. In het ons voorgelegde opstel mist de onvoorwaardelijke lof

het onmisbare correctief. Niet slechts wordt er van de wenschelijkheid van verdere verbeteringen niets gezegd; maar, met betrekking zelfs tot de dertien herzieningswetten, wordt eenzijdig gedrukt op de noodzakelijkheid om toch vooral behoedzaamheid te betrachten. De Kamer legt hier, ik geloof tegen haar bedoeling, eene politieke belijdenis af; want, onder den schijn van geen kleur te hebben, is het stuk zoo sterk mogelijk gekleurd; onder den schijn van alle meeningen in algemeene bewoording te omvatten, is het gesteld uitsluitend in de meening van hen in wier bedoeling het gansche herzieningswerk slechts een, zal ik zeggen nationaal of anti-nationaal? wiegelied is. — Zoodanig Adres zal, vrees ik, de sanctie wezen op het stelsel van het Gouvernement; een stelsel noodlottig voor den Staat en dus ook voor het Gouvernement zelf.

Men zegt verder, het is hier een Adres der beide Kamers; het moet zoodanig zijn dat het door de Eerste Kamer niet ter zijde worde gelegd. Onze taak, E. M. H.! is een goed Adres te maken, waardig onze roeping, en dat met het belang van het onderwerp en het gewigt van het oogenblik in overeenstemming zij. Het is hier, gelijk in het maatschappelijk leven altijd, wanneer in den naam ook van anderen het woord moet worden gevoerd; men kan ons dwingen te zwijgen; maar nimmer kan men ons noodzaken te spreken tegen onze overtuiging. De Eerste Kamer, hoe zal ik het beleefdelijk uitdrukken? boven ons in de Staatsmachine geplaatst, kan ook afdalen tot ons; ik zie geene verpligting om ons tot de hoogte der Eerste Kamer te verheffen.

Men zegt eindelijk: waartoe zoo veel aan het Adres gehecht! het stuk beteekent zoo weinig; wie leest het, wie denkt er over na, wie stelt er eenig het minste belang in? Treurige bekentenis, E. M. H.! De oorzaak dezer onverschilligheid is, dunkt mij, niet ver te zoeken; zij komt mij voor tweeledig te zijn.

Vooreerst, de behandeling van het Adres in Comité-Generaal. Dit eischt, zoo wordt er gezegd, de betamelijkheid. Ik zou integendeel durven beweeren dat, uit betamelijkheid en in het belang der Kroon, de behandeling in 't openbaar behoort te geschieden. Dit althans is zeker dat de belangstelling in een Adres, waarop de aandacht door geene voorafgaande deliberatiën is gevestigd, uit den aard der zaak, gering zal moeten zijn.

De tweede reden is de flaauwheid waarmede dit stuk doorgaans opgesteld is. — Dit gebrek aan leven en uitdrukking in bijna elke soortgelijke toespraak, is inderdaad jammerlijk. Waar zal de Natie steun en opwekking vinden, zoo het niet is uit den mond eener Regering die zij eerbiedigen moet en in de taal eener Vergadering die haar vertegenwoordigt? Door haar die opwekking te onthouden, door elke gelegenheid daartoe te verzuimen, door het Nederlandsche Volk, wanneer het van Overheid of Vertegenwoordiging inlichting, bestuur, rigtsnoer verlangt, telkens te leur te stellen in dien wensch, wordt het aan zich zelf, neen! wordt het aan inblazingen van allerlei aard overgelaten. Dit stilzwijgen, dat spreken zonder klem en zonder kracht, is mede (en wij moesten het, ten minste door eigen ondervinding, hebben geleerd!) een oorzaak waardoor omwentelingen worden voorbereid of verhaast. Men vergete niet dat, waar leiding ophoudt, verleiding begint.

Ik hoop dus en vertrouw, E. M. H.! dat Uwe Vergadering haar zegel aan een Adres als het onderhavige niet zal willen hechten. Het zou voorwaar een treurig begin van haar werkzaamheden zijn. Laat ons, buitengewone Leden dezer Kamer! laat ons vooral bedenken dat wij, bij goedkeuring van het Adres, veel minder dan de gewone leden te verontschuldigen zullen zijn. Voor hen, ontveinzen wij het niet, moet het eenigermate moeijelijkheid hebben zich, indien ik het dus uitdrukken mag, aan den ouden sleur te onttrekken; maar voor ons bestaat die moeijelijkheid niet: op ons, geroepen om niet slechts een dubbel getal, maar, als 't ware, een versch element in deze Vergadering te brengen, op ons zal eene veel grooter verantwoordelijkheid rusten, indien ook wij doen hetgeen door de meesten onzer meermalen afgekeurd werd, indien ook wij door dien sleur worden medegesleept. En laat ons allen, E. M. H.! toch niet vergeten dat het Vaderland in bedenkelijke omstandigheden verkeert, dat ook onze invloed een middel kan zijn om tot behoud van het Vaderland mede te werken; dat wij dien invloed moeten verhoogen door een betamelijk gebruik; en dat wij integendeel de zedelijke kracht die aan ons, Leden dezer plegtige Vergadering, toebedeeld is, reeds bij den aanvang in de waagschaal zullen stellen, wanneer ons Adres het flaauwste is der flaauwe Adressen die in de laatste jaren van de Tweede Kamer uitgegaan zijn!

Deze aanval werd het sein van een levendigen strijd. Een aantal redenaars vereenigde zich, in de hoofdzaak, met mijne beschouwing; eene gansche reeks van amendementen werd in het midden

gebragt; eindelijk gaf de Voorzitter in bedenking om te stemmen over het onveranderd Adres en, eerst in geval van verwerping, de amendementen in omvraag te brengen. Dit voorstel, waardoor de natuurlijke orde scheen omgekeerd te worden, met de zeer geringe meerderheid van vijf stemmen (54 tegen 49) aangenomen zijnde, droeg desniettemin het Adres met 85 tegen 17, zoo al niet de goedkeuring, ten minste de sanctie der Vergadering weg. — Aan de Commissie ter overbrenging werd geantwoord «dat het Z. M. «aangenaam was geweest uit het Adres der Staten-Generaal de een»stemmigheid der gevoelens te ontwaren welke dezelven bezielt.»

De oproeping aan de buitengewone Leden der Kamer had dus, althans wat de uitkomst betreft, niet veel gebaat. De geest der meerderheid van de gewone Kamer had zich al spoedig ook van zeer velen onder hen meester gemaakt. Dit zou begrijpelijk, verschoonbaar, prijsselijk zijn geweest, indien de vroegere handelwijs der Tweede Kamer in hooge mate de algemeene goedkeuring weggedragen had. Thans daarentegen was het, zou ik gedacht hebben, onze roeping om, vereenigd, in dit opzigt, met de leden die deze handelwijs afgekeurd hadden, naar ons vermogen, mede te werken om de Kamer, door eene meer waardige houding, op een beter en meer nationaal standpunt te brengen.

Er bleef mij niets over dan aanteekening in de Notulen te verzoeken dat ik mij met het besluit der Vergadering niet had vereenigd.

III.

VOORSTEL OVER HET REGLEMENT VAN ORDE.

ZITTING VAN DEN 8 AUGUSTUS.

Welk is het doel van den H[r] *Thorbecke c. s.* geweest? Als mede-onderteekenaar, kan ik met reden van wetenschap zeggen: door eene geringe wijziging van het Reglement hebben wij gewenscht eene *raadpleging over het algemeen verslag* (bij art. 109 der Grondwet voorgeschreven), en even hierdoor eene regelmatige en doeltreffende beraadslaging te verkrijgen. Het voorstel, de Memorie van Toelichting, de Processen-Verbaal der Afdeelingen zijn bekend; en ik mag mij te meer van nadere aanmerkingen onthouden, vermits ik mij vleijen durf dat ze, voor zoo veel noodig, gegeven zullen worden door den eersten voorsteller. En aan wien liever zou ik die zorg overlaten dan aan den schranderen man, die reeds in zijn vlugschrift *Wat kan de dubbele Kamer doen?* met zooveel duidelijkheid en kracht aangetoond heeft dat, volgens de tegenwoordige wijs van raadplegen, de kracht der Kamer door het vormen van kleine kamertjes wordt vernietigd en het gemeen overleg uitloopt op eene onderhandeling der bijzondere leden met het Gouvernement.

Sommigen hebben aan ons, *buitengewone* leden der Kamer, dezen stap ten kwade geduid. Tegen deze aanmerking die ons per-

soonlijk betreft, zij het mij vergund het volgende in het midden te brengen.

Wij hebben eene wijziging, enkel en alleen voor deze *buitengewone* Vergadering, verlangd. Gewone leden, die het Voorstel zouden hebben ondersteund, meenden dat deze aanvrage juist de taak hunner buitengewone ambtgenooten was.

Het verkeerde en ongerijmde, het in menig opzigt zeer nadeelige, der gebruikelijke beraadslaging was sedert lang erkend en gevoeld. En de behoefte aan wijziging was nu te dringender, dewijl de omslagtigheid door het grooter getal leden verdubbeld en er, gelijk door den H^r^ *Thorbecke* zoo juist aangemerkt is, slechts eene tweede lijst van bijzondere opiniën, zonder doel of resultaat, ingeleverd worden kon.

Het was hier slechts eene soort van vernieuwing van het Voorstel den 14_{en} Januarij door den H^r^ *Luzac c. s.* gedaan, hetwelk de Kamer, na het verworpen te hebben, desniettemin luisterrijk geregtvaardigd heeft, door de herhalingen en tegenstrijdigheden, door het uit één loopende en onzamenhangende van hare volumineuse Processen-Verbaal.

Ook mogt onze leidsman, ofschoon buitengewoon lid, op grond van zijne doorwrochte *Aanteekening op de Grondwet* en van het gebruik 't welk daarvan, somtijds met dankbare vermelding en zeer dikwerf zonder het te noemen, in de Afdeelingen is gemaakt, bijna als *adviserend* lid der Kamer worden beschouwd. — Wij konden ons bovendien op een gewoon lid, van niet gewone bekwaamheid, op den Graaf *G. K. van Hogendorp* beroepen: « de »Griffier, » schrijft hij, « voegt in de Centrale Afdeeling de onder»scheidene rapporten der Afdeelingen zamen, en dit stuk houden »wij voor het algemeen verslag, bij de Grondwet, art. 109, ver»meld. Het is klaar dat de woorden der Grondwet iets geheel »anders beteekenen dan eene verzameling van zeven rapporten van »zeven Afdeelingen... Ons zoogenaamd algemeen verslag is eene »bloote verzameling van zeven afzonderlijke stukken, en heeft niets »dat zweemt naar een geheel. Onze Centrale Afdeeling zelve, welke »nooit eene zaak overweegt, noch veel min haar oordeel uitbrengt,

»is vreemd aan de Grondwet, en is slechts bij eene verkeerde »gevolgtrekking daaruit gehaald : » *Bijdragen tot de Huishouding van Staat*, VIII. bl. 271, *en v.*

Over 't algemeen is het onvoegzaam zich terstond, in welke zaak ook, eenigermate op den voorgrond te zetten. Kennismaking met het terrein wordt vereischt, ten einde voorzigtig en allengskens post te kunnen vatten. Deze wijze les werd evenwel, door den aard onzer kortstondige zending, aanmerkelijk gewijzigd. Wij zijn, als 't ware, midden in het strijdperk geworpen; er was geen tijd van voorbereiding meer. Wij moesten ten regel aannemen, óf onvoorwaardelijk het spoor der meerderheid te volgen; óf wel, bij verschil van begrippen, zonder ijdel zelfvertrouwen, maar ook zonder eene schroomvalligheid, die bij het aannemen der benoeming gepaster ware geweest, overeenkomstig eigene overtuiging werkzaam te zijn.

Nadat zeer ver de meeste leden zich in de Afdeelingen stellig tegen het Voorstel hadden verklaard, hebben wij het, zonder gevaar van misrekening, *als reeds verworpen* beschouwd. Het nut eener openlijke discussie scheen ons, in dien stand der zaak, niet te kunnen opwegen tegen den nadeeligen indruk dien een in veler oog onbescheiden aandrang te weeg brengen zou. Onbetwistbaar is het evenwel dat er omstandigheden kunnen zijn waarin men, met de bewustheid in de Kamer overstemd te zullen worden, ja, alleen te zullen staan, in het belang der zaak en met het oog op de Natie, niet te rug treden mag.

Soortgelijke regtvaardiging, als wij hierboven omtrent het voorstel van den Hr *Luzac* hebben vermeld, is, bij de discussie van het eerste Ontwerp, ook aan ons Voorstel te beurt gevallen. Deze dusgenaamde beraadslaging toch heeft bestaan in een vijftigtal redevoeringen, waarbij telkens een twintigtal onderwerpen afgehandeld werd; terwijl, voor zoo ver eenige wisseling van gedachten plaats gehad heeft, stelling, beantwoording, en repliek door gansche dagen van één gescheiden was! Gelooft men inderdaad dat dit de weg is om naar eene goede uitkomst te worden geleid?

IV.

NOTA OVER DE ONGENOEGZAAMHEID DER HERZIENING.

PROCES-VERBAAL DER EERSTE AFDEELING.

Bij de algemeene overtuiging omtrent het ongenoegzame der herzieningswetten, was het, om eenig resultaat te bereiken, volstrekt noodig zich omtrent den *aard* dezer ongenoegzaamheid en het wenschelijke van *bepaaldelijk aangewezene* verbeteringen te verstaan. Eene stellige verklaring omtrent de rigting mijner denkbeelden in dit opzigt achtte ik, uit dien hoofde pligt; daarom heb ik, in de hoop dat het gevoelen ook van andere Leden op deze of soortgelijke wijs zou worden geconstateerd, bij het Proces-Verbaal mijner Afdeeling deze Nota gevoegd.

De ondergeteekende neemt de vrijheid eenigzins nader te bepalen, wat hij door *de ongenoegzaamheid dezer herzienings-wetten* verstaat. Hij heeft namelijk hierbij het oog op eene herziening, niet gelijk die aan de behoefte van het Nederlandsche volk geheel beantwoorden zou, maar gelijk die *reeds nu*, in het belang des Vaderlands, plaats had *kunnen*, plaats had *moeten* hebben.

Eene volledige herziening in Nederlandschen zin acht hij *wenschelijk*. Hij gaat uit van het denkbeeld, dat de Grondwet, uitvloeisel van revolutionnaire begrippen, de strekking heeft om, voor nationale vrijheden en regten, eene soort van constitutionele fictiën daar te stellen, waarvan de werking, óf het Koninklijk gezag vernedert en vernietigt, óf wel, door een willekeurig administratief en centraliserend beheer, wordt bedwongen en nietsbeteekend gemaakt. Dien ten gevolge is hij van oordeel dat, zoo de Staat immer op deugdelijke beginsels zal worden gevestigd, ook de Grondwet met de fundamentele bepalingen van het algemeen Staatsregt en met de hoofdtrekken van het Nederlandsche Volkswezen in overeenstemming zal moeten worden gebragt.

Zoodanige herziening echter, waarbij het bestaan der Eerste Kamer, de attributiën der Tweede, de aard van het kiesregt, en menig ander teeder en gewigtig punt zou moeten worden overwogen, acht hij thans *onmogelijk*. — Daarvoor is het Staatsregt in de laatste tijden te weinig of te éénzijdig beoefend, de publieke opinie te weinig voorbereid, het verschil van beginsels, en vooral het gebrek aan beginsels, te groot. Elke herziening van dien aard zou thans eene mislukte proeve moeten zijn.

Ook kunnen de nadeelen van een noodzakelijk uitstel, door handhaving der bestaande Grondwet, gedeeltelijk worden verzacht; daar deze staatsvorm, hoe gebrekkig, middelen aan de hand geeft, waardoor, indien men ze behoorlijk gebruikt, veel onheils, ten onregte aan dien vorm toegeschreven, kan worden geweerd.

Zoodanige herziening is dus, naar het oordeel van den ondergeteekende, geheel een voorwerp *van latere zorg;*

het is niet te haren opzigte, dat hij de ongenoegzaamheid der voorgedragene wetten bejammert. Maar hij meent, dat reeds nu *al* datgene had tot stand moeten worden gebragt wat *nu reeds*, óf algemeen als verbetering aangemerkt werd, óf noodig gerekend kon worden ter wegneming van de zaden van tweedragt, wier ontwikkeling zóó noodlottig kan zijn.

Ook naar dien maatstaf beoordeeld, zijn de wetten, naar zijn inzien, ongenoegzaam.

Daarbij is geen acht geslagen op die veranderingen waarop door alle of bijna alle de leden der Kamer aangedrongen is, en waarvan ook de Regering zelve de noodzakelijkheid niet schijnt te hebben ontkend. Hiervan moge, uit vele, de verlangde wijziging van artikel 4 der Grondwet[1] ten voorbeelde verstrekken.

Daarbij is evenmin eenig gewag gemaakt van onderwerpen die, hoewel door de Kamer naauwelijks ter sprake gebragt, evenwel, ook blijkens vroegere treurige ondervinding, van het hoogste gewigt zijn. De ondergeteekende bedoelt *het onderwijs* en *de betrekkingen tusschen de Kerk en den Staat.* Hij voegt hier, om misverstand voor te komen, twee aanmerkingen bij.

Vooreerst: dat de noodzakelijkheid van wijzigingen in de Grondwet te dien opzigte, welligt minder in de Grond-

[1] Bij dit Art., hetwelk aan ingezetenen en vreemdelingen gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen verleent, en waaruit, reeds meer dan eenmaal, de meest onaangename discussie is ontstaan, « blijft overig *te voegen* dat aan de wetgeving » vrijgesteld wierd om, in buitengewone gevallen, de volle werking » van het art. voor een zekeren tijd te schorsen: » *Thorbecke*, *Aanteek.* p. 11. Eene aanmerking telkens in de Processen-Verbaal der Tweede Kamer herhaald.

wet zelve is gelegen, dan in de interpretatie welke de Regering gemeend heeft er aan te moeten geven.

Ten andere: dat de behandeling dezer onderwerpen op eene eenigzins afdoende wijs (waarbij, naar het inzien van den ondergeteekende, christelijke verdraagzaamheid en eerbiediging van ieders regten op den voorgrond zou moeten staan), voorzeker niet behoort tot de herziening welke nu plaats hebben kan, maar wel het bepalen der *regeling* van het onderwijs *bij de wet*, en het geven van beteren waarborg voor *de vrijheid van christelijke godsdienstoefening* en voor *de zelfstandigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk*, eene zelfstandigheid, wier miskenning de grondwettige gelijkstelling der gezindheden, ten nadeele van deze Kerk, verbreekt.

De ondergeteekende onderwerpt, met den meesten eerbied, aan de Regering het denkbeeld, dat er voorstellen in dien geest in de aanstaande gewone Zitting der Tweede Kamer moeten worden gedaan; en, ofschoon hij betreurt dat deze herziening nu, als het ware, *in twee termijnen* plaats zal dienen te hebben, acht hij dergelijke aanvulling onmisbaar, om wezenlijke en duurzame rust in het Vaderland te verkrijgen, in plaats van kortstondige verademing, weldra door erger spanning gevolgd.

Groen van Prinsterer.

V.

VERZOEKSCHRIFT DER AFGESCHEIDENEN.

ZITTING VAN DEN 19 AUGUSTUS.

De gedeeltelijke voortduring der maatregelen tegen de Afgescheidenen, aan wie thans de vrijheid van Godsdienstoefening naar willekeur wordt verleend of geweigerd; de vasthouding aan een stelsel van eigendunkelijk Staatsbeheer, ten gevolge waarvan aan het gedeelte der Gereformeerde Gezindheid, hetwelk in een van Gouvernementswege opgerigt Kerkgenootschap geen genoegen neemt, de, bij de Grondwet, ook aan die *bestaande Gezindheid* toegekende bescherming is ontzegd; de onverzettelijkheid ten dien opzigte is (ik geloof dat velen met mij dit gevoelen) een verschijnsel dat te droeviger wordt, naarmate de openbare meening hieromtrent meer toegelicht en het oordeel van bezadigden en onpartijdigen meer kenbaar is geworden. Geen wonder dat de gelegenheid welke dit verzoekschrift aanbood, door verscheidene Leden aangegrepen werd om hun leedwezen te betuigen: geen wonder ook dat niemand de verdediging der handelwijs van het Gouvernement op zich genomen heeft.

Omtrent de bevoegdheid der Kamer ontstond eene soort van voorposten-gevecht, waarbij weldra, gedeeltelijk althans, het gros van het leger werd gemengd.

Art. 229 en volgg. der Grondwet zijn toen, gelijk reeds in de Afdeelingen en later bij de discussie der wetten, overvloedig gecommentarieerd; ik beslis niet of zij toegelicht zijn. Ik hel nog steeds over tot de meening dat de *duidelijk aangewezene en uitgedrukte verandering of bijvoeging zelve*, onveranderbaar, aan eene tweede instantie, aan eene nadere overweging en sanctie, wordt onderworpen. Evenwel beken ik dat er grond is ook voor eene tegenovergestelde onderstelling, in zoo ver zij de mogelijkheid van wijziging binnen den kring van het aangewezen onderwerp beperkt. Zouden deze artikels, door hen die ze opgesteld hebben, genoegzaam doordacht zijn geweest? Zouden deze Staatslieden alle de zwarigheden voorzien hebben, waarvan men thans de oplossing in de door hen gebezigde bewoordingen zoekt?

In redevoeringen en dagbladen heeft menigeen zich op de algemeene herziening van 1815 beroepen, toen een gewijzigd Ontwerp van Grondwet voorgelegd werd. Doch « er is toen afgeweken van »den regelmatigen weg; gemakshalve, ter bespoediging, en omdat »er geen nadeel in gezien werd; zeer ten onregte evenwel; daar »zoodanige overtreding ongeoorloofd en voor het vervolg verleidelijk »was: » *Ned. Ged.* II. 119. Het meest af te keuren was dat men het deed voorkomen als of de grondwettelijke bepaling nageleefd wierd. Liever nog een willekeurig afschaffen der vormen dan dat men in schijn eerbied er voor heeft en ze desniettemin, in haar voorname inhoud en strekking, vertreedt. — Overigens is het ontegenzeggelijk dat de noodzakelijkheid eener wezenlijke herziening, die in 1815 werd erkend, evenzeer, zoo al niet in 1830 of 1831, althans in 1840 bestond.

EDEL MOGENDE HEEREN!

Niemand voorzeker zal het bevreemden, dat ik over een verzoekschrift der Afgescheidenen het woord heb gevraagd. Ik heb meermalen deze personen in het openbaar verdedigd; niet als of ik het eens ware met alle hunne beginsels, meeningen, en gevoelens; niet als of ik

hunne daden in alle opzigten goedkeurde; maar dewijl ik overtuigd was, en ik ben het nog, dat hun een grievend onregt aangedaan werd; dat geest en letter der Grondwet op verregaande wijs daarbij werden miskend; dat permanente inlegering niet bestaanbaar met onze constitutionele voorregten is; dat eene Napoleontische strafwet, over wier uitlegging bovendien zeer verschillend gedacht wordt, in geen geval de bepalingen der Grondwet wegcijferen mag; eindelijk, dat, al het overige daargelaten (en ziedaar eigenlijk het ware gezigtspunt), leden eener *Gezindheid* die in 1815 bestond, hun regt op gelijke bescherming, in Art. 191 uitgedrukt en gewaarborgd, niet kunnen verliezen omdat zij, uit gehechtheid, laat het zijn uit overdrevene gehechtheid, aan de grondstellingen van die Gezindheid, gemoedsbezwaar hebben tegen de vereeniging met een *Kerkgenootschap*, hetwelk in 1816, na de invoering der Grondwet, bij Koninklijk Besluit opgerigt is.

Ik zou mij evenwel tegen het overgaan tot de orde van den dag geenszins verzetten, indien het onderwerp buiten den kring onzer bemoeijenissen lag. Maar is dit zoo? Is waarlijk onze bevoegdheid zoo naauw beperkt dat eene gewigtige Vaderlandsche aangelegenheid daarvan uitgesloten is? Ziedaar wat nu door U E. M., zoo met betrekking tot deze zaak, als ook in 't algemeen, zal worden beslist.

Zij die vermeenen dat, noch het ligchaam der Kamer, noch zelfs eenig lid afzonderlijk, een wensch mag uiten welke niet regtstreeks de aan deze Vergadering voorgelegde Ontwerpen betreft, zijn verpligt, hoe gunstig ook voor de Afgescheidenen gestemd, hen niet ontvankelijk te

verklaren in hun eisch. Daarentegen degenen onder U die ons, óf gezamenlijk, óf althans elk voor zich zelven, geregtigd achten om het werk der herziening en de voorgedragene wetten in verband met de gesteldheid des Vaderlands te beschouwen, zijn gehouden, al mogten zij tegen de Afgescheidenen ingenomen zijn, het nederliggen ter Griffie, te verlangen. Hoe toch zouden wij aan ons zelven, of aan onze medeleden, eenig middel mogen of willen onthouden, om over onderwerpen wier behandeling geoorloofd en mogelijk is, nader ingelicht te worden!

Uit dien hoofde reken ik het bijna overbodig het goed regt der Afgescheidenen nader en uitvoerig te bewijzen. Ik vrees den strijd niet, overtuigd dat, hoe meer de zaak aan het licht komt, hoe meer men zal erkennen dat er onregtvaardigheid plaats gehad heeft; maar ik acht den strijd op dit oogenblik minder gepast. Niet de regtmatigheid van het verzoek, maar slechts de bevoegdheid der Kamer wordt door het nederliggen ter Griffie gepredicieerd. Ik behoef dus slechts aan te toonen dat het request, krachtens ons mandaat, overwogen mag worden, en dat het, om het gewigt der zaak, behoudens nader onderzoek omtrent de gegrondheid van het beklag, ten minste eenige overweging verdient.

De *orde van den dag* is, óf ter zijdestelling wegens incompetentie, óf verachtelijke wegwerping, hetzij om het onbehoorlijke van den vorm, hetzij uit hoofde van het nietsbeteekenende van den inhoud.

Omtrent de *competentie* herhaal ik niet, in bijzonderheden, wat reeds zoo dikwerf dezer dagen aangemerkt is. Hoe verwijderd ik ben van eenige gezags-aanmatiging

van de zijde der Kamer te willen, ik mag niet aannemen dat het ons zelfs niet vergund wezen zou een vrijen blik op de gesteldheid van Nederland, op de wenschen, behoeften, en klagten der bevolking te werpen. En, is dit geoorloofd, is het pligtmatig voor ons, dan ligt elke zaak die gewigt voor het Vaderland kan hebben, in den kring, ik zeg niet onzer beslissing, maar onzer ernstige en vrijmoedige beschouwing.

De Commissie heeft in den *vorm* niets opgemerkt dat een openbaar blijk van afkeuring regtvaardigen zou.

Eindelijk het *belangrijke* der zaak, uit meer dan één oogpunt, kan niet wel in twijfel worden getrokken.

De toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk is van dien aard, dat hetgeen nu op kleine schaal geschiedt, spoedig op grootere schaal plaats zou kunnen hebben[1].

[1] Ik bedoel (gelijk ook reeds in *de Maatregelen tegen de Afgescheidenen*, bl. 65 en in mijne *Bijdrage*, bl. 127), dat de tegenstand, op grond niet van spitsvindigheden en letterzifterijen, maar van de grondwaarheden der Belijdenis van de Kerk, in het Kerkgenootschap wel eens sterker dan tot dus ver zou kunnen worden. Er zou dan, bij handhaving van de *facto* bestaande losbandigheid in de leer, slechts keus zijn tusschen de erkentenis van het vereenigingsregt der genen die aldus uit het Kerkgenootschap zouden worden gejaagd, en een gewetensdwang die, naar evenredigheid van de kracht der wederstreving, toenemen zou. « Eene alles ver»draaiende of verflaauwende Godgeleerdheid, eerst uitgegaan van »de Scholen, zoekt haar heerschappij thans op de predikstoelen, »onder de Gemeenten duurzaam te vestigen. Terwijl in naburige »Landen de dierbare waarheden van 's Heilands ware en eeuwige »Godheid, van wedergeboorte en verzoening, en wat verder het »wezen der Goddelijke Openbaring uitmaakt, door eene beter »ingelichte Wetenschap op nieuw gehuldigd worden, moet in ons »Land de geloovige zich de resultaten van eene partijdige en leven-

Indien dit gebeurde, zou de volharding van het Gouvernement zeer bedenkelijke gevolgen kunnen hebben.

Het geldt hier niet enkel de Gereformeerden, de Protestanten, het geldt evenzeer de Catholijken, het geldt elke Gezindheid. De maatregelen van het Gouvernement, daargelaten in hoe ver gedienstige raadgeving of inblazing tot deze beklagenswaardige verordeningen medegewerkt heeft, kunnen althans niet geheel uit eene bijzondere vooringenomenheid tegen de Afgescheidenen worden verklaard. Wel is er bij hoogere en lagere ambtenaren hatelijkheid geweest, wel is zij allengskens vermeerderd, verbitterd door een' tegenstand waarvan men het beginsel en het doel niet begreep. Maar eigenlijk is de handelwijs der Regering het gevolg van eene Staatkunde die, ook in dit opzigt, de toepassing is der heerschende begrippen; eene Staatkunde waardoor de wereldlijke Overheid elke Kerk, zooveel mogelijk, onder haar beheer zoekt te brengen; buiten haar bemoeijenissen en op vreemd grondgebied treedt; met den besten wil om zich buiten theologische geschillen te houden, in de noodzakelijkheid

»looze letterzifting voor Schriftverklaring of de droomen eener »half- Heidensche Wijsbegeerte voor Christendom laten opdrin»gen. De gevolgen van eene herleving van betere gevoelens, tegen»over die leer van bloot menschelijke wijsheid, kunnen gewichtig »worden! En wie zal zeggen, welke wapenen nog eenmaal het »Christendom der *van der Willigens* en soortgelijken tegen het »geloof in den waren en levendigen Christus zal trachten te bezi»gen.... Dat het punt van conscientievrijheid reeds niet meer »zoo zeer in de verte bedreigd wordt, is een feit, en het schijnt »ons de roeping ook der Vertegenwoordiging het oog hierop te »vestigen en eene stem van waarschuwing en protest daartegen »uit te laten gaan: » *Nederl. Stemmen*, Sept. 1840, bl. 528.

geraakt om er zijdelings, maar niet te min stellig en willekeurig, over te beslissen; eene Staatkunde waardoor onze Regering, somwijlen met de meest loffelijke bedoeling, zich in Belgie onoverkomelijke zwarigheden heeft berokkend; en ten gevolge waarvan de onlangs overledene Koning van Pruissen, ten aanzien van Protestanten en Catholijken, in een' doolhof van wederkeerige aanmatigingen en grieven gewikkeld, aan zijn' opvolger, in dit opzigt, eene zeer moeijelijke taak achtergelaten heeft!

Doch waartoe verder aangedrongen op het belang der zaak! Of is het niet genoeg dat, naar het oordeel van sommigen, van velen, van eenige Regtbanken, deze personen in hunne grondwettige regten zijn verkort? Niet genoeg voor een depôt ter Griffie, hetwelk niets anders beteekent dan dat het onderwerp niet onwaardig is te worden onderzocht!

De gewone Tweede Kamer heeft niet te veel, heeft niet veel, voor de Afgescheidenen gedaan; inzage der requesten evenwel heeft zij op den duur niet geweigerd. Laat deze Vergadering, van welke meer verwacht wordt, althans niet minder verrigten. De orde van den dag is, óf eene beleediging, *un déni de justice*, óf wel de aanneming van het beginsel dat wij geene vrije stem omtrent de aangelegenheden van het Vaderland hebben; dat wij, bij de beoordeeling van de aan ons voorgelegde ontwerpen, in der daad en in den meest beperkten zin, *mandatarissen ad hoc*, dat we slechts in naam Leden der Staten-Generaal zijn.

De Dubbele Kamer was over 't algemeen, geloof ik, ten gunste der Afgescheidenen gestemd; hun request werd, doch niet om hunnent-

wil, ter zijde gelegd. De toedragt was deze. Enkele Leden verklaarden zich omtrent de bevoegdheid der Kamer in een ruimen zin, die door hunne tegenstanders nog ruimer opgevat werd; het schrikbeeld eener *Assemblée Constituante* werd te voorschijn geroepen. De vrees van, door de inzage van het request, onbescheiden, overmoedig, wat zeg ik! revolutionair te worden, heeft bij velen krachtig gewerkt; en aldus zag men voorbij dat, door het dépot ter griffie, geenszins het doen van voorstellen, en zelfs niet het maken van amendementen, maar enkel het vrijmoedig voordragen zijner gevoelens over groote belangen van het Vaderland, zou worden gewettigd. Een nieuw bewijs dus der voortreffelijkheid van de les: « Exagérez et aggravez » ce qui a été dit, et alors vous serez en état de prouver que cela » n'est pas vrai... Il est rare qu'il n'y ait pas quelqu'un qui, dans le » cours du débat, mette en avant quelque chose d'outré et d'insoute» nable: avec un peu d'art vous réprésenterez ceci comme étant » l'opinion commune de tout le parti: » *Bentham*, *Tactique des Assemblées Législatives (par Dumont)*: II. 130.

Er werd met 63 tegen 24 stemmen overgegaan tot de Orde van den dag.

VI.

EERSTE ONTWERP VAN WET.

VERDEELING VAN HET RIJK.

ZITTING VAN DEN 27 AUGUSTUS.

De beraadslaging over dit Ontwerp, reeds op zich zelf zoo veel omvattend, moest (zie hierboven, n.° III), uit den aard der zaak, de beraadslaging zijn over alle onderwerpen, regtstreeks of zijdelings, in betrekking tot eene algemeene beschouwing van het ons toevertrouwde werk; over de ongenoegzaamheid der herziening, over de gesteldheid des Lands, over de bevoegdheid der Kamer, over Luxemburg, over Limburg, over Holland; terwijl, als ware dit alles voor ééne zelfde discussie nog te weinig geweest, een aantal Leden tevens, bij gelegenheid dezer Eerste Wet, over de twaalf andere Ontwerpen het woord gevoerd hebben. De veelheid, de veelsoortigheid, en het onzamenhangende der onderwerpen, zonder dat eenige regelmaat of orde bij de behandeling werd gevolgd, bragt eene afmattende opeenstapeling, eene verwarring te weeg welke, zoo men zeer naauwkeurige toetsing der wederzijdsche redeneringen bedoeld heeft, welligt niet bij uitstek doeltreffend was.

Edel Mogende Heeren!

Bij het onderzoek naar mijne bevoegdheid, heb ik mij met naauwgezetheid, met angstvalligheid welligt, binnen de perken der Grondwet gehouden. Geene voorstellen, geene amendementen; zelfs de minste wijziging niet, noch van inhoud, noch van redactie; aanneming of afkeuring der Ontwerpen, letterlijk gelijk zij ons voorgesteld zijn. Doch één ding laat ik mij niet ontnemen; een *gemotiveerd votum;* gemotiveerd, zóó gelijk het voegt aan een Vertegenwoordiger der Natie, gelijk het een Lid der Staten-Generaal betaamt, een Lid der Tweede Kamer, in dubbelen getale, met dubbele plegtigheid te zamen geroepen. Op dit standpunt geplaatst, heeft de aandachtige overweging der Ontwerpen mij, als van zelve, geleid om ze in verband met de gesteldheid, niet slechts van het herzieningswerk, maar ook van het Vaderland in 't algemeen, te beschouwen. Deze beschouwing zal den vorm aannemen van een wensch, van eene klagt, van een protest; van eene vaderlandsche ontboezeming; en deze acht ik, op het tegenwoordig oogenblik en te dezer plaatse, noch ontijdig, noch ongepast.

Ik verzoek dus Uwe aandacht voor een drieledig betoog; dat namelijk,

Vooreerst, eene verandering der Grondwet, op zich zelve, geen wezenlijk heil aan het Vaderland zal verschaffen:

Ten anderen, de Grondwet door deze Ontwerpen eene zeer geringe verbetering erlangt:

Eindelijk, het eerste Ontwerp onaannemelijk is.

Ik behoor dus, en ik zeg het met leedwezen, in zeker

opzigt, tot de Oppositie. Maar ik voeg er terstond, en met genoegen, bij, mijne oppositie is eene stelselmatige oppositie. Niet in den hatelijken zin, waarin dit woord hier te lande dikwerf misduid is geworden, als of ik mij de verwerping van al wat van Regeringswege voorgesteld wordt, ten regel zou hebben gesteld; verre van mij die heillooze gedachte[1]! Neen, dit slechts wil ik hiermede uitgedrukt hebben, dat ik beginselen heb, waaraan ik wensch ter goeder trouw elken maatregel ter toetse te brengen; ten einde dien, óf goed te keuren, óf ook, wanneer mij dit onmogelijk is, in het belang van Vaderland en Koning, naar de inspraak mijner overtuiging, te verwerpen. Zoodanige oppositie is niet tegen personen, maar tegen beginsels gerigt. Zij kan gepaard gaan met hoogachting voor de talenten, de bedoelingen, en zelfs voor het karakter van menigeen, wiens dwaalbegrippen ik betreur, wiens handelingen ik misprijs. De afkeuring der maatregelen van de Regering vereenigt zich bij mij zeer wel met warme gehechtheid aan het Huis van Oranje, met getrouwheid aan den Koning, wien ik niet slechts als mijne wettige Overheid eerbiedig, maar voor wien ik, ook om zijne persoonlijke hoedanigheden, hoogachting koester en liefde gevoel. Ik zeg dit met opzet; want menigeen is sedert eenigen tijd maar al te zeer gereed de schuld van hetgeen waartoe ook hij medegewerkt heeft, uitsluitend op het Hoofd van den Staat te werpen. Ik zeg het met opzet; want, ook in de grootste ongelegenheden,

[1] Even heilloos is het onbeziens aannemen van alles: *Burke* heeft regt: « he that supports every administration, subverts all »government. » *Thoughts on the cause of the present discontents* (*Works*, London, 1823), II, p. 336.

mag Nederland niet vergeten wat het verpligt is aan een' Koning die, meer welligt dan eenig Vorst, zijn leven aan de belangen des Vaderlands toegewijd heeft. — Wat mij betreft, E. M. H.! ik heb de bewustheid mijn Vaderland lief te hebben; het goede, althans wat ik voor het goede houd, te willen, en het is daarom dat ik, ook waar mijne meening van die van velen Uwer verschilt, desniettemin op Uwe aandacht, op Uwe welwillendheid vertrouw.

I.

In de eerste plaats beproef ik het betoog dat er *van eene verandering der Grondwet geen wezenlijk heil voor het Vaderland is te wachten.*

Om zich hiervan te overtuigen, gelieve men slechts in het oog te houden dat de leemten der Grondwet, hoe talrijk, hoe gewigtig, de eigenlijke oorzaak onzer droevige gesteldheid niet zijn. De Grondwet had genoegzamen, had overvloedigen waarborg tegen menig kwaad dat ons heeft getroffen, doch die waarborgen zijn niet gebruikt. De meeste klagten, ten gevolge waarvan men, en, in zeker opzigt, ook niet ten onregte, op de herziening der Grondwet aangedrongen heeft, zijn eigenlijk door het niet-handhaven der Grondwet ontstaan. En ook dit gebrek aan handhaving is minder aan de personen te wijten dan aan de algemeen heerschende begrippen door welke het ten uitvoerleggen ook van de beste Staatsregeling onmogelijk wordt.

Dieper ligt de oorzaak van het kwaad. Zij ligt in de Staatkunde, hier te lande, gelijk in ons gansche wereld-

deel, nu reeds sedert ongeveer vijftig jaren gevolgd. Zij ligt in de toepassing van het ongeloof op den Staat. In de *ter zijde stelling van het Evangelie;* in de *aanneming der liberale theoriën;* in de *verwerping van nationale beginsels.*

Tusschen deze drie punten is eene natuurlijke aaneenschakeling, een noodzakelijk verband. Zoodra men Gods wil en wet niet langer als grondslag van regt en pligt, van gezag en vrijheid, en als het steunpunt en rigtsnoer van menschelijke zamenleving en maatschappelijke vereeniging eerbiedigt, vervalt men, bij onvermijdelijk gevolg, in de onderstellingen van algemeene en volkomene vrijheid en gelijkheid, van Volkssouvereiniteit, van verantwoordelijk gezag, en in de gansche verdere reeks van begrippen, waaraan men den naam, eerst van revolutionaire, daarna van liberale denkbeelden gaf; begrippen (het is van belang op deze identiteit te letten) welke het thans nog toongevende geslacht, onder gewijzigden vorm, met blijkbaar welgevallen, milde en vrijzinnige denkbeelden noemt. En, wie deze theoriën huldigt, strijdig tegen al wat vroeger geloofd en vastgesteld werd, strijdig tegen het wezen van elken Staat, kan geenszins door het wegnemen van verouderde misbruiken te vrede worden gesteld, maar waant zich geroepen tot vernietiging van al hetgeen de wijsheid der vaderen en de loop der tijden opgerigt heeft.

Ik vind de werking dezer liberale theoriën in den ganschen loop der lotgevallen van Nederland te rug. Ik spreek niet in bijzonderheden van de rij onzer Constitutionele gedaantewisselingen, die door het dwangjuk van Napoleon gesloten is geworden op eene zóó waardige, zóó eigenaardige wijs: ik bedoel hetgeen wij sedert vijf en

twintig jaren hebben ondergaan. Aan die politiek wijt ik het dat de gezegende omwenteling van 1813, spoedig en bijna terstond, eene geheel verkeerde rigting aangenomen heeft; zoodat, onder Nederlandsche benaming, elke Fransche inrigting in stand gehouden werd. Daaraan wijt ik het dat Holland met Belgie, zonder ontzag voor volkseigenaardigheden, op revolutionaire wijs zamengesmolten werd; een radicaal gebrek, waardoor de vereeniging van 1815 in de afscheuring van 1830 eindigen moest. Daaraan de noodlottige Staatkunde, waardoor men in Belgie de steunsels van het Monarchaal gezag miskend en aan de verkregene regten der Stenden te kort gedaan, eene liberale oppositie, ik zou bijna zeggen, met moederlijke zorgen opgekweekt, en ten laatste alle partijen tegen zich in het harnas gejaagd heeft. Daaraan de zwakheid en weifeling in 1829 en 1830, toen men huiverig was zich tegen de ontwikkeling der beginsels te verzetten, welke men zoo lang als grondslag van verlichting en vrijheid aangemerkt had. Daaraan de overhaasting, waarmede wij, gedachtig aan het stelsel der *faits accomplis*, aan den Parijschen opstand het zegel onzer goedkeuring, ik zou kunnen zeggen, onzer toejuiching, hebben gebragt; de bereidwilligheid, de gedweeheid, waarmede wij ons lot, gedeeltelijk althans, ter beschikking stelden eener Conferentie waarin, uit den aard van haar zamenstelling, het revolutionair beginsel den boventoon moest hebben; eene handelwijs ten gevolge waarvan onze volharding, die, op een ander beginsel gebouwd, zoo edel en nuttig had kunnen zijn, een ijdel tegenspartelen, een doelloos geldverspillen werd. Daaraan ook, E. M. H.! het negenjarig onvermogen der Tweede Kamer; haar goedkeuren, schoorvoetend, willens onwillens, doch haar

goedkeuren echter van elke voordragt van het Gouvernement. En waarom toch anders dan om de zwakheid van een regeringsvorm, waarin elk verschil van meening zoo ligt eene botsing, elke botsing een' strijd, elke strijd een ommekeer te weeg brengen kan.

Ik weet dat men gewoon is dit alles aan omstandigheden, aan personen te wijten; aan buitenlandschen invloed, aan binnenlandsche woeling. Ik geloof dat, bij de berekening van hetgeen tot evengemelde uitkomsten heeft zamengewerkt, niets van dit alles behoort uitgesloten te worden; maar allerminst behoeft men de eigenlijke oorzaak, de voortdurende werking eener valsche leer, te verbloemen. Integendeel: zij moet in het licht en op den voorgrond worden gesteld; opdat men, bij de herinnering dat de Regering slechts die begrippen toegepast heeft welke algemeen toegejuicht werden, ten minste eenige ingetogenheid in de verwijten tegen het Gouvernement leere brengen, en vooral ook opdat de duurgekochte lessen der ervaring niet, ten gevolge van zelfbedrog, verloren voor ons gaan.

Deze gebeurtenissen zijn voorbij. Werpen wij ook op onzen tegenwoordigen toestand een vlugtigen blik.

Ik zal niet spreken van de schrikbarende gesteldheid onzer geldmiddelen; ik vrees niet dat dit onderwerp vergeten zal worden. Ook niet over den zedelijken of zedeloozen toestand van hoogere en lagere klassen; waarin, meer welligt dan men vermoedt, voedsel voor toekomstige beroeringen ligt. Ook niet over de verwarring van politieke begrippen, waardoor men naauwelijks meer weet onder welken regeringsvorm men eigenlijk van regtswege leeft. Ik wil slechts dit ééne bepaaldelijk

onderzoeken: wat is er *facto* van onze hooggeroemde Staatsregeling geworden?

En, als men dan, zonder zich door woorden te bedriegen, doordringen wil tot het wezen der zaak, zal men spoedig erkennen dat wij geenszins leven in eene ware, door zelfstandige ligchamen en echte vrijheden getemperde Monarchie; maar dat we ons, sedert 1795, bij voortduring en tot op den huidigen dag, bevinden in een revolutionairen Staat, waarin, niettegenstaande onze menigvuldige constitutionele inrigtingen, slechts twee magten, de Koning en de Tweede Kamer, bestaan. Wat meer is, van deze twee magten wordt beurtelings de eene door de andere, als 't ware, geabsorbeerd. Is de overmagt bij den Koning, dan hebben wij (het is van het hoogste gewigt dat hierop de aandacht der Staatslieden worde gevestigd) geen Monarchaal gezag, onafhankelijk en vrijmagtig binnen den kring zijner eigene regten; maar eene revolutionaire oppermagt die allengskens tot in den persoonlijken wil van één enkel mensch is zamengetrokken. De uitmuntende hoedanigheden van een regerend Vorst mogen ons, evenmin als de liefde tot eenig regerend Huis, verblinden omtrent den aard van dit gezag: het is alomvattend, het is in den eigenlijken zin despotiek; het komt neder op zelfregering, op alleenheersching, in de meest letterlijke beteekenis van het woord; het is eene revolutionaire autocratie, waardoor alle wezenlijke Volksontwikkeling kan worden gestremd: een gezag dat den kring zijner bemoeijenissen uitbreidt over alles; Gewesten, Gemeenten, Kerk, Onderwijs, en wat niet al! administreert, groote en kleine zaken bestuurt en regelt, en over belangen, vrijheden, en regten, ik mag bijna zeggen, naar goedvinden beschikt. En, zoodra nu daarentegen de

Tweede Kamer den boventoon verkrijgt, vervallen wij, daar het zelfde soort van gezag door haar, regtstreeks of middellijk, uitgeoefend wordt, in de meest vreemdsoortige Republiek. Herinnert U de onderhandelingen der Tweede Kamer met het Gouvernement in haar Processen-Verbaal; herinnert U de bedreigingen van het budget te zullen verwerpen; eene verwerping waardoor, indien zij consequent ten uitvoer wierd gelegd, de Regering zeer ligt in de meest volkomene ondergeschiktheid en, gelijk men zegt, *ad terminos non loqui* zou worden gebragt. Men heeft een Constitutioneel Gouvernement met een verantwoordelijk Ministerie, welligt niet geheel ten onregte, *une république déguisée* genoemd. Doch een toestand, gelijk de onze dan wordt, is van nog erger natuur. Men kan het naauwelijks eene Republiek noemen. De Koning, die zoo even alles vermogt, heeft dan plotseling veel minder gezag dan de eerste Magistraat in een Gemeenebest. En dit is niet toevallig; dit zou onbillijkerwijs enkel of voornamelijk op rekening van aanmatiging of zwakheid van den Koning of van de Tweede Kamer worden gesteld. Waar de liberale theorie heerscht, geraakt men noodwendig in deze of soortgelijke verwarring. Altijd ontstaan er twee partijen, waarvan de eene verdere ontwikkeling verlangt, de andere zich daartegen, altijd eenigzins willekeurig, verzet. Altijd is er eene Overheid die zich tegen de gevolgtrekking uit het beginsel waarop zij steunt (zonderlinge en gedwongene inconsequentie!) verdedigen moet; eene Oppositie die haar met de revolutionaire logica bestrijdt. Steeds is er spanning en eene soort van burgerkrijg.

Zoodanig is de gesteldheid van Nederland geweest;

zoodanig is zij ook nu. Zullen wij door eene verandering der Grondwet worden gered?

Ik betwijfel het zeer. Eene magtsuitbreiding, gelijk ik daar zoo even beschreef, en die tot de onvermijdelijke ontwikkeling der liberale beginsels behoort, is ook bij de bestaande Grondwet geenszins bedoeld; maar eene Grondwet, E. M. H.! ook de voortreffelijkste Grondwet, wat is zij? Eén doode vorm die op onderscheidene wijs wordt bezield. Zij bevat, uit haren aard, steeds vele uitdrukkingen, waarbij eene groote ruimte van uitlegging is. Herziet, verbetert Uwe Grondwet; men zal zich gemeenschappelijk op haar beroepen; doch zij zal op tegenstrijdige wijs worden geinterpreteerd; zij zal steeds worden verwrongen tot een wapen voor de oppositie om aan te vallen, voor het Gouvernement om zich te beschutten. — Zullen wij door eene verandering der Grondwet worden gered? Ja, indien de kranke herstelt door verandering van gewaad.

Het is mijne vaste overtuiging, en ook anderen deelen in die overtuiging, dat er voor Nederland een geneesmiddel noodig is, evenredig aan de kwaal; dat er geene redding zal zijn dan door *terugkeering tot Christelijke, historische, Nederlandsche beginsels.*

Wij wenschen geene noodlottige terugwerking, geen wederaannemen van afgesletene vormen, geen wederbrengen van te regt afgeschafte misbruiken, geen miskennen van verkregene regten; geene vernietiging van het goede dat in de revolutionaire tijden daargesteld is.

Wij wenschen geene Theocratie, in zoo ver hierdoor priestergezag of onderwerping van den Staat aan de Kerk aangeduid wordt. Wij stellen ons geen droombeeld voor eener maatschappelijke vereeniging die uit enkel opregte

Christenen zou bestaan, en waar de Staat zich eigenlijk oplossen zou in de Kerk. Maar wel gelooven wij aan de mogelijkheid dat, nu, door eene droevige ervaring, de aaneenschakeling en, als ware het, de filiatie gebleken is van ongeloof, regeringloosheid, en slavernij, op nieuw het verband tusschen Godsdienst, gezag, en vrijheid erkend, en Gods oppergezag ten grondslage van Staatsregeling en wetgeving worde gesteld. In zoo ver gelooven wij aan de mogelijkheid, aan de wezenlijkheid, aan de noodzakelijkheid eener Theocratie.

Wat wij dan eigenlijk verlangen? Ik vrees niet, E. M. H.! het U ronduit te zeggen. Erkentenis van den hoogsten Wetgever en Koning; aflegging der dwaalbegrippen waardoor Zijn gezag op stelselmatige wijs wordt miskend; vasthouding aan de doorloopende trekken onzer Nationaliteit. Wat wij verlangen? Uit het gebied der revolutionaire instellingen op het terrein der historische Volksregten, uit het rijk der fictiën in de sfeer der wezenlijkheid te worden overgebragt. Eene ware Regering, in plaats van een centraliserend Bestuur; zelfstandige vrijheden en regten, ook voor de Gewesten, ook voor de Gemeenten, ook voor de Kerk, in plaats van een algemeene vernietiging van ieder organiek bestaan, ten gevalle van den Staat; eene Volksvertegenwoordiging die, waarlijk en niet enkel in naam, eene Vertegenwoordiging zij, niet van het gepeupel, maar van het Nederlandsche Volk. Wat wij verlangen? Hetgeen; want er wordt, hoop ik, slechts aanduiding der hoofddenkbeelden, geene ontwikkeling der bijzonderheden van mij verwacht; hetgeen onze Voorvaders hebben verlangd toen zij, bij den eerbied voor hunne Vorsten, de gehechtheid aan hunne traditionele voorregten hebben gepaard. Hetgeen onze

Vaderen, tijdens de Republiek, hebben gewild; toen zij in een eenhoofdig gezag, onder het bestuur van het Huis van Oranje, een' waarborg tegen elke soort van aanmatiging hebben gezocht. Hetgeen men in 1813 heeft verlangd, toen, ik zou bijna zeggen het instinkt der Natie, geenszins een jammerlijke vorm van Staatsbeheer, maar wel menige Nationale instelling teruggewenscht heeft. Hetgeen de onvergetelijke KEMPER heeft gewild, toen hij, door een meesterlijken greep in de behoefte des tijds, geen Willem VI als Stadhouder, maar Willem I als Souvereinen Vorst uitroepen deed. Hetgeen de brave VAN HOGENDORP heeft gewild, toen hij, uit het oude en uit het nieuwe, al wat proef gehouden had, óf hersteld, óf behouden wenschte te zien. Maar wij verlangen het volgens beginsels die den eersten dezer Staatslieden voor gedurige te leurstelling behoed, en den anderen belet zouden hebben, aan den avond zijns werkzamen levens, een treurig bewijs te geven der veranderlijkheid van elke opinie die op geene onwankelbare grondslagen rust. Wat wij verlangen? Dat de historische lijn, die in 1795 afgebroken werd, ten aanzien der hoofdbeginsels van het Nederlandsche Staatsregt, met eerbiediging der wettige regten verkregen ook na dien tijd, voortgezet worde. Dat de revolutionaire lijn, toen begonnen, thans eindelijk in haar verderfelijke strekking erkend en niet langer worde gevolgd. Dat de omwenteling van 1813, zoo spoedig in de stiklucht van den liberalen dampkring gesmoord, eenmaal zóó worde ontwikkeld dat zij eene ware restauratie moge zijn. Naar mijn inzien, zijn wij als nog onder den invloed van Fransche begrippen, onder het juk eener Fransche administratie, of laat mij liever zeggen, wij zijn onder de heerschappij van revolutionaire

begrippen, van eene revolutionaire Staatsregeling, van eene revolutionaire administratie geplaatst. In het kort, en om onze wenschen zamen te trekken in één woord, in één beeld: wij meenen dat, ook door de Grondwetten van 1814 en 1815, ook door den geest van onze Regering en van ons Bestuur, de Oranjevaan naast den driekleurigen revolutie-standaard is geplaatst; wij daarentegen zouden verlangen dat die vaan in haar eigen glans schitteren mogt naast de echt-Nederlandsche Vlag.

En op hoedanige wijs wenschen wij dit doel te bereiken?

Allengskens; op regelmatige wijs; ook dus door handhaving der Grondwet, die een wettig bestaan heeft tegenover de meeningen van den dag. In dit opzigt ken ik geen Staatsregt buiten de Grondwet; in een ander opzigt wel. De Grondwet is een vorm, zij is het wezen niet onzer Vaderlandsche regten. Zij mag, zij moet aan dat wezen worden getoetst, om daarmede geleidelijk in overeenstemming te worden gebragt. Zal het Nederland wel gaan, dan moet er uit weggenomen worden wat op voorbijgaande meeningen berust, en handhaving is ook het middel om haar eenmaal, in Nederlandschen zin, te kunnen herzien.

Maar, werpt men ons tegen, uwe denkbeelden zijn utopiën, herssenschimmen, leerstellingen die nimmer verwezenlijkt kunnen worden, uwe theoriën zijn niet praktikaal.

Het komt mij voor dat dit verwijt van ons afgewend en zelfs met voordeel te rug kan worden gekaatst.

Beginsels zijn niet praktikaal, óf uit den aard dier beginsels, of om den tegenstand dien zij hebben ontmoet.

Het laatste is bij onze theorie, het eerste met de liberale begrippen het geval.

Deze hebben sedert een halve eeuw gezegevierd. En met welk praktikaal gevolg? Dat de reeks der ongelukken die Europa hebben geteisterd, uit de reeks van mislukte liberale proefnemingen voortgevloeid is. Naar de uitspraken dier leer is meer dan één honderdtal Constitutiën gevormd. Ik bid U, E. M. H.! voor zoo ver gij voorstanders zijt van die begrippen, toont mij ééne Staatsregeling in liberalen trant, die het plegtanker van vrijheid en volksgeluk, ik zeg niet, genoemd is, maar die het waarlijk is geweest.

Onze beginsels daarentegen zijn door de praktijk der eeuwen bevestigd. Ik zie niet dat zij veroordeeld worden door eene tijdelijke onuitvoerlijkheid, die uit een algemeenen, doch voorbijgaanden afkeer en tegenstand ontspruit. De beginsels van waarheid en regt waren in Frankrijk niet zeer praktikaal, toen de valbijl te Parijs het werktuig was waarmede men de ontwikkeling van de revolutionaire wanbegrippen dreef. De beginsels van vrijheid en onafhankelijkheid waren niet zeer praktikaal, toen geheel Europa voor den toornigen blik eens wereldoverheerschers sidderend zweeg. De denkbeelden van zelfstandig gezag en wezenlijke vrijheden en regten waren hier te lande niet zeer praktikaal, zoolang elk die de deugdelijkheid der nieuwerwetsche stelsels bestreed, als vijand van verlichting en beschaving, als voorstander van middeleeuwsche dwingelandij en despotieke alleenheersching, aan smaad en spotternij overgeleverd werd.

Deze beginsels, wij mogen het verwachten, zullen later op nieuw in praktijk kunnen worden gebragt. De opinie heeft, in de meeste landen en zelfs ook hier, reeds

aanmerkelijke wijziging ondergaan. Het Liberalismus, hoe jong nog, is, in zeker opzigt, bij de hoogere en meest beschaafde standen, reeds afgeleefd. Eerst is er een tijdperk van geestdrift geweest, dat zich in de Fransche Revolutie heeft geopenbaard: vervolgens een tijd van vooringenomenheid, bij vrees voor overdrijving; eene weifelende gemoedsstemming, die het aanzijn aan een wangeslacht van half-Monarchale, half-Republikeinsche Staatsregelingen gaf: thans zijn wij, sedert 1830, in een tijdperk van wantrouwen, tegenzin, en moedeloosheid geraakt. Om er voorbeelden van te hebben zou ik niet buiten den kring dezer Vergadering behoeven te gaan[1]. Derhalve; de liberale begrippen moesten, eerst volkomen ontwikkeld, daarna met gematigdheid toegepast, thans eindelijk moeten zij met nadruk en beleid worden geneutraliseerd; van hier het *status quo* in

[1] In Frankrijk is, naar evenredigheid van vroeger geestdrift, ook de teleurstelling nog sterker geweest. Zoo was het, na de Julij-omwenteling, bijv. met den beroemden *Benjamin-Constant*. «Ces songes »d'avenir, ces belles illusions qui, pendant quinze ans, avaient »passé devant ses yeux, s'évanouissaient l'un après l'autre. Il se »sentait monter à la tête de noires tristesses, d'invincibles mélan»colies. Il se traînait avec effort de son banc à la tribune et de ses »lèvres éteintes, qui ne pouvaient plus sourire, il dit adieu à la »liberté mourante et il descendit avec elle dans le tombeau:» *Cormenin*, *Orateurs Parlementaires* (Paris, 1839, 9e edit.). I. 179. Vele liberalen zouden, dààr en elders, waarschijnlijk evenzeer van droefheid omgekomen zijn, indien zij niet, door de meest ijverige bevordering van hun eigen belang, zich nog bij tijds opgebeurd en, voor het verlies eener geliefkoosde overtuiging, zich door de aanwinst van schatten en waardigheden schadeloos hadden gesteld.

alles, hetgeen de edelste krachten in hopeloos wederstreven tegen heilloos onregt verteert. Doch er zijn er, vooral onder het opkomend geslacht, meer welligt dan men vermoedt, die, noch in de ontwikkeling der liberale theoriën, noch in een toestand van onbewegelijkheid, den waarborg van ons volksgeluk stellen.

Waarschijnlijk evenwel zal er nog een geruimen tijd op den ingeslagen weg voortgegaan worden; welligt zelfs gaan wij, door den invloed der valsche begrippen bij de lagere klassen, geweldiger omwentelingen te gemoet. Zoo dit gebeurt, dan, ik heb mij op het verledene beroepen, dan beroep ik mij insgelijks op de toekomst. Nederland zal ondervinden dat van denzelfden boom dezelfde vruchten worden geplukt. Geene herzieningen der Grondwet, geene omkeeringen van den Staat, zullen, bij de voortdurende toepassing der liberale politiek, eenig wezenlijk heil kunnen bewerken.

II.

Doch, E. M. H.! al ben ik overtuigd dat voor een veegen Staat en voor eene kranke Natie geen wezenlijk heil uit eene op zich zelve staande wijziging in vorm is te wachten, ik geloof desniettemin dat eene behoorlijke herziening der Grondwet, gelijk die reeds thans mogelijk was, had kunnen strekken tot leniging van het kwaad; en het is nu, in het tweede deel mijner rede, mijne insgelijks niet aangename taak te bewijzen dat, *in deze Ontwerpen van Wet, eene zeer geringe verbetering der bestaande Grondwet voorgesteld wordt.*

De inhoud van dien bundel reduceert zich tot niet veel. Verscheidene wetten zijn slechts de opteekening,

de regularisatie van hetgeen reeds door den opstand daargesteld is. Andere zijn vrij onbeduidend. Het artikel 60, betrekkelijk tot de Overzeesche bezittingen, verbeterd in schijn, wordt inderdaad van erger natuur. Eigenlijk, bij eventuele aanneming der ontwerpen, zal de Grondwet slechts in drie punten hebben gewonnen; de periodieke aftreding der Stedelijke Raden; de behandeling van het budget hoofdstuksgewijs; de Ministeriële Verantwoordelijkheid, ofschoon ook deze zoodanig ingerigt is dat zij een niet zeer krachtig wapen kan zijn; vooral daar het zwaard der Tweede Kamer, door kunstmatige en niet zeer constitutionele wending, telkens op het schild der Eerste afstuiten moet[1].

Wat hadden wij dan, behalve deze wijzigingen, verwacht?

Mijn eisch zou, geloof ik, niet buitensporig zijn geweest. — Immers, gelijk ik mij hieromtrent, in eene door mij overgelegde Nota, stellig uitgedrukt heb, door ongenoegzaamheid versta ik geenszins dat men niet aan alle wenschen gehoor heeft verleend; hoe toch had dit, bij de menigvuldigheid, bij het verschil, bij de tegenstrijdigheid dezer wenschen, plaats kunnen hebben! Evenmin dat men geen bijzonder systema, van mij of van een ander, opgevolgd heeft; de Regering behoort haar eigen stelsel te hebben, en hoe zou men van haar het omhelzen

[1] Art. 177 der Grondwet wil dat de hoofden der Departemen»ten nimmer in regten worden betrokken, dan nadat door *de Ver»gadering* der Staten-Generaal daartoe uitdrukkelijk verlof is ver»leend.» Bij art. 319 en volg. van het Wetboek van Strafvordering wordt het verlof van *elke Kamer afzonderlijk* vereischt.

van begrippen kunnen vergen waarin zij niet deelt en die, aan enkelen gevallig, straks de meest felle tegenkanting zouden ondergaan!

Ik zou dien-overeenkomstig, bij voorbeeld, geen afschaffing der Eerste Kamer hebben verlangd; geen Verantwoordelijk Ministerie, geene meer regtstreeksche verkiezingen, geene zeer ruime vrijheid van onderwijs; niet omdat ik over alle deze punten een geheel afkeurend oordeel zou durven vellen; maar dewijl, in elk geval, hieromtrent te veel verdeeldheid van gevoelens bestaat, eene veel langer overweging wordt vereischt, de zaak niet in staat van wijzen is gebragt, en de aard en uitgestrektheid der veranderingen in de Grondwet, naar mijn inzien, in verband met de reeds aanwezige verbetering der publieke opinie behoort te staan[1].

Ik zou de herziening genoegzaam hebben gerekend, zoodra, maar ook niet eer, zij al datgene daargesteld had, vooreerst wat algemeen, en ook door de Regering zelve, als verbetering aangemerkt wordt; ten anderen wat ter wegneming van de zaden van tweedragt volstrekt noodzakelijk schijnt.

Zou er, E. M. H.! indien wij ons op dat standpunt hadden geplaatst, geen gemeenschappelijk terrein zijn te vinden geweest, waarop althans de meesten onzer zich zouden hebben ontmoet?

Er is onder de Leden der Staten-Generaal veel verschil,

[1] Het doordrijven van zoodanige, zelfs misschien door hen die ze in het midden gebragt hebben, nog te weinig overdachte wenschen zou behoord hebben tot hetgeen ik elders eene *geimproviseerde* herziening genoemd heb.

en is toch ook omtrent sommige punten zamenstemming en eensgezindheid.

Het constateren van die punten, reeds bij de gewone Tweede Kamer, ware, van den beginne af, wenschelijk geweest. Thans zijn zij, verzwolgen in de Processen-Verbaal, bijna onkenbaar geworden; naauwelijks kan men er van zeggen: *apparent rari nantes in gurgite vasto.*

Hetgeen de Tweede Kamer, met een zoo droevig gevolg, niet deed, had de Dubbele Kamer kunnen doen. Hoe dan? vraagt men welligt. Ik geloof, op meer dan ééne wijs. In Uwe deliberatiën, door sommige quaestien daarbij bepaaldelijk in omvraag te brengen; en ook hiertoe had eenigermate het voorstel kunnen strekken hetwelk wij, doch zonder vrucht, de eer gehad hebben aan de deliberatiën van UE. M. te onderwerpen. In een eerbiedig Adres aan Z. M.; met het doel dat nadere wijzigingen, niet aan deze Kamer, maar, door het kanaal der gewone Wetgeving, een volgend jaar aan de sanctie eener andere Dubbele Kamer zouden voorgelegd worden. Nu echter de vrijzinnige begrippen ons zoo ver hebben gebragt dat eene Vergadering als deze, *collective*, zelfs geene wenschen mag uitén, blijft er niets over dan gebruik te maken van de vrijheid, welke door de overgroote meerderheid van UE. M. aan de individuele leden nog toegekend wordt.

Vreest echter niet, E. M. H.! dat ik U zal vermoeijen met eene lange reeks van artikelen die, buiten tegenspraak, wat inhoud of uitdrukking betreft, vatbaar voor verbetering zijn. Ik wil niet herhalen wat reeds zoo dikwerf in de sectiën en in de openbare Vergaderingen gezegd is. — Als een treffend voorbeeld van hetgeen men nagelaten heeft,

noem ik Art. 4, onveranderd gebleven, ofschoon men, zonder het minste bezwaar, door eene geringe wijziging, eens voor al de bedenking opgelost zou hebben die reeds tweemalen de meest netelige discussie over dat artikel heeft ten gevolge gehad. — Nog één voorbeeld zij mij vergund. Ik bedoel de zoo algemeen voor de Eerste Kamer verlangde publiciteit. In de Tweede Kamer over haar zwakke zuster te spreken, is eenigzins gewaagd. Doch ik mag zeggen, hetgeen trouwens iedereen weet, dat zij, wel verre van (gelijk men haar onlangs in eene Memorie van het Gouvernement genoemd heeft) een der grondslagen van het Nederlandsche Staatsregt te zijn, eene mislukte copie is naar een Engelsch model; dat zij, als een ongelijksoortig bestanddeel, in 1815 bij de Grondwet van 1814 gevoegd is, omdat zij voor den Belgischen Adel, van zijne aloude regten beroofd, eene, dit meende men althans, zeer fraaije schadeloosstelling was. Of deze anomalie op den duur moet blijven bestaan, of er mogelijkheid is om van de Eerste Kamer een nationaal ligchaam te vormen, zijn vragen wier beantwoording thans zeer verschillend uitvallen zou; maar dat die Kamer, zoolang zij wordt behouden, ten minste eenige opbeuring uit haar deernis inboezemenden toestand behoeft en dat de openbaarheid der discussie hiertoe althans een' weg openen zou, is voor bijna niemand twijfelachtig meer. Het was een jammerlijk overleg alle middelen ter verkrijging van zedelijken invloed juist aan die Vergadering te ontzeggen die er, om de wijs waarop zij wordt zamengesteld, het meest behoefte aan heeft. Het gaat met haar niet als met de Oostersche Monarchen, door wie, naar men zegt, te meer ontzag ingeboezemd wordt, naarmate zij zorgvuldiger zich houden binnen de muren van hun Paleis. En het is zeer

nadeelig voor den ganschen Staat, wanneer eene der voornaamste instellingen, te regt of te onregt, verstoken is van achtbaarheid en van zedelijke kracht.

Iets langer, moet ik Uwe aandacht verzoeken ten aanzien van twee gewigtige punten waarop ik, toen ik over de wegneming der zaden van onrust en tweedragt heb gesproken, voornamelijk het oog gehad heb: namelijk het *Lager Onderwijs* en de *betrekking der Nederlandsche Hervormde Kerk op den Staat.*

Deze punten, ik gevoel het, zijn teeder; maar zij zijn ook van het hoogste belang. Daarom is het noodig voorzigtig te zijn in het spreken; maar het stilzwijgen zou onverantwoordelijk zijn. Men heeft te dikwerf in zaken van dien aard gezwegen; totdat de moeijelijkheid, die vroeger weggeruimd had kunnen worden, onoverkomelijk werd.

Ook hier heb ik geen voorbarig afbreken en onvoorbereid reorganiseren gewenscht; ik zou alleen gewild hebben *regeling der beide onderwerpen door de Wet.*

Het onderwijs wordt thans hier te lande zeer verschillend beoordeeld.

Wat mij betreft, ik erken gaarne dat de inrigting der Scholen in verscheidene opzigten, bijv. ten aanzien der leermethoden, aanmerkelijke verbetering ondergaan en een hoogen trap van voortreffelijkheid bereikt heeft. Ik heb een afkeer van elke vrijheid die volslagene losbandigheid wordt. Eene plotselinge ommekeer van het bestaande zou, ook naar mijn inzien, de droevigste gevolgen moeten hebben.

Maar de *vereeniging der Gezindheden* op de Scholen,

in dier voege gelijk zij nu plaats heeft, acht ik *nadeelig;* dewijl, dien ten gevolge, hetgeen elke Gezindheid als het zout der opvoeding waardeert, vervangen wordt door een krachteloos surrogaat, om niet te zeggen, door een doodelijk vergif. De in den eigenlijken zin Heidensche onkunde en de toenemende zedeloosheid, die bij een groot gedeelte der bevolking opgemerkt wordt, moet grootendeels op rekening van dit treurig opvoedingssystema worden gesteld.

Voorts is (wat er ook van het nuttige of verderfelijke der tegenwoordige inrigtingen en van de wenschelijkheid en mogelijkheid eener wijziging of verandering zij) het *gedwongene der vereeniging*, en dit verheugt mij, *onbestaanbaar* geworden. Voor het bijzonder onderwijs, waardoor ik versta het onderwijs gegeven zonder bijdrage van den Staat, zal, behoudens toezigt der Regering en onder waarborg van kunde en goed gedrag, ten minste eenige vrijheid moeten worden vergund. Ouders die, met of zonder genoegzamen grond, in gemoede overtuigd zijn dat de strekking van het onderwijs op de bestaande scholen onchristelijk is, moeten niet, regtstreeks of zijdelings, worden verhinderd aan hunne kinderen zoodanig onderwijs te geven als zij meenen te kunnen verantwoorden voor God. Die dwang, ik zeg het ronduit, is ondragelijk en behoort een einde te hebben. Het is eene aanmatiging ontsproten uit de revolutie-leer, welke, met voorbijzage van de regten der ouders, de kinderen beschouwt als het eigendom van den Staat. Onverschillig is het of die aanmatiging plaats heeft door de centrale Regering, door gewestelijk of plaatselijk gezag: eene wijziging te dien opzigte neemt het onregt niet weg. Geene zoodanige vrijheid van Onderwijs als ik hier aange-

duid heb, het corollarium der gewetensvrijheid, kan op den duur worden geweigerd; en, zoo het Openbaar Onderwijs, van Gouvernementswege bekostigd, zich tegen dat soort van mededinging (gelijk, ten aanzien van sommige Gewesten, te voorzien is) niet handhaven kan, zal dit onvermogen wel het krachtigste bewijs wezen dat men, in plaats van op de Gouvernementsscholen in het aangenomen stelsel te volharden, beter zou gedaan hebben in tijds aan de geheele of gedeeltelijke wegneming van een radicaal gebrek gedachtig te zijn.

In elk geval moet het Onderwijs een onderwerp van *wetgeving* zijn. De grondwettige zorg der Regering is veranderd in beheer, en het beheer in beschikking. Het Onderwijs is bij Koninklijke Besluiten georganiseerd. Dit is ten onregte geschied, en de Regering zelve heeft in 1829, door het voordragen eener wet, haar dwaling erkend. Anders toch zou zij tot die voordragt geene de minste bevoegdheid gehad hebben; de Regering is belast met de handhaving der regten ook van de Kroon; ook deze maken een deel der bezworene Staatsregeling uit; de regten der Kroon zijn ook een deel der regten van het Volk[1]. Doch, niettegenstaande deze erkentenis, en vooral ook dewijl zij, na het intrekken van het Ontwerp in 1830, door geen latere voordragt is bevestigd, had eene aanvulling van Art. 226 thans een waarborg moeten geven tegen de mogelijkheid eener nieuwe verandering van opinie: tevens zou men daarin de aankondiging gezien hebben eener aanstaande tegemoetkoming aan regtmatig bezwaar.

[1] «De Regering is, óf verpligt, óf onbevoegd tot het voordragen »eener wet:» *Ned. Ged.* II. bl. 39.

Ik ga over tot het andere punt, welligt het teederste onderwerp van allen, de betrekking der Nederlandsche Hervormde Kerk tot den Staat.

Het is mijn oogmerk niet theologische geschillen in deze Vergadering te brengen; maar evenmin ben ik voornemens te verzwijgen wat te gelijk behoort tot de belangen van den Staat en het regt van de Kerk. Eenmaal, en weldra misschien, zal het verbazing verwekken dat in deze Vergadering, waar meermalen finantieel belang met warmte behandeld is geworden, gedurende 25 jaren geene stem gehoord is ten behoeve eener Kerk waartoe de groote meerderheid der bevolking behoort, en waarover de Staat zich een, om er niets meer van te zeggen, al te groot gezag toegekend heeft.

Voorts heb ik behoefte het vermoeden van mij te weeren als of ik tegen de R. Catholijken eene vijandige gezindheid koesteren zou. Niemand, ik mag het met vrijmoedigheid beweeren, verdient minder dan ik dit mij zóó dikwerf aangedane verwijt. Ik ben Christen en Protestant; ik ben het uit overtuiging; en daarom acht ik mij verpligt, waar het pas geeft, elke leer te bestrijden die, naar mijn inzien, hetzij uit den aard, hetzij door de verbastering van haar beginsel, tot de meest verregaande afdwalingen leidt. Zoo verdraagzaam kan ik jegens de R. Catholijken niet worden dat ik ophouden zou Protestant te zijn. Zoo ver gaat mijne onverdraagzaamheid; verder ook niet. Ik ben, naar mijn gering vermogen, waar het regt en billijkheid gold, de voorspraak ook van andersdenkenden geweest. Ik heb betreurd dat men in Belgie maar al te zeer het voorbeeld van Jozef II heeft gevolgd, als of een Protestantsche Vorst de liefde eener Catholijke bevolking zou winnen, met dezelfde maatrege-

len waardoor zelfs een Catholijke Vorst ze had verspeeld.[1] Ik heb de Besluiten van 1825 betreurd, die ik als eene voorname oorzaak der gebeurtenissen van 1830 beschouw. Ik heb bejammerd dat men, met de beste bedoelingen welligt, ook aan de Belgen een onderwijs strijdig tegen hunne geloofsovertuiging opgedrongen heeft. Ik heb elke spanning tusschen Protestanten en Catholijken met leedwezen gezien. Ik heb telkens, ook voor de R. Catholijken, de regten gevraagd die ik voor mijne geloofsgenooten vroeg. Ik ben overtuigd dat ik, bij het verlangen van steeds in dier voege onpartijdig te zijn, ook thans spreken zal, zonder dat ik iemand billijke ergernis geef; eerst, over de terugwensching van Art. 133 der Grondwet van 1814, waarbij de Souvereine Vorst gehouden was de Hervormde Godsdienst te belijden; daarna, over de zelfstandigheid der Hervormde Kerk in betrekking tot den Staat.

Welligt is het niet aan U allen, E. M. H.! bekend dat, vóór weinige weken, ongeveer 600 Predikanten van deze Kerk zich aan de Synode gewend hebben[2], met ernstig verzoek om pogingen bij Z. M. aan te wenden, ten einde bij de herziening der Grondwet evengemeld artikel zou worden hersteld. Door de Synode zijn zij, en hoe kon

[1] «Gelijk Filips II het bijgeloof, zóó drong Jozef II het onge»loof op. De opstand der Belgen was het wederstand bieden aan een »Vorst, die tegen de aloude Constitutiën van het Vorstendom »opgestaan was:» *Ned. Ged.* III. 76.

[2] «De gezamenlijke Adressen zijn onderteekend, door, of in naam »van ruim 600 Predikanten:» *Rapport der Commissie benoemd om te adviseren wegens de voorstellen betrekkelijk de Godsdienstbelijdenis van den Koning.*

het anders? niet ontvankelijk verklaard in dezen eisch[1] doch het komt mij voor dat hunne stem in deze Vergadering wel eenigen weêrklank behoort te hebben.

Evenwel zal in mijn mond die weêrklank merkelijk worden gewijzigd.

Ik zeg het openhartig, ook[2] hier; ik zou de teruggave dezer bepaling, indien zij plaats had kunnen hebben, niet onvoegzaam en voorzeker hoogstregtmatig geacht hebben. Dit artikel, opgenomen in de Grondwet van 1814 overeenkomstig onze Vaderlandsche herinneringen en regten, daarna door onze Hollandsche goedhartigheid en argeloosheid, wegens de vereeniging met Belgie, ter zijde gesteld, zou, ten gevolge der afscheiding, *cessante causâ*, *cessat effectus*, regtens en als 't ware *jure postliminii*, teruggekeerd zijn.

Maar ik voeg er bij:

Vooreerst, die bepaling is onmogelijk geworden. Dikwerf kan geen verdubbelde ijver herwinnen wat onverantwoordelijke ijverloosheid eenmaal verloren liet gaan.

Ten anderen, die bepaling is vrij onbeduidend. Welken invloed kan zij hebben in een Constitutionelen Staat,

[1] Op grond dat in Julij de herziening reeds « afgeloopen en geslo»ten was en alleen de bekrachtiging der Staten-Generaal in dubbelen »getale behoefde: » *Rapport*, bl. 10. De Algemeene Synodale Commissie had zich onbevoegd verklaard om *vóór de zamenkomst* der Synode eenige pogingen aan te wenden. — De Synode heeft echter met eenparigheid een Adres aan Z. M. goedgekeurd waarbij zij de hoop en het vertrouwen uitdrukt « dat de *uitwendige waarborg* welke »de Hervormde Kerk in de godsdienstige belijdenis van den Koning »en van de vermoedelijke erfgenamen van den Troon bezit, ook »*in de toekomst* bestendig zal zijn. »

[2] Gelijk in mijne *Bijdrage*, bl. 5 en bl. 99.

waar de Overheid, zonder eenige voorkeur ten aanzien eener bepaalde Gezindheid, te werk behoort te gaan?

Eindelijk, die bepaling zou eene zeer gevaarlijke strekking kunnen hebben. Zij zou niet slechts de aanleiding kunnen zijn tot bedriegelijke gerustheid; maar het schijnt, en dit blijkt ook weder uit den inhoud van meer dan één der Adressen die bij de Synode ingekomen zijn, dat men zeer ligt, op grond der persoonlijke belijdenis van den Koning, de suprematie van den Staat wettigen, voor het minst verontschuldigen zou[1]. Weg met zoodanig artikel,

[1] « *Eenigen* dezer adressen vragen, bij afwijzing van het voorstel, »*voorziening* in en *waarborgen* tegen die gevaren, welke, bij de »mogelijkheid der troonsbeklimming door een R. K. Vorst, onvermijdelijk zouden moeten ontstaan: » *Rapport*, bl. 6. « Indien de »maatregel onvoldoende ware, verlangt men in de bestaande betrek»king tusschen de Hervormde Kerk en de Hooge Regering grond»wettige wijzigingen: » bl. 8. Evenzoo in het Adres der Synode zelve. « Moest de Hervormde Kerk, bij de betrekking waarin »zij tot den Staat geplaatst is, dien steun (der persoonlijke belij»denis des Konings) missen, dan, Sire! zoude haar lot grootelijks »te beklagen zijn; zij zoude reden hebben om de onafhankelijkheid »van andere Kerkgenootschappen, met name die van het R. C. in dit »Rijk, te benijden, en gedrongen worden om voor hare vrijheden »en regten waarborgen in te roepen, die zij, bij de vrijwillige ver»kleefdheid van het Regerend Huis aan hare belijdenis, zonder angst »ontberen kan: » bl. 16. — Zoolang dus een regerend Vorst slechts niet R. C. wordt, heeft de Synode aan geen meerdere zelfstandigheid voor de Hervormde Kerk behoefte. Doch wat kan men meer verwachten van eene Vergadering die zich van den arm der Regering tegen andersdenkenden bediend heeft en die, na hetgeen de laatste jaren hebben geleerd, schrijven durft: « wij willen ons »zelfs niet laten beangstigen door de vrees dat de Staats-invloed, »dien wij nu gaarne eerbiedigen als een beschermend schild voor

indien het de koopprijs moet worden der regten en vrijheden van de Kerk!

Doch, zoo ik weinig waarde aan deze bepaling hecht, ik moet mij te meer verklaren tegen de suprematie van het wereldlijk gezag.

Deze werd, en zeer te regt, als onregtmatig beschouwd reeds tijdens het Gemeenebest. Alle pogingen ter vestiging daarvan werden, het is overbekend, telkens door de Vorsten uit het Huis van Oranje gekeerd[1]. En toen echter was de belijdenis der Kerk de grondslag van den Staat; en had men een waarborg voor de handelwijs der Overheid in dit algemeen erkende fundament.

Thans is deze suprematie, in een Staat waar de Overheid, als zoodanig, niet tot de Kerk behoort, drukkender, gevaarlijker nog; zij is tevens in den hoogsten graad onregtvaardig, en waarlijk, in verband met de bepalingen der Grondwet, ongerijmd.

Zij geeft aanleiding dat de Regering, ter handhaving van dit stelsel, zich, tegen wil en dank, en op de meest ongelukkige wijs, inlaat met theologische geschillen en

»onze Kerk, eenmaal voor haar een drukkend en onbillijk juk »zou kunnen worden: » bl. 16. Die invloed kan een schild en zelfs een zwaard voor het Kerkgenootschap zijn geweest; zeker niet voor de Kerk!

[1] Desniettemin leest men in het Adres der Synode: « *Door onver»getelijke herinneringen geleid* viel het der Hervormde Kerk, na »de komst van U. M. tot den troon, niet ongemakkelijk een goed »gedeelte van hare heiligste belangen en regten te laten in de hand »eener Regering, aan welker hoofd zij eenen Vorst van eigene »belijdenis, een Koning uit het Huis van Oranje geplaatst zag: » *Rapport*, bl. 14.

dat zij allengskens, hoe ook tot vervolging ongezind, gebragt wordt tot maatregelen, waardoor menigeen, ik mag het niet anders noemen, om der Godsdienst-wille wordt vervolgd. Ik neem deze gelegenheid waar om Z. Exc. den Minister van Justitie te verzoeken zijn veelvermogenden invloed te willen gebruiken om eene handelwijs te doen ophouden die, sedert zóó vele jaren, zóó menig vriend van Vorst en Vaderland ergert en bedroeft.

Onze Catholijke ambtgenooten hebben mij, ook nu, ten aanzien van de regten der Afgescheidenen ondersteund. Het verheugt mij, doch het heeft mij niet bevreemd; ik doe hulde aan hun gevoel van billijkheid, hetwelk zich hier op zóó schoone wijs vereenigt met hun welbegrepen belang. Ik moet verwachten dat dezelfde hulp door hen zal worden betoond, waar het de wegneming of de matiging van een soort van overgezag geldt, hetwelk de grondwettige gelijkstelling der Gezindheden verbreekt. Ik mag hun de vraag doen: worden ook Uwe Hoogleeraren door den Koning benoemd? Kan er ook bij U geene aanstelling of verplaatsing, zelfs niet der minste Kerkelijke Overheid, geschieden zonder goedkeuring van het Gouvernement? Heeft men ook Uwe Gezindheid op eene tegen haar beginsels strijdige wijs, bij Koninklijk Besluit, tot een Kerkgenootschap georganiseerd? Worden zij die zich, om gemoedsbezwaar, aan dat Genootschap, aan die officiële afperking en omtuining onttrekken, ten aanzien hunner Godsdienstoefening, ook bij U gesteld buiten de bescherming der wet? Mogen zij ook bij U geen lofzang aanheffen, geen gebed opzenden zonder voorafgaand verlof van het Bestuur? En, zoo gij, in meer dan één opzigt, eene vrijheid geniet, die men ons willekeurig onthoudt, zoudt gij het ons dan ten kwade kunnen duiden dat wij, met

eenigen ernst, datgene verlangen waarop wij met U ten minste gelijke aanspraak bezitten.

Doch genoeg, E. M. H.! indien het mij gelukt is U te overtuigen dat, in een Land, waar nog eenige prijs op vrijheid wordt gesteld, een onderwerp van dien aard geenszins aan de willekeur van het Gouvernement mag overgelaten zijn. Dit onderwerp moet, evenzeer als het Onderwijs, geregeld worden *bij de wet.*

Doch, voert men ons te gemoet (en het is der moeite overwaardig op den aard en de strekking dezer redenering te letten), wat behoeft dit alles, bij de herziening der Grondwet, in het midden gebragt en, als bij de hairen, in deze Vergadering te worden gesleept! Wil de Grondwet eene regeling van het Onderwijs bij Besluit? heeft de Grondwet eene onderwerping van de Kerk aan den Staat, of bepaald, of bedoeld? Van de handhaving der Grondwet, van de gewone wetgeving, niet van eene herziening, moet verbetering worden verwacht. — Nu ja, E. M. H.! doch met meer blijdschap en vertrouwen zouden wij den wenk ontvangen, indien deze vermaning kwam van hen die tot handhaving der Grondwet bij de gewone wetgeving hun kracht en invloed hebben besteed. Thans mogen wij aan deze ijverige berispers, en aan hen vooral, doen opmerken dat het niet handhaven der Grondwet, in veler oog, eene verkeerde uitlegging heeft gewettigd; zoodat eene uitdrukkelijke bepaling, vroeger overbodig, thans daarentegen even hierdoor onmisbaar is geworden. Wij ontvangen somtijds, naar mijn inzien, ik beken het, zonderlingen raad. Riepen wij de hulp der gewone wetgeving in, men wees ons naar het tijdstip der herziening: nu dit tijdstip eindelijk aangebroken is, acht men de

herziening noodeloos en ongepast; terwijl men ons, met heusche bereidwilligheid, naar de gewone wetgeving verzendt. Men verwondere zich ook niet, zoo wij, na de traagheid der gewone wetgeving, en de moeijelijkheid ondervonden te hebben, waarmede, ook hetgeen in de Grondwet ligt, als diep verholen goud, te voorschijn wordt gehaald, altijd aandringen op hetgeen ons tot dus ver altijd werd ontzegd; en zoo wij ook deze gelegenheid niet ongebruikt hebben laten voorbijgaan om onze billijke wenschen onder het oog te brengen van U. E. M., van de Natie, en van het Gouvernement.

III.

Er blijft mij een derde punt over, *de onaannemelijkheid van het eerste Ontwerp van Wet.*

Eene voorloopige aanmerking nog. Hetgeen door een vorig redenaar[1] omtrent de wenschelijkheid eener verwerping van alle de wetten, wegens ongenoegzaamheid, aangedrongen is, heeft ook mij getroffen; ik verlang tegenbeschouwingen hieromtrent te vernemen; tot dus ver evenwel heeft mij zijne redenering nog geenszins overtuigd. Ik ben nog in twijfel omtrent onze bevoegdheid, en ik zou stellig verzekerd moeten zijn van onze verpligting, eer ik zou medewerken tot een soort van dwang, die, in verband met de tegenwoordige gesteldheid der zaken, een zeer nadeeligen invloed zou hebben. Een van beide; óf de Regering waagt het de herziening, als eene door de afstemming afgedane zaak, te beschouwen; en dit zou, indien het geen nieuwen en sterkeren aandrang te weeg

[1] THORBECKE.

bragt, het welgegrond, maar noodlottig vertrouwen op onzen welligt al te verdraagzamen aard nog versterken; óf wel de Regering onderwerpt zich aan het bevel; en dan zou ik eene toegeeflijkheid, verkregen op die wijs, vooral na hetgeen in den laatsten tijd reeds plaats gehad heeft, als eene zóó diepe vernedering der Koninklijke waardigheid beschouwen, dat ik daartoe niet gaarne de hand zou hebben geleend, maar liever wensch dat het Gouvernement tot voortzetting van het werk uit eigene beweging in de gelegenheid worde gesteld.

Omtrent het Ontwerp van Wet zal ik, na al hetgeen door anderen daartegen ingebragt is, zeer kort kunnen zijn.

Mijne eerste bedenking betreft Limburg.

Waarom wordt hier over de inwoners van het Hertogdom, zonder hunne medewerking, als door eene soort van inlijving, beschikt? Om de onmogelijkheid, zegt men, eener organisatie, ten gevolge waarvan zij Afgevaardigden zouden hebben benoemd. Doch hierop is te regt geantwoord dat de organisatie, wanneer de wet aangenomen wordt, toch plaats hebben zal; en zulks bij voortduring derzelfde bezwaren om welke men haar thans onmogelijk noemt.

Bovendien had ik Limburg liever zien blijven onder een afzonderlijk Bestuur. Niet enkel wegens de betrekkingen op Duitschland, waardoor wij in moeijelijkheden kunnen worden gewikkeld, maar ook om de eigenaardige zeden en gewoonten van het Gewest. Wij ontmoeten hier op nieuw het stelsel van ineensmelting dat ons, ten aanzien van Belgie, zoo duur te staan gekomen is.

Mijne tweede zwarigheid betreft LUXEMBURG.

Ik wensch de hereeniging niet. Ik wil niet ontkennen dat de Luxemburgers, onder hunne nieuwe instellingen, welligt gelukkiger zullen zijn dan toen zij deelgenooten waren der zegeningen van ons constitutioneel beheer; doch ik zie hier (en dit is voor mij, die aan de Grondwet ben gehouden, een onoverkomelijk bezwaar) eene Provincie, waarvan geen afstand is gedaan, zonder toestemming van de Staten-Generaal, bij Koninklijk Besluit buiten de Grondwet gesteld.

Doch, zeggen sommigen, die vereischte toestemming zal juist nu, door het aannemen der wet, worden verleend. In geenen deele, E. M. H.! nog in het laatste antwoord der Regering volhardt zij in het beweeren dat Luxemburg buiten den kring Uwer bemoeijenissen ligt[1]; gij zult dus lijdelijk toezien dat een Gewest, zonder tusschenkomst der Staten-Generaal, beroofd worde van zijne grondwettige regten; gij zult daarstellen een allerdroevigst antecedent.

Mijne laatste zwarigheid betreft HOLLAND.

De splitsing is *onnoodig*.

Een Provinciaal Hof, eene andere wijs van benoeming voor de Criminele Regtbank, (daargelaten of er behoefte aan dergelijke wijzigingen is[2]) kan verkregen worden zonder willekeurige doorhakking van het Gewest.

[1] « Uit eene vroegere orde van zaken kan Nederland geen regt » ontleenen om zich in te laten met de grondwettelijke instellingen » van niet tot hetzelve behoorende landstreken: » *Memorie ter beantwoording van de Processen-Verbaal*: bl. 4.

[2] De Graaf *D. van Hogendorp* schrijft in zijne brochure over *de*

Men is bevreesd voor de suprematie van het overmagtige Holland. Niet onaardig is het dat zij die dit argument willen doen gelden, het zelf hebben wederlegd ten aanzien van het overmagtige Amsterdam. De veranderde regeringsvorm is, ten aanzien evenzeer van de provincie als van de stad, een waarborg tegen terugkeering der ongelegenheden die men bedoelt.

De afscheiding, zegt men, is *facto* reeds dáár. Eilieve! is hetgeen ge door de splitsing verkrijgen zult, zóó onbeduidend, waarom dan zóó gedrongen op hetgeen ge eigenlijk reeds bezit?

De splitsing is bovendien *nadeelig*.

Voor het Gewest zelf. — De eenheid, het in één gevlochten zijn der belangen zal, ten gevolge der afscheiding, tallooze moeijelijkheden doen ontstaan. Het is te vreezen dat er ligt tegenwerking, naijver, en wat hiermede al verder zamengaat, tusschen Zuid- en Noord-Holland plaats hebben zal.

Voor het Rijk in 't algemeen. — Het onverdeelde Holland heeft ten allen tijde de gewigtigste diensten bewezen aan alle de Vereenigde Gewesten. — De splitsing zal de kracht verhoogen van het Centraal Gouvernement.

De splitsing is *ongeoorloofd*.

De hoofdbeginselen van het Staatsregt worden mis-

splitsing van Holland: « Ik ben er zeer verre van af om de daarstel»ling van twee provinciale geregtshoven in Holland voor een wen»schelijke zaak te achten.... Gaat men voort op den weg van ver»menigvuldiging der Geregtshoven, zoo zal de beoefening van het »burgerlijk regt steeds meer vervallen: » bl. 9.

kend, indien wij, ik zeg niet zonder kennisneming, maar zonder toestemming der Staten van Holland, eigendunkelijk beschikken over dit Gewest.

De Provinciën, gelijk men te regt aangemerkt heeft, bestaan niet *door*, maar *vóór* de Grondwet[1]. Haar regten zijn in 1795 door den revolutionairen stroom wel overdekt, niet vernietigd; evenmin als de regten van het Huis van Oranje, evenmin als de regten van den Nederlandschen Staat. In 1813 is, wel de Souvereiniteit, wel het onafhankelijk bestaan, maar geenszins het zelfstandig aanwezen vernietigd.

De strijd is hier tusschen het historische en het revolutie-beginsel; tusschen eerbied voor verkregene regten en toegeeflijkheid aan willekeurige beschikking. Het is te doen om het grondwettig aanzijn van Gemeenten en Gewesten; zullen wij het prijs geven, bij de overtuiging dat in die zelfstandigheid een onmisbare grondslag ligt voor de reorganisatie van elken gerevolutioneerden Staat? De behoefte aan decentralisatie wordt algemeen gevoeld; en hetgeen men nu van ons verlangt, is de centralisatie in haar meest buitensporige werking. Hier zal uitgemaakt worden of, naar Uw inzien, Gemeenten en Gewesten, behoudens eene welgeregelde ondergeschiktheid aan de Algemeene Regering, *corpora moralia* zijn, die niet slechts eigene belangen hebben, maar ook eigene regten, waarover, evenmin als over de regten van bijzondere personen, door de Regering mag worden beschikt; dan wel of

[1] Zie de Redevoering van den Heer VERWEY-MEJAN in de gewone Kamer: « Art. 1 behoort tot de bepalingen waarvan de verandering »bij Art. 229 niet is bedoeld. Het artikel is *declaratief*, erkennende »en wettigende een bestaand feit: » *Handelingen van de Tweede Kamer*, II. bl. 55.

gij ze enkel als afdeelingen beschouwt, als *departementen* van den Staat; waaraan, nuttigheidshalve en bij wijze van gunst, de behandeling van locale aangelegenheden somtijds overgelaten wordt, doch waarover het Centraal Bestuur naar welgevallen, ter verdeeling of hereeniging, of ineensmelting, of afscheuring beslist.

Thans geldt het Holland; straks zal het, of Gelderland, of Drenthe, of elk ander Gewest kunnen gelden. De eene Provincie zal te groot wezen en de andere te klein. Reeds hebben mannen van kunde en invloed de wenschelijkheid, naar hun inzien, betoogd eener verdeeling van het Rijk in vier of vijf Districten[1]. Het verwondert mij dat men ze niet liever Groot-Militair Commandos genoemd heeft. Ook ik geloof dat dit zeer gemakkelijk zijn zou voor de administratie; maar het zou doodelijk wezen voor Nationale ontwikkeling en Vaderlandschen zin[2].

[1] Bijv. de Hr VAN DE POLL, in de gewone Kamer: « Ik had »gewenscht dat eene verdeeling in vier of vijf hoofdafdeelingen bij »de herziening in aanmerking had kunnen komen: » *Handel. der Tweede Kamer*, II. 12. In het Proces-Verbaal der tweede en vijfde Afd. van de Dubbele Kamer (Z. E. M. was lid der Eerste Sectie) is dezelfde wensch geuit.

[2] « It is boasted, » schrijft *Burke*, ten aanzien der verdeeling van Frankrijk in Departementen, « that the geometrical policy has »been adopted, that all local ideas should be sunk, and that the »people should no longer be Gascons, Picards, Bretons, Normans, »but Frenchmen, with one country, one heart, and one assembly. »But instead of being all Frenchmen, the greater likelihood is that »the inhabitants of that region will shortly have no country. No »man ever was attached by a sense of pride, partiality, or real affec»tion, to a description of square measurement. He never will glory »in belonging to the Checquer, n.° 71, or to any other badge»ticket: » *Works*, V. p. 350.

Doch tegenover dit alles wordt, zelfs door velen in wier oog de wet verderfelijk is, ééne algemeene bedenking gesteld. Wij moeten de wet aannemen, wegens de *omstandigheden*, om de *gevolgen* die eene verwerping zou kunnen hebben?

Door wie wordt deze bedenking gemaakt, E. M. H.? Door hen vooral die ons de bevoegdheid ontzeggen om de Ontwerpen van Wet in verband met de aangelegenheden van het Vaderland in 't algemeen te beschouwen.

Doch ik wil mij van deze exceptie van niet-ontvankelijkheid geenszins bedienen. Ik heb ze niet noodig; want, hoewel ik de gevolgen der aanneming zoo even meer aangeduid heb dan ontwikkeld, mag ik echter vragen; zouden de gevolgen der verwerping ligt erger kunnen zijn?

Op alle aanmerkingen van dezen aard is eigenlijk slechts één antwoord. Wij zijn niet verantwoordelijk voor de gevolgen; dit is de zaak van hen die eene niet aannemelijke wet voorgedragen hebben; maar, als die Wet niet onpartijdig door ons wordt getoetst, zijn wij verantwoordelijk voor het verzaken van den ons opgelegden pligt.

Het te berde brengen van dit argument heeft mij, ik erken het, in deze Vergadering dubbel bevreemd. Wij mogten hopen er, hier althans, van te worden verschoond. Of is het niet met deze zelfde jammerlijke redenering dat de Tweede Kamer zich jaren achtereen voor haar meer dan zonderlinge handelwijs een' door de Nederlandsche Natie niet geratificeerden vrijbrief heeft verleend? En wat was nu, van dit zien op de gevolgen, het gevolg? Dat, zonder eenig nut, de Staatsschuld met eenige honderde Millioenen vergroot, het Vaderland telkens nader aan het verderf, de Koning telkens meer in zorg en moeijelijkheden is gebragt.

Laat ons eindelijk onderzoeken welke die schroomelijke gevolgen der verwerping zullen zijn.

Het Gouvernement kan onmiddellijk de intrekking der overige Ontwerpen gelasten. Zoodanig besluit *ab irato* mag naauwelijks worden ondersteld: het zou de aanleiding tot billijk misnoegen zijn.

De Regering kan, in haar stelsel, de zaak laten gelijk zij is. Zij heeft geene wet noodig. Het kind leeft niet, omdat het ingeschreven is bij den burgerlijken stand, en evenmin hangt het aanwezen van het Rijk van de juiste optelling der Provinciën af. Limburg is het eenige bezwaar, in zoo ver het aantal Vertegenwoordigers bij de Grondwet dient te worden bepaald; maar, in de wijze van zien van het Gouvernement, kan Limburg, evenzeer als Luxemburg, provisioneel of definitief, van het Rijk worden gescheurd.

De Regering kan het ontwerp, bij de aanstaande gewone Vergadering, door eene andere wet, waarbij Holland onverdeeld blijft, vervangen; en deze wet, zonder meer, aan de beraadslaging eener andere Dubbele Kamer onderwerpen.

De Regering kan eindelijk die Wet vergezeld doen gaan van andere verbeteringen, wier noodzakelijkheid haar nader is gebleken. In 1841 zal aangevuld worden wat in 1840 ontbrak, en eene herziening, eenigzins evenredig aan de behoefte, zal op die wijs *in twee termijnen* tot stand worden gebragt. En dit acht ik, nu de gelegenheid dit jaar verzuimd is geworden, eene zeer wenschelijke zaak.

Onder éene voorwaarde evenwel. Mits de Regering in waarheid gebruik make van haar initiatief. Mits zij verbe-

teringen voorstelle, uit eigene beweging en naar een vast plan; niet op aandrangen, als ware het, onder *dictée* der Staten-Generaal. Mits zij kracht zoeke, niet in Constitutionele fictiën, maar in hetgeen wezenlijk en onwankelbaar is. Doet zij het niet, dan is het vooruitzigt bang; geenszins evenwel ten gevolge der verwerping van deze wet; maar dewijl de Natie aan den invloed van elken wind van leering overgelaten wordt. Ik heb, E. M. H.! in deze beraadslaging, ons Land gelukkig hooren noemen, dewijl er bij ons geene partijen bestaan, geen banier opgeheven wordt. Ook ik roem het geluk van een Land waar geene partijen bestaan; namelijk als die eensgezindheid op eenheid en niet op gemis van beginsels berust. Ik beklaag het Land waar de meesten, ook dergenen die een werkzaam aandeel aan de behandeling der Staatszaken hebben, geenerlei vastheid van overtuiging bezitten, lijdelijke volgzaamheid beschouwen als ondersteuning van het Gouvernement, en gemeenschappelijk overleg, ook in de hoogste Vergadering des Lands, als zamenspanning tegen den Staat[1]. Ik geloof dat alsdan het niet aanwezig zijn van partijen een voorteeken is, dat er spoedig partijen zullen ontstaan; ik vrees dat, als geenerlei banier, ook niet ter plaatse alwaar zij behoort gezien te worden, opgerigt is, weldra velerlei banieren, ter

[1] « How men can proceed without any connexion at all, is to » me utterly incomprehensible. Of what sort of materials must that » man be made, how must he be tempered and put together, who » can sit whole years in parliament, ...without seeing any one sort » of men, whose character, conduct, or disposition, would lead » him to associate himself with them, to aid and be aided, in any » one system of public utility: » *Burke, Thoughts on the cause of the present discontents*, p. 350.

plaatse waar het niet behoort, opgerigt en door velen, ook van hen die vruchteloos naar beter leiding gezocht hebben, zullen worden gevolgd. Men spreekt van opgewondenheid, van bedenkelijken toestand, van gevaar. Ik geloof dat de omstandigheden bedenkelijk zijn; dat de rampzalige toestand onzer geldmiddelen voor sommigen een gewenschte hefboom zou kunnen worden. Doch men zie ook op het goede dat ons overgebleven is. De Natie bemint den Koning, bemint het Huis van Oranje, wil eendragt en rust, vreest elke verandering, is tot groote opofferingen gereed; wat wil men meer? Maar de Natie moet worden geleid. Zoo die leiding ontbreekt, zoo de Regering de omstandigheden afwacht, zich naar de gevoelens van anderen regelt; zoo er in haar maatregelen geen eenheid of plan is te ontdekken, zoo de Regering niet regeert; zoo de raadslieden der Kroon niet in de mogelijkheid zijn ons het ontwerp en de grondregels hunner Staatkunde te doen kennen; zoo zij geen middelpunt der welgezinden kunnen vormen, dan is het ontwijfelbaar dat, vroeg of laat, eene partij van kwalijkgezinden de zege behaalt. En wat zal dan gedaan worden door onze talrijke conservativen, die zich zoo veel laten voorstaan op hun behoudende kracht? Dat conservatief systema, het stelsel van hen die geen stelsel hebben, behoudt zooveel mogelijk, zoolang mogelijk, en eigenlijk behoudt het niets. Wat is er gebeurd in de vorige Zitting? De vijf wetten van Januarij waren het *nec plus ultra* van dat systema; en zeer spoedig zijn zij door andere wetten gevolgd. Niet dat ik deze afkeur; maar dit keur ik af, dat ze successivelijk afgedwongen zijn; dat het *veto* der Eerste Kamer en des Konings, door den op onvoorzigtige wijs uitgelokten en versterkten aandrang der Tweede

Kamer, te niet is gegaan; dat de Regering, door de wijs waarop zij geweigerd en door de wijs waarop zij toegegeven heeft, zonder noodzaak, aan het Koninklijk gezag hier te lande een nadeel toegebragt heeft, hetwelk welligt in vele jaren niet zal worden hersteld. Zoo zal verder afgedaald worden; van trap tot trap; indien er geen andere maatstaf der toegeeflijkheid dan de wezenlijke of schijnbare noodzakelijkheid van het oogenblik bestaat. Om te zeggen, « tot hiertoe en niet verder, » moet men de voet hebben gezet, niet op eene glibberige helling, maar op vasten grond. Daardoor alleen is men magtig om wederstand te bieden. En, zoo men daartoe eenmaal magteloos wordt, wat zou er dan plaats kunnen hebben? Ontveinzen wij het ons niet, E. M. H.! Indien nergens, nergens althans bij de welgezinden, eenige veerkracht, nergens eenige trouw aan deugdelijke beginsels bestaat, dan zal, uit den aard der zaak, vermeerdering van tweedragt en toenemende overmagt van woelgeesten en eerzuchtigen ontstaan. Dan zullen de gevolgen onberekenbaar zijn. Dan is de gesteldheid van het Vaderland, de gesteldheid van Europa zoodanig dat, hetgeen God verhoede! de dag zou kunnen aanbreken waarop, niet in deze Vergadering over de splitsing van Holland, maar elders, door eene revolutionaire Diplomatie welke eenmaal reeds de scheuring van onzen Staat door haar willekeur heeft bevestigd, over de splitsing en inlijving van het nu reeds gehalveerde Rijk der Nederlanden zou worden beslist.

VII.

EERSTE ONTWERP VAN WET.

VERDEELING DES RIJKS.

ZITTING VAN DEN 31 AUGUSTUS.

De vrijmoedige openlegging van gevoelens die met veler geliefkoosde begrippen onvereenigbaar zijn, moest veelvuldige tegenspraak verwekken. Zij bleef niet achter; en, op den vierden dag der beraadslaging, trachtte ik haar te beantwoorden in de volgende repliek.

Edel Mogende Heeren!

Het doet mij leed dat ik, door vele welsprekende en hooggeachte redenaars aangevallen, na deze langdurige beraadslaging, Uwe aandacht nog een geruimen tijd ter wederlegging en zelfverdediging behoef. Bij de meeste beknoptheid, zal ik evenwel niet kort kunnen zijn. Vergeeft het mij, om het belang der zaak. Al wat mijne eigenliefde mogt hebben getroffen, zal ik laten liggen; ik zal

opnemen wat, naar mij voorkomt, in het belang der waarheid, tegenspraak en ontzenuwing verdient.

Ik begin met hetgeen ten aanzien van het *Onderwijs* gezegd is.

Een lid uit Gelderland[1], die in zijne rede dikwerf op de mijne heeft gedoeld en wien ik voornemens ben thans ook meermalen een tegenbezoek te brengen, acht de bezwaren zonder genoegzamen grond, dewijl er in Nederland toch vrijheid van *huisselijk* onderwijs bestaat. Gelooft Z. E. M. welligt dat de landbouwer, de handwerksman, die naauwelijks in het zweet zijnes aanschijns zich het sober levensonderhoud verschaft, van die vergunning veel genot zal kunnen hebben? Ik ben zeer voor het onderscheid der standen; maar, ten aanzien der gewetensvrijheid, wensch ik alle standen gelijk. En, is alleen het huisselijk Onderwijs vrij, dan is even daarom het onderwijs voor de negen tienden der Natie niet vrij.

Een lid uit Holland[2] heeft ons den schrikverwekkenden toestand van het Onderwijs in Belgie, ten gevolge der *liberté illimitée*, in een welsprekend betoog met levendige verwen gemaald. Maar is het zoodanige vrijheid die ik verlang? Kan dergelijk tafereel iets afdoen tegen het betoog dat het Onderwijs geregeld behoort te worden bij de wet? — De Regering legt, zeide hij, veeleer zwakheid aan den dag tegenover de Catholijken. Ik geloof het ook, ik beaem volkomen hetgeen daaromtrent gezegd is; maar zou het niet mogelijk zijn dat men doorgaans toegeeft waar men weigeren, en echter somwijlen ook wei-

[1] Van Rappard.
[2] Gevers.

gert waar men toegeven moest; zoodat men door zwakheid aanmoedigt, en des niettemin door onbillijkheid reden of voorwendsel tot eenige verbittering geeft. Ik vind de meeste klagten der R. Catholijken overdreven, sommige ten eenemåle ongegrond; doch men vergete niet dat de voortduring van slechts één regtmatig bezwaar het middel wordt om aan een aantal vermeende en ongerijmde bezwaren een' schijn van regtmatigheid te verschaffen.

Voorts ben ik, E. M. H.! in de handen, indien ik wel heb geteld, van drie Schoolopzieners gevallen; waarvan twee[1] mij met verschoonende zachtheid behandeld, maar de derde[2] mij zoo geweldig aangetast heeft dat ik nog, bij het herdenken, eene soort van huivering gevoel.

Z. E. M. heeft mij, met ernst, met gemoedelijkheid, verweten dat ik het Onderwijs hier te lande onchristelijk, antichristelijk heb genoemd. Ik zou bijna stellig durven beweeren deze uitdrukkingen, als resultaat mijner eigen opinie, alhier niet gebezigd te hebben: want het is mijn voornemen geweest niet, zonder noodzaak, in deze Vergadering eenigen twistappel te werpen. Het komt mij voor dat Z. E. M. de gelegenheid te baat genomen heeft om mij, wegens hetgeen ik in geschrifte verklaard heb[3], voor zijne regtbank te roepen. Ik schroom echter niet rekenschap te geven mijner overtuiging. Ja, het Onderwijs in Nederland is onchristelijk. Niet als of dit verwijt elke

[1] Van Dam en van Leeuwen.

[2] Sloet tot Oldhuis.

[3] « Waar de bestaande wet, in den geest des wetgevers, opge» volgd wordt, is het Onderwijs niet Christelijk: » *Maatregelen tegen de Afgescheidenen*, bl. 8. « De strekking der wet is anti-Christelijk. » *Bijdrage*, bl. 90.

School zou moeten treffen; geenszins; er is, ook bij de algemeenheid van het stelsel, overvloedig reden om over uitzondering en inconsequentie dankbaar te zijn. Het Onderwijs is onchristelijk, omdat de wet van 1806, door de vereeniging der Gezindheden, een beginsel ingevoerd heeft, ten gevolge waarvan de Bijbel, óf niet, óf enkel behoudens goedvinden van den R. C. Geestelijke[1], gelezen mag worden. Het is onchristelijk, omdat men, door de afscheiding van hetgeen onafscheidelijk is, niet slechts de leer des Bijbels ter zijde gesteld, maar ook de geschiedenis des Bijbels van ziel en leven en waarheid heeft beroofd. Het is antichristelijk, want ook deze uitdrukking neem ik niet te rug, omdat, terwijl het leerstellig Onderwijs in schijn uitgesloten wordt, men inderdaad een ander leerstellig Onderwijs geeft; het is anti-christelijk, omdat men er, met voorbijzage van den eenigen Middelaar, een Opperwezen, met voorbijzage der klove die de zonde daargesteld heeft, een algemeenen Vader der menschen, verkondigt; het is anti-christelijk, omdat men aldus aan het jeugdig gemoed een' God predikt die (dit is mijne overtuiging en velen zijn er met mij van overtuigd) een droombeeld is van menschelijke wijsheid, een afgod, die, met verloochening van den levenden God der Open-

[1] De toestemming van Rome moet op de Nederlandsche Scholen gegeven worden ter lezing van Gods Woord! En kan die toestemming verwacht worden? De beraadslaging der Dubbele Kamer heeft eene merkwaardige bijdrage geleverd tot beantwoording van deze vraag. Een lid, Schoolopziener, vermeldde dat in eene School van zijn District, de Bijbel gelezen wordt, met toestemming van den Pastoor; waarop de H[r] *Luÿben* met nadruk gezegd heeft dat de zaak hem bijna ongelooflijk scheen en dat *casu quo* de Geestelijke gehandeld had tegen zijn pligt.

baring, opgerigt wordt. Gij ziet, wij hoorden het U zeggen, de kinderen, zonder onderscheid van Gezindheden, zoo lief en eendragtig bijeen; maar hebt gij ze ook in hun verder leven gevolgd? hebt gij veel vrucht van Uwe zoogenaamde algemeen Christelijke zedekunde gezien[1]? ik vraag het aan allen die met den toestand van het Volk eenigzins van nabij bekend zijn, of die toestand zeer ten voordeele der verbeterde Scholen getuigt? Men heeft mij uitgetart één schoolboek aan te wijzen hetwelk niet Christelijk is. Ik zou bijna, althans wat de meest in zwang zijnde schoolboeken betreft, bijna zeg ik, de vraag, omgekeerd, tot hem die ze mij deed, kunnen rigten. Maar wat zou het ons baten, al bragten wij hier alle schoolboeken bijeen, wij zouden ons immers ten aanzien der beteekenis van het woord *Christelijk* niet verstaan[2]. Wanneer ik de rede van

[1] *Cousin* schrijft: « Enfin il faut apprécier les principes par les »résultats. Si les résultats sont bons, la pratique hollandaise est »bonne, au moins en Hollande... Or, en fait, par tout ce que »j'ai vu et entendu, je demeure convaincu que les générations »élevées sous le régime de la loi de 1806 sont des générations hon»nêtes et pieuses. En Hollande le christianisme est à la fois dans les »moeurs et dans les croyances du peuple : » *De l'Instruction publique en Hollande* (Brux. 1838). Met hoe veel meer nadruk zou hij de uitsluiting van het leerstellig Onderwijs hebben bestreden, indien hij omtrent den toestand van Volksgeloof en Volkszeden, naar waarheid, was ingelicht geweest.

[2] « Wat dunkt U van den CHRISTUS? » Matth. 22. v. 42. Hierop behoort men vooraf antwoord te hebben. — Zoo is het ook met de dikwerf aangehaalde uitdrukking der wet van 1806 : « alle Onder»wijs zal zoodanig moeten worden ingerigt dat de kinderen opge»leid worden tot alle Maatschappelijke en *Christelijke deugden.* » Christelijke deugd is die waarvan, in een Christelijk schoolboek, gezegd wordt: « het is onmogelijk dat zoo wie *Christo* door een

Z. E M. ontdoe van haar dichterlijken tooi en zwier, dan leer ik er dit alleen uit, dat de redenaar, van wiens ijver voor volksverlichting en volksgeluk ik ten volle overtuigd ben, even als zoo menig Schoolopziener hier te lande, ter goeder trouw, in het dwaalbegrip verkeert dat er Bijbelsche geschiedenis kan zijn zonder Bijbelsche leer en Christelijke zedekunde zonder Christelijk geloof; dat het voor de opvoeding der kinderen genoeg is, wanneer zij eenige voorschriften van het Evangelie leeren kennen, zonder iets te weten van het gezag waarop zij rusten, van het beginsel waaruit ze zijn ontleend, van het doel naar hetwelk zij wijzen, en van de kracht waardoor ze ten uitvoer kunnen worden gelegd; dat ieder schoolboek, waarin de naam van Christus aangetroffen wordt, Christelijk is; dat, vermits er, gelijk men te regt aangemerkt heeft, geen verband tusschen arithmetische tafels, of tusschen de vormleer en het Evangelie bestaat[1], het onverschillig is naar welke beginsels de kinderen in de school opgeleid en door welke drijfveeren zij worden bestuurd; dat, in elk

»waarachtig geloof ingeplant is, niet en zou voortbrengen vruchten »der dankbaarheid» (*Heidelbergsche Catechismus*, Antw. 64). Maar hoe wil men nu de vrucht, zoolang men den wortel niet wil? *Cousin* zelf, bij het zien der inrigting onzer Scholen, riep uit: «En quoi peut donc consister dans les écoles l'enseignement qui, »selon l'art. 22, doit préparer à l'exercice des »vertus sociales et »chrétiennes? Est ce un enseignement de morale chrétienne, abstrait »et philosophique? mais cela doit être bien insignifiant et bien »vague.» I. 223.

[1] De Hr Sloet zeide: «Laat ons toch ons gezond verstand doen »werken, E. M. H.! Wat hebben de tafels van *Prinsen*, de letter»kast, de vormleer, de leer der evenredigheden met de dogmata »van het Christendom gemeen?»

geval, het onderrigt van Predikant en Catechizeermeester tegen den gestadigen invloed van een tegenovergesteld school-onderwijs en opvoedingstelsel opwegen kan. Velen, de redenaar weet het, velen voor wie hij, ik ben er van verzekerd, achting gevoelt, deelen niet in zijne overtuiging; en, ik mag het vragen, indien hij zich den aard van het geschil met juistheid had herinnerd, zou hij dan reden gevonden hebben om mij, die alhier, ook in hun naam, het woord gevoerd heb, met nadruk te verwijten dat ik mij van onchristelijke uitdrukkingen bediend en de Ouders, door mijn' invloed, heb verleid om hun kroost in de armen van den Vorst der duisternis te werpen[1]?

[1] Ik neem de vrijheid ook andere tegenstanders tot de hier bovenstaande toelichting mijner gevoelens te verwijzen; onder hen den welmeenenden schrijver van het tot mij gerigte *Woord* in den *Vrijmoedige* (*Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding*) van September. Overigens kan ik de verzekering geven dat ik geenszins verlang, gelijk Z. E. onderstelt, bij het Onderwijs « aan kinderen »van 5 tot 12 jaren... van *consubstantiatie*, noch van *transsubstan»tiatie*, noch van *ondervaldrijvers* noch *bovenvaldrijvers* te gewa»gen. » Waartoe, indien het ons om waarheid te doen is, elkander ongerijmdheden toegeschreven, waaraan we nooit hebben gedacht! Maar het besef van Gods heiligheid, het gevoel van zonde, de behoefte aan een Verlosser, de dankbaarheid aan Hem die zich voor ons in den dood overgegeven heeft, de zucht om Hem te belijden en te dienen, de onmisbaarheid eener verandering van het booze hart, de onmogelijkheid om, zonder liefde tot den Heer, in zijn Koningrijk opgenomen te worden, de zekerheid eener eindelooze straf voor degenen die Hem hebben versmaad; ziedaar wat, naar ons inzien (onder gemeenschappelijk aanroepen van God, in Christus naam, om den bijstand van den H. Geest), ook in het jeugdige, ook in het kinderlijke verstand en hart, kan en moet worden geprent. Hiertoe moet christelijke Bijbellezing (Bijbelle-

Het spijt mij dat ik gedwongen ben denzelfden redenaar nog op een ander punt lastig te vallen; doch ik mag

zing door iemand die zelf met hart en ziel het Evangelie aangenomen heeft) dienstbaar worden gemaakt. Deze waarheden achten wij bevattelijk voor het kind; het spreekt van zelf dat ze, door ongepaste voordragt, onverstaanbaar kunnen worden. Hetgeen wij zouden wenschen, is verwezenlijkt in andere Landen; en, voor hen die mogten begeeren de toepasselijkheid van het beginsel in bijzonderheden te leeren kennen, plaatsen wij hier de opgave van drie werken met wier inhoud, niet uit zoogenaamde vrome wenschen, maar uit een schat van eigen ervaring ontleend, onze denkwijs meestendeels overeenstemmend is: 1° *Practical Remarks on infant Education by the Rev. Dr Mayo and Miss Mayo*, London, 1838, 2° *die Christliche Volksschule im Bunde mit der Kirche, von Dr F. A. Krummacher*, Essen: 1825, en 3° *Lehren der Erfahrung für christliche Land- und Armen-Schullehrer, von Chr. H. Zeller, Schul-Inspektor*, Basel 1827. — Belangrijk is ook, ter kennismaking met hetgeen elders ten aanzien van Christelijk Onderwijs geschiedt, het *Rapport* van *Cousin*, *sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne et particulièrement en Prusse*: Paris 1832. Onder den indruk van hetgeen hij zag, schreef hij (en zijne latere aanmerkingen tegen het Onderwijs in Nederland toonen dat hij door Christendom iets anders dan een zoogenaamd Christelijk Onderwijs, dat hij eene zekere mate althans van onderrigt in de Evangelische geloofswaarheden verstond): »Le Christianisme doit être la base de l'instruction du peuple: il ne faut »pas craindre de professer hautement cette maxime... L'instruction »populaire doit être religieuse, c'est-à-dire, chrétienne; car il n'y »a pas de religion en général; et en Europe aujourd'hui, qui dit »religion, dit christianisme: p. 99. »Si on entreprend de détruire le »christianisme, alors, j'en conviens, il faut se garder de le faire »enseigner dans les écoles du pauvre: » p. 227.

De Hr DE JONGE VAN CAMPENS NIEUWLAND heeft in de Dubbele

niet zwijgen, waar hij een blaam geworpen heeft op iemand voor wien ik eerbied gevoel. Hij heeft gespro-

Kamer de lezing aanbevolen van het « uitmuntend werk vervaar- »digd door den H^r *de Raadt* (*Lager Onderwijs in Engeland en ons* »*Vaderland*, 's Hage, 1840), een man van kennis, van hart en »begaafdheid. » Ik heb gaarne aan die uitnoodiging voldaan. Thans zij het mij vergund, terwijl ik hulde doe aan de bedoelingen van den Schrijver en mij ook niet vermeet eene soort van recensie te geven over zijnen arbeid, een drietal bedenkingen daartegen in het midden te brengen.

De eerste betreft de gesteldheid van het Onderwijs in Engeland. De H^r *de Raadt* heeft er zeer weinig meê op. Doch waaruit ontleent hij zijne kennis? Uit eigen schoolbezoek. Maar éène maand (zie het Voorberigt) te Londen doorgebragt, is te kort om over het Onderwijs daar te lande, uit eigen ervaring, eenig oordeel te vellen: de ongunstige meening, door de vlugtige beschouwing van eenige inrigtingen ontstaan, zou welligt spoedig door het zien van andere Scholen, in de hoofdstad of elders, gewijzigd zijn geweest. En wat geeft ons nu Z. E. buitendien! Uittreksels uit boeken, maandschriften, en verslagen; doch waarbij hij niet zeer naauwkeurig acht gegeven heeft of soms de geloofwaardigheid der getuigen op wie hij zich beroept, door de voorstanders van het Onderwijs, gelijk het nu in Engeland ingerigt is, zou worden ontkend. Het oogmerk der liberalen, waarbij zich vele Dissenters hebben gevoegd, is de vereeniging der Gezindheden op de Scholen, op gelijksoortige wijs als zij hier te lande plaats heeft, te bewerken; het groote middel hiertoe is het betoog dat het Onderwijs, zoo als het, tot dus ver, onder de leiding der Episcopaalsche Kerk heeft gestaan, ongenoegzaam is. En wanneer nu de H^r *de Raadt*, in dit opzigt, zijn gevoelen voornamelijk staaft met de gezegden van een' *Bulwer*, wiens overhelling naar de radicalen niet twijfelachtig is, of van den Secretaris van de *British and Foreign School Society*, welke Maatschappij de pogingen der Anglicaansche Kerk opzettelijk bestrijdt, of van *John Russel*, wiens zeer vrijzinnige begrip-

ken van « den brutalen invloed van een' HASSENPFLUG, » den man die, in naam des Konings, het bewind in het

pen overbekend zijn, dan doet hij even als iemand die tegen de vroegere inrigting onzer Scholen in Belgie, bij voorkeur, de uitdrukkingen van den *Courier des Pays-Bas* en van den *Courier de la Meuse*, en de woorden van *de Gerlache*, of *de Secus* bijbrengen zou. » Audiatur et altera pars. » Ik zeg niet dat de H[r] *de Raadt* dit in 't geheel niet, maar ik geloof dat hij het veel te weinig gedaan heeft. De H[r] *F. von Raumer*, door de Whigs met vriendelijkheid onthaald, is (in zijn werk *England im Jahre* 1835, Leipzig 1836) dapper tegen de Tories te velde getrokken. De H[r] *de Raadt* schijnt insgelijks wat veel ter linkerzijde afgeweken te zijn. Anders ware het hem welligt niet moeijelijk gevallen, om dus te spreken, een contra-reeks van uittreksels zamen te brengen, die hetgeen hij thans aanvoert, meer dan opgewogen zou hebben. Ik zelf, ofschoon met de geschriften der Engelschen over het onderwijs weinig bekend, heb reeds terstond eene, mijns inziens, zeer gewigtige aanhaling bij de hand, uit het met roem bekende driemaandelijksch Tijdschrift der Tory-partij. « We cannot witness »the attempts now made from time to time to take the education »of the rural population out of the hands of the clergy... without »the reflection presenting itself very forcibly... how much exis»ting machinery for the purposes of education, actually working »well, every year increasing in efficacy, and promising even»tually, and before long, to embrace in its operation the whole »body of the peasantry, it is proposed to disorganise and break »up.... The positive success of the system... is to be found in the »fact mentioned in the last Report of the Education Society, that »no fewer than 993, 864 children in England and Wales are in »one shape or other at this moment reaping the benefit of our »schools; and argument of their still greater prospective success is »to be found in another fact published in the same document, that »the application for grants in aid of local subscriptions have »increased in the last three years in the proportion of 65, 122,

Groot Hertogdom Luxemburg voert. Ik wil niet vooruitloopen op hetgeen door de Ministers ter verdediging van

»230; so that, if the « friends of education » can be restrained »from lending it their help for a few years more, the whole popula»tion of our rural districts will be absorbed by these schools... »True it is that under this system the peasantry will be brought »up in the bosom of the Established Church, which is the grava»men of the whole matter. » *Quarterly Review*, a.° 1839, n.° 122, p. 451 en p. 458. — Ik vraag geen onvoorwaardelijk geloof voor hetgeen hier ter neêr gesteld is. Integendeel; gedachtig aan den invloed dien eenzijdige beschouwing dikwerf tegen wil en dank op ons heeft, waag ik het, ook voor mij zelven niet, op grond dezer stellige verzekeringen van een geloofwaardig blad, terstond uitspraak te vellen; ik heb slechts willen doen opmerken dat, door de opgave van den H^r^ *de Raadt*, het pleit gansch niet in staat van wijzen is gebragt.

Mijne tweede bedenking is dat de H^r^ *de Raadt*, ten bewijze van de Godsdienstige strekking onzer Scholen, niets aangewezen heeft dan hetgeen reeds menigmaal is wederlegd; namelijk dat « zij duidelijk »uitgedrukt wordt in het 22e art. van het reglement voor het school»wezen, en niet minder te voorschijn treedt in de meeste onzer »Scholen» (bl. 238). In dit opzigt neemt hij, als bewezen, aan hetgeen juist wordt betwist. — Van wege de onderscheidene Kerkgenootschappen dagelijks ten minste één uur leerstellig School-onderwijs te doen geven en hiertoe, in de Hervormde Kerk, zoo vele buiten betrekking zijnde jonge Theologanten aan het werk te stellen (bl. 247), is een voorslag die van 's mans goedegezindheden getuigenis draagt, allezins verdient overwogen te worden, eene wezenlijke verbetering te weeg zou kunnen brengen, maar waardoor echter het groote bezwaar, de tegenstrijdigheid van het christelijk onderwijs bij den Predikant of hulp-Predikant, tegenover het onchristelijk Schoolonderrigt, niet zou weggenomen zijn.

En nu mijne laatste, gewigtigste bedenking? Zij betreft de grondwettige zorg van het Gouvernement. Wil men weten wat,

dezen hoogen ambtenaar zal worden gezegd. Ik bepaal mij bij de vraag; is HASSENPFLUG U bekend? Uit een of

naar het oordeel van den H^{r} *de Raadt*, het beginsel onzer instellingen, wat, naar zijn wensch, het ideaal is eener organisatie? Elke School, zonder uitzondering hoegenaamd, in den geest van het bestaande Schoolwezen ingerigt te zien. Aan dat Schoolwezen moet de leiding des Volks door het Gouvernement worden toevertrouwd. Hij herinnert dat het overeenkomstig de oorspronkelijke instelling, «een afzonderlijk en, behoudens deszelfs betrek»king tot het Staatsbestuur,... een zelfstandig ligchaam behoort »te zijn» (bl. 363). Dit Schoolwezen, dit kunstig zamenstel van Schoolopzieners, van Provinciale en Plaatselijke School-Commissiën, hetwelk alle mogelijke inrigtingen van Onderwijs, particuliere zoowel als openbare Scholen, omvat, wel verre van in het allerminst te worden gewijzigd, moet integendeel, zonder de minste oogluiking, beter dan tot dus ver, in werking worden gebragt. Merkwaardig is de volgende zinsnede: « De gebreken zullen verdwij»nen, zoodra men slechts de werking onzer wet versterkt en tot »hare uitvoering den krachtigen arm verleent; of aan die artikelen, »welke voor de tegenwoordige behoeften ontoereikend zijn, de »noodige uitbreiding geeft» (bl. 233). Uitbreiding en versterking; de wensch hiertoe wordt telkens, met aandrang, herhaald. « Door den »alomvattenden arm der wet» zou het gebrekkige «zoo volkomen »te herstellen wezen:» (bl. 234.) «Men moet zijn heil zoeken »in een naauwkeurig en levendig toezigt» (bl. 235.) Of heb ik aan deze en dergelijke uitdrukkingen te veel waarde gehecht? Wij zullen het weten wanneer we nagaan wat de Schrijver door *levendig toezigt* bedoelt. Verlangt Z. E. dat niemand onderwijs geve dan nadat hem, op grond van een naauwkeurig onderzoek, een getuigschrift van goed gedrag en van bekwaamheid uitgereikt is? dat voorts de School ten allen tijde voor den Gouvernements-opziener opengesteld zij, ten einde hij gelegenheid hebbe zich te overtuigen dat er niets tegen de goede zeden en de publieke orde aan de kinderen wordt geleerd? Ik vereenig

ander dagblad welligt, toen hij door Staatkundige partijschap voor een vijand van zijn' Vorst en van zijn Vader-

mij met zoodanigen wensch, omdat ik dergelijke bepalingen noodzakelijk en, zoo zij ter goeder trouw ten uitvoer worden gelegd, met de vrijheid der ingezetenen vereenigbaar acht. Doch is alleen dit de bedoeling? O neen! de Hr *de Raadt* vordert, openhartig en zonder omweg, de instandhouding van « een stelsel »bijzonder daarop berekend dat het zich over alle scholen, door »het gansche Vaderland uitstrekke, over bijzondere niet minder »dan over openbare, *en zulks met het bepaalde doel dat niet »éène aan bijzondere inzigten of eigen goeddunken van eenig indi»vidu overgelaten blijve* » (bl. 233.) En wil men ook dit, in verband met de tegenwoordige gesteldheid van zaken, nader hebben verklaard? Men leze verder hoe de Scholen aangeduid worden wier oprigting onmogelijk moet worden gemaakt. « De particuliere Scho»len zullen kenbaar zijn aan de gevoelens die er heerschen, en »aan de denkbeelden die er voortgeplant worden... » (bl. 236). Dus geene bijzondere gevoelens! Zonderling; moet dan elk gevoelen zwichten voor de eenheid van strekking die ons door de afwisselende toonvoerders van het Schoolwezen afgebakend worden zal? « In »de particuliere Scholen zullen zaden gelegd worden van twist, »haat, nijd, vervolging van burgers tegen burgers. Deze Scholen »zullen bezocht worden door kinderen... ook van onbemiddelde »ouders, die... zich laten leiden door het lokaas van tijdelijke »voordeelen, hetwelk de geestdrijver, van welken aard zijn drijven »ook zij: godsdienstig, staat- of letterkundig, wel leeren zal... »den hulpeloozen voor te houden » (bl. 237). Geen zaaijen van verdeeldheid, geen geestdrijverij! Te regt voorzeker wenscht men hiertegen waarborgen te hebben; maar, bij de gedachte dat ook de meest eenvoudige Evangelie-prediking, zoodra zij geene doode regtzinnigheid is, voor onruststoken, voor geestdrijverij, voor mysticismus en dweepzucht uitgekreten wordt, ontstaat wel eens de vrees of die waarborgen soms beletsels tegen de ontwikkeling van Christelijk geloof zouden kunnen zijn. Ei, waartoe

land uitgekreten werd. Ik heb dien Staatsman in zijne Ministeriele grootheid en te gelijk in zijne nederigheid en

hetgeen ieder inziet, langer verbloemd! Ook de bekwaamste, de braafste Onderwijzer, indien hij aan zijne particuliere School eene meer Christelijke rigting (in den zin dien wij, en duizenden, ook hier te lande, met ons, aan het woord Christelijk hechten, wenscht te geven) zal geweerd moeten worden; en Christenen welke tegen de bestaande inrigting gemoedsbezwaar hebben, en die (ik had deze troostvolle uitzondering bijna vergeten) geen huis-leeraar bekostigen kunnen, zullen gedwongen zijn hunne kinderen, óf van het meest onmisbare onderrigt te versteken, óf aan een leiding over te geven, die in hun oog verderfelijk is. — Ik begrijp Uwe bezorgdheid; ik geloof met U dat in het bestaan van Catholijke tegenover Protestantsche Scholen geen middel tot eendragt en vredelievendheid ligt; ik wensch dat de nadeelen, hiervan onafscheidelijk, verzacht mogen worden; maar de oorzaak van het kwaad ligt niet in de tegenstelling der Scholen, maar in het aanwezen van eene gedeeltelijk Catholijke, gedeeltelijk Protestantsche bevolking. Bij dit onderscheid der Gezindheden. de belangen van regt en billijkheid in het oog te houden, en toch genoegzamen waarborg tegen de overheersching van een uit haren aard dwangzieke Kerk te hebben, dit is het moeijelijke vraagstuk waarvan de oplossing moet worden gezocht. Het valt voor het oogenblik ligt, maar het is de bron van grooter bezwaar voor het vervolg, den knoop door te hakken met het zwaard eener onregtvaardige wet. Het stelsel door den Hr *de Raadt* aangeprezen, is, bij de meest liefderijke bedoeling, desniettemin, in den grond der zaak, een stelsel van dwingelandij. Welligt zal hij zelf het inzien, zoodra hij bedenkt dat de voortduring van dit systema zijn' wensch (namelijk de handhaving en voortplanting der thans door het gros van Schoolopzieners en Schoolonderwijzers aangenomene begrippen) slechts tijdelijk bevorderen zou. Hij verlangt het scherpen van het zwaard; maar heeft hij berekend dat het wapen waarmede hij den alvermogenden arm der Regering,

eenvoudigheid gezien. Ik heb mij overtuigd dat er, bij verschil van politieke meening, algemeene achting voor

ook voor het vervolg wapenen wil, later tegen hem zelven zou kunnen worden gekeerd? Immers, daargelaten hoedanig thans de inrigting onzer openbare Scholen en de geest van ons Schoolwezen is, zoo wordt hier een algemeen beginsel van dwang op den voorgrond gesteld, hetwelk ieder Gouvernement of ieder Schoolwezen ten behoeve zijner inzigten, hoedanig ook, inroepen kan. Het is de triumf, telkens van hen die de overmagt hebben, met onderdrukking der vrijheid en ontwikkeling van het Volk. Hetgeen men zóó uitbundig verheft, is dus, als men het wel beziet, niet anders dan het geheim, het *panacée* van elk despotiek Bestuur, het onderdrukken van den tegenstand die uit beginsels ontspruit, door de aanwending van materiële kracht. En het geldt hier de dierbaarste vrijheid van allen; want vrijheid van Onderwijs maakt één geheel met vrijheid van Godsdienstoefening uit. Wij mogen nog eene schrede verder gaan, een blik in de toekomst werpen, en zeggen: het beginsel van ineensmelting der Godsdienstbegrippen, hetwelk op de School toegepast wordt, zou, om dezelfde reden, ook toegepast kunnen worden op de Kerk. Het is geen ongerijmdheid te onderstellen dat eenmaal in vereeniging tot kerkgenootschappen, een waarborg tegen herlevenden geloofsijver der Gezindheden zal worden gezocht; en dat, ten gevalle van een zoogenaamd Christelijk Kerkwezen, voorgestaan door het Gouvernement, het ware Christendom aan miskenning en vervolging zal blootgesteld zijn.

De H[r] *de Raadt* zegt: «Niet ligt zal men er toe komen, alle »particuliere ondernemingen te verbieden, daar men zich dan niet »van eigendunkelijkheid konde vrijwaren, en een zoo despotische »maatregel van geen Gouvernement in de 19[e] eeuw te wachten is (bl. 235). Ik ben op den goeden aanleg onzer eeuw minder gerust; ik geloof dat er geen tijd is geweest waarin, wegens de heerschende begrippen, meer despotieke maatregelen, ondanks de vrijheidlievende bedoelingen der Regenten, konden te gemoet worden gezien;

zijne talenten, zijne regtschapenheid, zijn onbaatzuchtig, standvastig, en edel karakter bestond. Ik zelf zou, geloof ik, indien de kieschheid het niet verbood, in de gelegenheid zijn om te doen zien dat hij, vroeger door velen tegengewerkt, thans door menigen voormaligen tegenstander beter gewaardeerd en welligt teruggewenscht wordt. — «De brutale invloed van eenen HASSENPFLUG.» Wij hebben de magt, E. M. H!, maar hebben wij ook het regt om op zoodanigen toon te spreken over een' man dien de Koning met zijn vertrouwen vereert en die onder de meest verdienstelijke Staatslieden van Duitschland mag worden geteld[1]?

maar, zonder aan Z. E. dien genoegelijken dunk te willen ontnemen, veroorloof ik mij hem de vraag voor te leggen welk verschil er, ten aanzien van gewetensvrijheid, is tusschen het verbieden van particuliere Scholen en het gebieden dat ze niet dan in overeenstemming met de inzigten en den geest van een door de gansche kracht der Regering ondersteund Schoolwezen mogen bestaan. — Zoolang ik op deze vraag geene voldoende oplossing ontvang, zal het mij vergund zijn mijne verwondering, mijn leedwezen te betuigen dat een boek, met dergelijke raadgevingen en wenschen, zonder eenig voorbehoud, aangeprezen werd in de Tweede Kamer der Staten-Generaal! Die aanprijzing verwekt regtmatige bezorgdheid: doch geruststellend is het dat de verregaande willekeur van een stelsel hetwelk eigenlijk uitloopt op den boventoon en de zegepraal eener partij, thans algemeen wordt erkend; in dit opzigt, hebben wij, zoo als ik het in mijne *Bijdrage* uitgedrukt heb, ook «van Belgie geleerd.»

[1] De spreker heeft naderhand verklaard slechts de tegenstelling van *Constitutioneel* en *willekeurig* gezag, en niets persoonlijks, te hebben bedoeld. Ik laat de juistheid dezer tegenstelling dáár, en ben nu volkomen overtuigd dat Z. E. M. het oogmerk niet gehad heeft een achtingwaardig Staatsman te kwetsen: doch ik moet er, ter

Ik ga over, E. M. H.! tot de *Godsdienst-Vrijheid.*

Hetzelfde Lid uit Gelderland, hetwelk over de vrijheid van huisselijk Onderwijs eene, naar mijn inzien, overmatige vreugde heeft betoond, heeft zich insgelijks over de vrijgevige bepalingen van Art. 190 tot 196 verheugd. Ik zal die bepalingen hier niet analyseren; doch mij dunkt dat het hem niet kan bevreemden, indien in zijne opgetogenheid niet wordt gedeeld door hen die in deze Artikelen geen waarborg hunner vrije Godsdienst-oefening gehad hebben.

Z. E. M. heeft over de Separatisten het stilzwijgen bewaard. Een Lid uit Holland[1] heeft er van gezegd dat zij welligt onhandig, onstaatkundig waren behandeld; onregtmatig evenwel niet. En welk bewijs heeft hij bijgebragt voor deze assertie? De regterlijke veroordeelingen. Maar, daargelaten dat deze niets gemeen hebben met het groote bezwaar der inlegering, heeft hij zich dan niet herinnerd dat de Afgescheidenen ook door onderscheidene regtbanken vrijgesproken zijn? Ik plaats dus vonnis tegen vonnis, opinie tegen opinie; en ik herhaal, hetgeen ik meen elders aangetoond te hebben; de strafwet is verkeerdelijk op hen toegepast, en zij zijn in hunne grondwettige regten verkort.

Ten aanzien der suprematie van den Staat over de Hervormde Kerk is door een Lid uit Holland[2] aangemerkt

mijner verantwoording, bijvoegen dat het, zonder die nadere explicatie, moeijelijk zou geweest zijn de zinsnede vrij te achten van verregaande personaliteit.

[1] Gevers.

[2] Beelaerts van Blokland.

dat er in 1816 slechts eene verandering in den Kerkvorm plaats gehad heeft. Maar hierdoor wordt niets weggenomen van de gronden onzer klagt. Wij beklagen ons, vooreerst, dat dit bij Koninklijk Besluit is geschied; ten anderen, en vooral, dat men dien Kerkvorm met het wezen der Gezindheid heeft verward; zoodat, terwijl uiterlijke deelneming aan het Kerkgenootschap, ook bij verloochening der belijdenis, zelfs voor Leeraar en Kerkelijke Overheid, als genoegzaam aangemerkt wordt, de Regering daarentegen den meest getrouwen aanklever van het Gereformeerde geloof, wanneer hij bezwaar tegen de nieuwe Kerkelijke Organisatie heeft, als van de aloude historische Gezindheid afgevallen beschouwt.

Hetzelfde Lid heeft mij overdrijving toegeschreven van Christelijke beginsels; vooral omdat ik, naar zijne meening, de Christelijke strekking der Grondwet heb miskend.

Hij heeft van die strekking drie[1] bewijzen ontdekt.

Vooreerst; de eed in Art. 53 en 54. Ik treed hier geenszins in de beoordeeling van het eeds-formulier; maar, hoe goed het ook moge zijn dat de heiligheid van den eed als een waarborg van pligtvervulling wordt gewaardeerd, het is mij niet duidelijk dat een eed, die ook door een Israeliet of Mahomedaan kan worden afgelegd, een bewijs van Christelijkheid geeft.

Ten anderen; de volkomene gelijkstelling der Godsdiensten in Art. 190 tot 196. Maar, ofschoon verdraagzaamheid onder de Christelijke pligten behoort, zoo geloof ik niet dat eene gelijkstelling van dien aard juist het kenmerk eener Evangelische Staatsregeling is.

[1] « *Il en est jusqu'à trois que je pourrois compter* » (BOILEAU).

Laatstelijk; Art. 226 en 228; dewijl daarbij voor het onderwijs[1] en voor de armen wordt gezorgd. Doch er zijn uitmuntende voorschriften hieromtrent in de leer van Mahomet en van Confucius, en echter zal het, hoop ik, geene overdrijving zijn als men beweert dat de wetgeving van Turk en Chinees niet op Christelijke beginselen rust.

E. M. H.! Dit betoog is niet doeltreffend geweest; want, indien na een opzettelijk onderzoek, niets anders ten bewijze der Christelijke strekking van de Grondwet bijgebragt is dan hetgeen ook bij Mahomedaan en Heiden aangetroffen wordt, dan mag ik, helaas! het besluit er uit afleiden dat het pleit niet ten voordeele der Christelijke strekking is beslecht.

Een Lid uit Gelderland[2] heeft gevraagd of ik een Godsdienst van Staat, of ik eene heerschende Kerk verlang; een Lid uit Holland[3] heeft gemeend dat ik door herinnering aan vroegere suprematie word geleid. Men vergeet dat ik, in de tegenwoordige omstandigheden, zelfs van de zóó billijke, zóó natuurlijke herleving van Art. 133, zelfs van dien eenvoudigen, onschadelijken, waarlijk niet te veel beduidenden voorrang, afgezien heb; en ik voeg er bij; de vraag is, niet wat ik betreur, niet wat ik in een' normalen toestand wenschelijk zou achten; maar wat in de nu bestaande gesteldheid der maatschappij mogelijk en

[1] In Art. 140 der Grondwet van 1814 werd de zorg voor het Onderwijs aanbevolen *ter bevordering van Godsdienst, als een vaste steun van den Staat.* De weglating dezer woorden is, dunkt mij, ook geen afdoend bewijs van Christelijke strekking.

[2] Schimmelpenninck van der Oye.

[3] Van Brienen van de Groote Lindt.

pligtelijk is; ik heb het gezegd en aangedrongen; gelijkmatige toepassing van de Grondwet voor allen. Aangenaam zal het mij zijn over de vereischten eener Christelijke Staatsregeling met mijne hooggeachte medeleden in het boekvertrek of aan den gezelligen haard te mogen kouten; maar hier, ik erken het, had ik, bij minder angstvalligheid ten aanzien mijner beginsels, op meer ondersteuning voor mijne billijke wenschen; bij minder vrees voor eene heerschende Kerk, op meer deelneming voor eene onderdrukte Gezindheid en voor vervolgde landgenooten, rekening gemaakt.

Laat ons nu zien wat in tegenspraak der *ongenoegzaamheid van de herzieningswetten* is gezegd.

Vooreerst, heeft men beweerd dat meerdere wijziging moeijelijk, ja onmogelijk was. Verscheidene redenaars hebben zich, ter staving van deze onmogelijkheid, op het menigvuldige en tegenstrijdige der meeningen en wenschen beroepen. Maar deze gansche redenering vervalt, voor zoo ver men geene doordrijving van een bijzonder gevoelen; doch enkel en alleen de toekenning van datgene verlangt, waaromtrent bij alle partijen overeenstemming, en ook bij het Gouvernement geene, althans geenerlei gemotiveerde tegenkanting bestaat.

Ten anderen, heeft men de deugdelijkheid der Grondwet beweerd.

Zelfs de hoofden der Belgische oppositie, zeide men, hebben niet anders dan hare ten uitvoerlegging verlangd. Dit is zoo; doch men heeft niet opgemerkt dat zij een ander doel hadden dan het verbeteren van de Grondwet; en dat zij met *l'exécution franche et loyale* te vrede konden zijn, dewijl zij door de toepassing in hun' zin zeker

waren het Monarchaal gezag te verdringen en den Staat ten onderste boven te werpen[1]. Het verlangen naar wijzigingen heeft in dit opzigt eene geruststellende zijde; wie verbetering wil, die wil ook behoud.

De Grondwet is, zeide men, goed genoeg; mijne eigene uitdrukkingen heeft men mij tegengeworpen[2]. Ik neem ze in geenen deele te rug. Bij de erkentenis dat zij, vooral om eene nationale Constitutie te worden, groote verandering zou behoeven, heb ik tevens gezegd, en ik zeg het nog, dat aan de niet-handhaving onzer Grondwet, in 't bijzonder door hen die als wachters daarover waren gesteld, een groot deel van ons ongeluk is te wijten. Doch nu men, in plaats eener naauwkeurige naleving in haar geest en strekking, van haar dubbelzinnigheden, van haar onvolledigheden, van haar algemeene uitdrukkingen partij getrokken, nu men aldus vele waarborgen krachteloos gemaakt en over menige gewigtige bepaling een valsch licht verspreid heeft; nu zou het, daar wij toch eene herziening moesten hebben, voegzaam en noodig zijn geweest tegen de voortduring eener verkeerde interpretatie, door aanvulling en verduidelijking, te zorgen. Het is tegen de inconstitutionele ketterijen dat onze politieke belijdenis bijvoeging en wijziging behoeft.

[1] « Les Chambres, dans le système de la loi de 1815, jouissaient »en réalité d'un assez grand pouvoir : elles avaient la liberté de la »presse ; le droit de censurer et de rejeter les lois et les budgets; »et il n'en fallait pas davantage pour renverser le Gouvernement : » *de Gerlache, Histoire du Royaume des Pays-Bas*, I. p. 317.

[2] « De waarborgen der Grondwet, genoegzaam op zich zelve, »zijn, door ter zijdestelling der Grondwet, nietsbeteekenend »geworden : » *Bijdrage*, bl. 40.

Dit een en ander was ook reeds meermalen uitdrukkelijk, door mij en anderen, op den voorgrond gesteld. Doch ook deze beraadslaging is, gelijk een geestig Fransch Schrijver het uitgedrukt heeft, niet ongelijk geweest aan de zonderlinge handelwijs van twee legerkorpsen, die, gescheiden door een stroom, altijd elk aan den eenen oever heen en weder trekken; en, wel verre van elkander te zoeken en te bevechten, naauwelijks naar des anderen bewegingen zien[1].

Ik moet twee gezegden beantwoorden van een spreker uit Groningen[2], dien ik als sieraad van den Nederlandschen zangberg vereer.

Z. E. M. heeft verklaard uit de ondervinding te hebben geleerd dat vele beginsels, in het afgetrokkene gegrond, gevaarlijk in de toepassing zijn. — Ik ken dit onderscheid, deze tegenstelling niet tusschen theorie en praktijk. Was Uwe theorie deugdelijk geweest, Uwe praktijk zou niet heilloos zijn geworden. Al te dikwerf hoort men uitlatingen van dien aard (zonder persoonlijke toepassing wil ik het zeggen) in den mond der verdienstelijke mannen die, gevorderd in jaren, een werkzaam deel in de lotwisselingen van het Vaderland gehad hebben: zij sluiten het oog niet, hoe zouden zij het kunnen? voor de ellende waarin de verwezenlijking der droombeelden

[1] « Il me semble voir deux armées qui traineraient parallèlement »leur artillerie le long des deux rives d'un fleuve, sans pouvoir »jamais s'aborder. Ils se fatiguent à rétorquer d'avance des arguments qu'on ne leur fera pas, et ils ne prévoient pas les arguments »qu'on leur fera : » *Cormenin*, *Orateurs Parlement.* I. 30.

[2] SPANDAW.

hunner jeugd het Vaderland heeft gestort; maar, in plaats van den wortel van het kwaad te erkennen, betreuren zij slechts dat er overdrijving is geweest, dat de Volken niet genoeg voorbereid waren; hunne beginsels verloochenen zij niet, die waren goed; daarvan (ofschoon wij, arme tijdgenooten, er niet rijp voor zijn, ofschoon wij ons de provisionele ter zijdestelling moeten laten welgevallen) verwachten zij het heil der nakomelingschap. Ik duid het hun niet ten kwade. Ik begrijp, hetgeen wij op onze beurt zullen ondervinden, dat men zich aan de vooroordeelen van vroegeren leeftijd in den ouderdom met moeite ontscheurt. Maar ik mag het niet verzwijgen, dewijl deze opmerking, naar mij voorkomt, licht over onze latere geschiedenis verspreidt, dat de oorzaak van den voortdurenden invloed der verkeerde begrippen, gedeeltelijk, ja voornamelijk, ook hierin is gelegen dat mannen, voor wier grijze haren niet alleen, maar voor wier uitnemende talenten en wezenlijke verdiensten ik den eerbied koester, die mij in alle opzigten voegt, ondanks de lessen der ervaring, ondanks het veelsoortige leed dat de ontwikkeling hunner met geestdrift verkondigde leerstelsels aangebragt heeft, nooit evenwel uit de rampzaligheden der praktijk tot het ongerijmde der theorie het besluit hebben getrokken; dat zij aldus zich zelven en anderen op een dwaalweg gehouden, het te rugkeeren tot betere begrippen onmogelijk gemaakt, en, om het rond uit te zeggen, de zwaarte van vroeger vergrijp door deze noodlottige volharding nog hebben verdubbeld.

Dezelfde spreker begreep niet, zeide hij, wat ik door stelselmatige oppositie bedoel. Ik zal mij welligt duide-

lijker uitdrukken door mij te plaatsen op een negatief terrein. Ik verzoek vooraf, indien het noodig is (en wat is er al niet noodig om, in eene talrijke Vergadering en bij een onderwerp dat tot ligtgeraaktheid aanleiding geeft, niet misverstaan te worden!), ik verzoek, stellig en met ernst, dat er in mijne woorden geene persoonlijke toepassing worde gezocht. Eene niet-stelselmatige oppositie is van tweederlei soort: de eene (die ik, zoodra zij gemoedelijk is, veel meer beklaag dan ik haar veroordeelen durf) neemt aan of verwerpt, naar den luim van het oogenblik, naar den drang der omstandigheden, naar den voorbijgaanden indruk van eene redevoering, van een gesprek; zij is wisselbaar, zonder het regelmatige en periodieke der beweging nogtans, als eb en vloed. De andere, aan welke ik wel eens, ik erken het, (in het belang des Vaderlands, in het belang eener onbaatzuchtige pligtbetrachting) eene scherpe hekelroe toegewenscht heb, is die welke het Gouvernement hardnekkig bestrijdt of gedienstig ondersteunt, naarmate zij de Volksgunst of de gunst der Regering bejaagt; wier Vaderlandlievend misnoegen in zeer naauw verband met persoonlijke behandeling staat; voor wie onverzadelijkheid dikwerf de eenige oorzaak van onverzettelijkheid is; en, bij wier contrasterende handelwijs, men telkens geneigd is de eene of de andere dezer twee vragen te doen: wat wil hij toch hebben, of, wat heeft hij gehad[1]? En nu, geloof ik, zal het niet zeer moeijelijk

[1] Ach! hoe beklagenswaardig is het dat eene Regering menigmaal het *quovis modo* bevredigen ook van dergelijke oppositie (dan zelfs wanneer ze zich door geen talenten of kundigheden onderscheidt) als een voorschrift van wijze Staatkunde beschouwt. Het is eene politieke fijnheid waarmeê men zich grovelijk bedriegt: niet slechts omdat (en dit valt immers in het oog) hetgeen één persoon tot zwij-

zijn, bij tegenstelling, te begrijpen wat ik door stelselmatige oppositie aangeduid heb. De zoodanige die naar beginselen te werk gaat en die onafhankelijk is van alles, omdat zij van die beginselen afhankelijk is[1]. Men heeft gezegd dat er voor zoodanige oppositie een verantwoordelijk Ministerie zou moeten zijn; naar mijn inzien, wordt er niet anders dan vastheid van overtuiging en naauwgezetheid van geweten vereischt. In die stelselma-

gen gebragt heeft, terstond een lokaas voor vele anderen wordt, maar ook omdat de ondersteuning die het Gouvernement van den nieuwen aanhanger verwacht, nietsbeteekenend is. Er kan toenadering plaats hebben tusschen de Regering en de oppositie; iemands denkwijs kan worden gewijzigd; de omstandigheden kunnen invloed hebben op zijne beschouwing; maar, wanneer de baatzucht zich zoo schaamteloos heeft ontmaskerd dat elke onderstelling eener wezenlijke verandering van inzigten onmogelijk wordt, dan ook is er, bij de welgezinden, omtrent zoodanig gedrag slechts één stem. « Il est » des situations politiques tellement descendues qu'elles ne comptent » plus devant aucune opinion. » *Cormenin*, *Orat. Parl.* I. p. 134. De verachtelijk geworden vijand is, even hierdoor, een magteloos vriend.

[1] Voor elk die ter goeder trouw vaste beginsels aangenomen »heeft, hangt de beoordeeling van hetgeen gebeurt, niet meer van »eigene willekeur af.... De oppositie van welke wij deelgenooten »kunnen zijn, zal geen oogmerk hebben dan het welzijn van den »Staat; toegewijd zijn aan beginsels, en op personen alleen in zoo »verre letten als de bevordering van die beginselen het eischt; zorg»vuldig laster en beleediging vermijden; zich niet veroorloven de »driften der menigte in beweging te brengen; zoo dikwijls zij eeni»gen invloed oefenen kan, de voorstanderes van alle regten en vrij»heden zijn, en, ook wanneer zij, uit pligtgevoel en niet zonder »leedwezen, bedenkingen maakt, altijd aan het wettig gezag bewij»zen eerbied, gehoorzaamheid en trouw.» *Ned. Ged.* II. 22.

tige oppositie alleen is kracht[1]. Niet in het zwakke individu, wat zou dit vermogen? maar in het beginsel dat hij vertegenwoordigt. Wij vermogen niets tegen de waarheid, maar voor de waarheid. En, zoo het waarheid is hetgeen wij verdedigen, dan zal, vroeg of laat, door ons of door anderen na ons, de zege worden behaald.

Indien ik wel heb gehoord, en ik geloof maar al te wel gehoord te hebben, dan heeft dezelfde redenaar uit Gelderland die mij dikwerf aangevallen heeft, zich veroorloofd te zeggen dat in deze Vergadering het Ultra-Catholicismus de hand aan het Ultra-Protestantismus en aan het Ultra-Liberalismus heeft gereikt.

Wie gaf dien Afgevaardigde het regt om dergelijke hatelijke uitdrukking te gebruiken? Zal hij welligt den grenspaal aanwijzen waar dat *Ultra* ophoudt en begint? Gelooft hij dat de aanwijzing ook van een ander soort van Ultras moeijelijk zou zijn? Is het wenschelijk dat wij, op zoodanigen toon, in categoriën worden verdeeld? — Zoo zou ik kunnen vragen; doch ik ben geneigd aan het onvoegzame van dezen drieledigen aanval minder te hechten, daar ik persoonlijk den redenaar dankbaar moet zijn dat hij mij de ongezochte gelegenheid verschaft om mij te zuiveren van den blaam eener vereeniging die tegen mijne beginselen aandruisschen zou.

Van mijn standpunt, en zonder daarvan een duimbreed

[1] « Toute opposition qui n'est pas systématique, n'a pas de » caractère, de principe, d'influence, de but, ni même de nom. » Elle ne fait pas les affaires du pays : » *Cormenin*, *Orat. Parl.* I. 51. Ik durf er niet zóó gereedelijk bijvoegen hetgeen hij er op volgen laat : « elle ne fait pas même les siennes. »

te wijken, weiger ik de hand, noch aan Liberalen, noch aan Catholijken. Aan velen hunner weiger ik mijne ongeveinsde hoogachting niet. Ik acht het geene verzaking, geene wijziging mijner begrippen, wanneer ik, zonder aanneming des persoons, overal en altijd, voorsta hetgeen ik geloof regt en waarheid te zijn. Maar met het Catholicismus, met het Liberalismus, vereenig ik mij nimmer. Zou ik mij vereenigen met het Catholicismus[1]; ik die deze leer (zoolang ik Protestant ben, spreekt dit immers van

[1] Het zij mij vergund te herhalen wat ik, ter afweering van dit verwijt, vóór verscheidene jaren gezegd heb. « Er zijn er die bij ons »overhelling naar het Catholicismus hebben vermoed.... Miskenning »van de regten, ook der Catholijken, keuren wij altijd af, dewijl de »waarheid geen politieke dwang en ongeregtigheid, of duldt, of be»hoeft. Ook onderscheiden wij hetgeen eigen is aan de *Catholijke* Kerk »van wat in het algemeen *Christelijk* is: en volgen met vele Catholijken »dezelfde banier, zoodra het Christendom aangetast wordt. Overigens »kan, tusschen het Catholicismus en de leer wier belijders wij zijn, »geene toenadering, veel min vereeniging zijn. Het verschil geldt »niet misbruiken die men afschaffen, stellingen van ondergeschikt »belang, die men naar den achtergrond overbrengen kan. Dat de »mensch geheel bedorven is en, uit zich zelven, onbekwaam tot »eenig goed; dat hij alleen door vrije genade in Christus wederge»boren wordt; dat goede werken geen voorwaarde en koopprijs van »eeuwig geluk, maar gevolg en vrucht van geloof en dankbaarheid »zijn; dat geen menschelijk gezag boven of nevens Gods Woord »mag worden gesteld, zijn waarheden door de R. C. Kerk ontkend, »en van welke de Hervormde geen haarbreed afwijken mag. Gelooft »men dat dit te veel gezegd is, dan beschuldige men onze vaderen »van overdrijving en dweeperij, omdat zij voor de vrije belijdenis »daarvan geen ramp of dood hebben ontzien: » *Ned. Ged.* III. bl. 33.

zelf) als een gevaarlijk bijgeloof beschouw [1], en die, bij mijne inachtneming van onpartijdigheid, toch ook de waarschuwing gevoegd heb om niet door actie reactie te provoceren en om niet te vergeten dat, al kon het wezen dat wij door onze instellingen eene deïstische, atheïstische Natie zijn geworden, wij, nog eene Protestantsche Natie zijn gebleven [2] door Vaderlandsche herinneringen en anti-catholijken zin? Zal ik mij vereenigen met het Liberalismus dat, naar mijn inzien, Staat en Kerk heeft ten verderve gebragt, en hetwelk, als men opklimt tot het beginsel (ik spreek van de leer: ik weet dat er vele Godsdienstige, Christelijke, al is het dan ook, naar mijne overtuiging, inconsequente liberalen zijn), mijn eenige troost in leven en in sterven als het droombeeld eener opgewondene verbeelding beschouwt? Zal ik mij daarmede vereenigen, ik die het Gouvernement, enkel omdat het eene liberale politiek gevolgd heeft, in sommige opzigten bestrijd? Zoodanige Unie is, ik mag geen zachter uitdrukking gebruiken, in mijn oog een

[1] Ofschoon ik, ook thans, er gaarne bijvoeg: «De Roomsche »Kerk heeft niettegenstaande haar bijgeloof, van het geloof in »Christus geen afstand gedaan, en daarom is de Protestantsche »Christen veel minder van haar verwijderd dan van elke leer die »het Evangelie, óf verwerpt, óf schijnbaar omhelst, om er zich des »te zekerder van te kunnen ontdoen:» *Beschouwingen over Staats- en Volkerenregt*, I. 51. — Men vindt ons gevoelen omtrent de verhouding van het Protestantismus tot de R. Catholijke Kerk aldaar ontwikkeld, bl. 43—53.

[2] *Bijdrage*, bl. 116 en volg. Ook in het Adres der Synode, leest men te regt: «Nog is de Nederlandsche Natie, niet alleen eene »Christelijke, zij is ook eene Protestantsche Natie gebleven:» *Rapport*, bl. 16.

gruwel. Mijne verhouding tegenover de beginsels, die men mij als bondgenooten opdringt, kan in twee woorden uitgedrukt worden: ik zal die leerstellingen, naar mijn gering vermogen, met alle wettige middelen bestrijden[1]; maar nimmer zal ik ze bestrijden door opoffering van waarheid en regt.

Ik beroep mij op Uw billijk oordeel, E. M. H.! Het wordt mij ten kwade geduid dat ik somtijds dezelfde zaak wensch, denzelfden maatregel verwerp, als anderen van wier denkwijs ik verschil. Maar hoe! Wanneer ik overtuigd ben dat het regt van opvoeding aan de Ouders toebehoort, zal ik die overtuiging verzaken of verbloemen, zoodra dit regt ingeroepen wordt door een Catholijk? Wanneer ik overtuigd ben dat de niet-openbaarheid

[1] « Handhaving der Christelijke waarheid is de waarborg tegen »het proselytismus der Roomsche Kerk: » *Beschouwingen over Staats- en Volkerenregt*, I. 52. Voorts verlangen wij Evangelie-prediking aan allen. Zonderling voorzeker, om er niets meer van te zeggen, is het beweeren van de Synode in het Adres aan den Koning: « eene edele verdraagzaamheid, die tot hunne belij- »denis behoort, maakt de Nederlandsche Protestanten afkeerig van »het jagen naar veroveringen op vreemd gebied: » *Rapport*, bl. 17. Ik zeg nog, gelijk vroeger: « het liberalizeren van een Roomsch land »is althans geen winst vóor de Protestantsch Kerk... Ontzie het »bijgeloof, liever dan dat gij het door ongeloof aantasten zoudt: » *t. a. pl.* bl. 53. Maar ik zeg tevens: het verspreiden van den Bijbel, het aanprijzen van de Evangelische waarheid, ook onder de Roomschen, is een middel op hetwelk, door God gezegend, de Protestant zich verlaat; is een regt, in welks uitoefening (geen Catholijk die ter goeder trouw de handhaving onzer vrijheden voor allen verlangt, zal het ontkennen) men *casu quo* hier te lande, evenzeer als in Belgie en in Frankrijk, zou moeten worden beschermd.

der financiën noodlottig voor het Vaderland is, moet ik, ondanks die bewustheid, de geheimhouding voorstaan, omdat een Liberaal op de noodzakelijkheid eener meerdere publiciteit aangedrongen heeft? Ik wil mijne onderstelling nemen tot aan den uitersten grenspaal der mogelijkheid. Verbeeldt U dat ik, ooit of immer, zitting in eene Vergadering had met personen wier bedoelingen ik zou mistrouwen, wier triumf mij schrik inboezemen zou; gelooft gij dan, E. M. H.! dat ik, enkel en alleen om van hen te verschillen, mijne stem zou moeten geven aan eene, ook in mijn oog, nadeelige wet? Noemt, zoo gij wilt, die personen vijanden van het Gouvernement; maar ik vraag, wordt het Gouvernement gediend, wanneer men aan zijne vijanden alleen de eer van een' regtmatigen tegenstand gunt?

Men heeft zich ook niet ontzien ons, met zekeren nadruk, te wijzen op de gebeurtenissen van 1830. Ik wijs, op mijne beurt, op de gevolgen die toenmaals het gebrek aan zelfstandigheid en veerkracht bij het Noord-Nederlandsche deel der vertegenwoordiging, ter versterking eener veldwinnende faktie, gehad heeft. Voorts moet ik doen opmerken dat die gestadige vergelijking met Belgie wel eens, niet hatelijk slechts, maar ook nadeelig zou kunnen worden. Veel heeft Nederland ten gevolge dier rampzalige vereeniging te lijden gehad, maar bij die onheilen zal een nieuw onheil worden gevoegd, indien het Gouvernement (aan den handelaar gelijk, die een' sedert lang onvermijdelijken val op rekening van de eene of andere onvoorziene gebeurtenis stelt) onder het misdadige van den opstand, eene reeks van eigene feilen verbergt; indien zij die aan de Staatkunde der Regering deel gehad hebben,

zich door dien kunstgreep van alle verantwoordelijkheid ontheffen, zich door de begoocheling der eigenliefde bedriegen, zich aangemoedigd vinden om voort te gaan op den weg waardoor zij ons naar het ongeluk hebben geleid; en indien zelfs de meest billijke klagt, omdat ze eenmaal ook in Belgie aangeheven werd, zonder eenig verder onderzoek, door hen als oproerkreet aangemerkt wordt[1].

Ik eindig met nog een woord over het Eerste Ontwerp. Men heeft aangedrongen op de verpligting door Art. 84 der Grondwet[2] op ons gelegd. Verscheidene sprekers hebben beweerd dat wij, tot opoffering van Provinciaal belang aan Algemeen belang, door onzen eed zijn gehouden.

Deze aanmaning kan invloed hebben op degenen, in wier schatting hier quaestie is, enkel over *belang*. Wij daarentegen spreken van de *regten* die elke Provincie op het behoud van historische en aloude zelfstandigheid

[1] Verwijt tegen de Belgen (even, als bij velen verwijt tegen de Grondwet, of verwijt tegen den Koning) is sedert 1830 al te dikwerf het middel om zelfverwijt te ontgaan. De eigenlijke oorzaak van den opstand ziet men aldus voorbij, en het leerrijke der gebeurtenissen wordt miskend. Tegen deze partijdige en schadelijke beschouwing heb ik, in 1831, geprotesteerd in de *Ned. Ged.* III. n.° 20. «Men »herinnere zich, en het zij tot les voor het vervolg, dat Belgie »verloren werd door den invloed der liberale begrippen, bij de »Belgen, bij de Hollanders, en bij het Gouvernement: » II. 120.

[2] «Ik zweer... dat ik het algemeen belang met al mijn vermogen »bevorderen zal, zonder mij daarvan door eenige provinciale of »andere bijzondere belangen te laten aftrekken. »

heeft. Zou de eed ook deze beteekenis kunnen hebben, dat men aan het algemeen belang de regten der Gewesten, der Gemeenten, en der ingezetenen prijs geven moet? Wat mij betreft, ik zou mij liever de eer van het lidmaatschap dezer Vergadering hebben ontzegd dan dat ik zoodanigen eed zou gedaan hebben. — Laat ons behoedzaam wezen, E. M. H.! het is hier niet ijdele herssenschim, loutere onderstelling. Het revolutionair systema kent aan den Staat de bevoegdheid toe om zich, in het algemeen belang, boven alle belangen niet slechts, maar boven alle regten te stellen. Dat is niet de spreuk « salus publica suprema lex, » gelijk zij, in een' gezonden zin, nuttigheid heeft; het is de leer van het *salut public*, gelijk ze in Frankrijk en elders zich ontwikkeld heeft in de vernietiging van elk zelfstandig aanwezen en in de daarstelling eener centralisatie die alles in zich opneemt en verslindt. Het is de toepassing van die leer welke ik, door de verwerping van het eerste Ontwerp, in het belang eener Provincie en tevens in het belang van het geheele Vaderland bestrijd.

En nu het groote argument, het schrikbeeld, op welks gezigt het *neen* der overtuiging voor het *ja* der berekening plaats maken zal; de omstandigheden, de gevolgen!

Ik kan welligt toegeven dat men, om zoodanige reden, ook eene min goede wet aannemelijk acht, maar ik mag die toegeeflijkheid niet uitstrekken tot eene wet waarbij een regt miskend, waarbij een regtsbeginsel wordt verkracht. Dan toch zouden wij vervallen in die *omnipotence parlementaire*, in die willekeur van Vergaderingen, welke van lieverlede tot de ergste soort van despotieken regerings-

vorm voert[1]. Bij mijne beschouwing der zaak, kunnen de gevolgen niet in aanmerking komen, want, ook als medewetgever, heb ik de beschikking over het regt van anderen niet.

Men bezweert ons op plegtigen toon het Vaderland te redden. Men vergeve het ons, zoo wij voor dergelijke oproeping eenigzins hardhoorig, eenigzins ongevoelig zijn geworden. De wanden dezer zaal hebben er, jaren achtereen, in de laatste dagen van December, vrij regelmatig van weêrgalmd[2]. De redding van het Vaderland verlangen ook wij. Maar wij herinneren ons dat de Tweede Kamer reeds meermalen, door het aannemen van betreurenswaardige maatregelen, om de omstandigheden, het Vaderland heeft gered; wij meenen opgemerkt te hebben dat, na elke redding de toestand bedenkelijker werd; en wij vreezen het Vaderland op die wijs zoo dikwerf te zien redden dat het reddeloos worden en, zonderling genoeg!

[1] Ten aanzien der Vereenigde Staten leest men in het allezins lezenswaardige werk van *de Tocqueville*: «la majorité n'est pas toute-»puissante. Au-dessus d'elle, dans le monde moral, se trouvent »l'humanité, la justice, et la raison; dans le monde politique, les »droits acquis:» *de la Démocratie en Amérique* (Brux. 1837, T. III. p. 274). Zoo denkt men in Amerika; dacht men, sints de algemeenheid der liberale begrippen, in Europa ook zoo?

[2] *Cormenin* zegt: «Faites leur peur et vous les aurez tous... »Quand vous aurez épuisé tous vos autres moyens sur la majorité »et que vous la trouverez sourde, inerte, rebelle même et murmu-»rante, faites-lui peur, et elle est à vous. Il y a dans nos chambres »plus de gens qu'on ne le pense qui aiment qu'on les sauve. C'est »leur plaisir et leur habitude, ils y sont accoutumés. La terreur, »Messieurs, la terreur dans les Conventions, *la peur, la peur dans* »*nos petites Chambres*. Voilà le grand ressort:» I. p. 54.

door overmaat van redding, verloren zou gaan. — Ik zeg dit, E. M. H.! niet omdat ik er genoegen in vind aan de Tweede Kamer bij elke gelegenheid haar, ik geloof niet voorbeeldige, maar ik geloof wel voorbeeldelooze volgzaamheid te verwijten; maar dewijl ik wat in mijn vermogen is, wil doen om het voortwandelen op dien weg des verderfs te beletten. De gewone Tweede Kamer zal spoedig weder op de proef worden gesteld; het is te hopen dat ook zij eenmaal zal inzien wat een groot deel van het Nederlandsche Volk nu ingezien heeft, dat de Vertegenwoordiging der Natie, om een steunsel voor het Gouvernement te worden, evenmin alles om der gevolgen wille, goedkeuren moet, als de Regering overstelpen met bezwaren en met aanvragen tot herziening, zonder eenheid en zonder verband.

Het is dus niet vreemd, indien bij ons de woorden *omstandigheden* en *gevolgen* op de lijst der suspecte uitdrukkingen staan; indien zij, in den tegenovergestelden zin dan waarin men het bedoelt, huivering verwekken, en wij omtrent den aard der schrikbarende gesteldheid, waarvan met zóó grooten ophef gewag wordt gemaakt, nader en meer bepaaldelijk wenschen te worden onderrigt.

Men wijst ons op den onzekeren toestand van Europa; op de doldriftigheid van een, zal ik zeggen, beroemden of beruchten? Staatsdienaar in een naburig Rijk, op de halsstarrigheid van een overmoedigen Pacha, op Frankrijk, op Syrie, op Egypte, op het eerste kanonschot in de Middellandsche zee. — E. M. H.! om wapenen tegen het arme Holland te zoeken, heeft men drie werelddeelen omreisd.

En nog, het moge tot een bewijs onzer onvertsaagd-

heid verstrekken! nog zijn wij er niet door verschrikt!

Vooreerst, is de behoefte aan vrede, de neiging tot vrede zoo groot dat de uitbarsting van een algemeenen krijg voor het minst als zeer onwaarschijnlijk kan worden beschouwd.

Ten anderen, ben ik niet verzekerd dat de herziening in een' tijd van volkomene rust gemakkelijker is dan als er eenige spanning van buiten bestaat; en ik geloof integendeel dat zij, indien de Regering zich een goed plan omtrent de wenschelijke verbeteringen had gevormd, in 1831 beter en met minder zwarigheden dan in 1840 plaats had kunnen hebben.

Eindelijk, er zal vermoedelijk wel altijd ergens oorlog of vrees voor oorlog bestaan. Is het dan raadzaam met eene afdoende herziening onzer instellingen tot aan de verkrijging van het, in de tegenwoordige wereld-orde, onverkrijgbare te wachten?

Doch, na aldus de gesteldheid van elk Land met angstigen blik opgenomen te hebben, keert men in het Vaderland te rug en wijst ons verder op de spanning der gemoederen die, door de herziening te weeg gebragt, door de herziening levendig wordt gehouden. Aan die spanning moet, zegt men, hoe eer hoe liever, en op welke wijs ook, een einde worden gemaakt, of zij zou ons spoedig in groote ongelegenheid kunnen brengen.

Ik ontveins mij het gewigt dezer opmerking niet. Vroeger heb ik de verwerping der Eerste Wet niet enkel pligtmatig, maar, zelfs om der gevolgen wil, zeer wenschelijk geacht; en wel om het Gouvernement tot aanvulling van het jammerlijke herzieningswerk in de gelegenheid te stellen. Doch, na hetgeen ik in deze beraadslaging heb

gehoord, is mijn gevoelen gewijzigd. Ik zal de wet verwerpen; *enkel en alleen dewijl ik haar, wegens miskenning van verkregene regten, wegens overtreding der beginselen van ons Staatsregt, in 't bijzonder door de splitsing van Holland, niet aannemen mag.*

Niet als of ik die spanning, waarvan men zooveel, somtijds zóó belagchelijken ophef maakt, zou vreezen op haar zelf. Ik vrees haar, in verband met de houding der partijen en vooral ook met de houding van het Gouvernement.

Ik betreur dat in deze beraadslaging sommigen die veel ruimer herziening wenschen, in plaats van zich thans te bepalen bij die punten wier noodzakelijkheid algemeen gevoeld en vrij algemeen wordt erkend, in plaats van de doordrijving hunner bijzondere gevoelens voor als nog ter zijde te stellen, zoodanig aangedrongen hebben op de spoedige verwezenlijking hunner eigene opinie dat zij hierdoor regtmatige bekommernis opgewekt hebben.

Ik betreur niet minder dat velen, hoewel van de ongenoegzaamheid der herzieningswetten ten volle overtuigd, niet slechts alle denkbeeld eener nadere herziening verwerpen, maar ook, wanneer zij aan orde, rust, en vrede wenschen bevorderlijk te zijn, openlijk er voor uitkomen zulks te wenschen, opdat de Regering zich uitsluitend aan de behartiging der *finantiële* aangelegenheden zou kunnen wijden. Dit is orde, rust, en vrede willen, zonder de voorwaarden waarop men ze verkrijgt; voldoening namelijk ook aan de hoogere behoefte van het Volk. Ik betreur dat die sprekers niet, tevens en vooral, aangedron-

gen hebben op de handhaving der Grondwet, in alle opzigten; eene handhaving waardoor vele bezwaren zouden komen te vervallen. Degenen die men Ultra-Protestanten noemt en die, in elk geval, zoolang zij getrouw aan hunne belijdenis zijn, het « Vreest God, eert den Koning, » in gedachtenis zullen houden, zullen zich aan eene ruimer herziening minder gelegen laten liggen, zoo men het oprigten van Christelijke scholen niet bemoeijelijkt en Christelijke Godsdienstoefening nergens belemmert. En eveneens zal het met de wenschen van anderen ook gaan. Maar; wanneer men de aanneming der wet verlangt en op alle wijs doordrijft, enkel en alleen opdat de Regering spoedig, ten aanzien der belangrijkste aangelegenheden van het Vaderland, het ingeslagen spoor van onverschilligheid of willekeur zorgenvrij zou kunnen volgen; wanneer men aldus nu reeds de ijdelheid der verwijzing naar de gewone wetgeving verraadt, dan zal het nog de vraag zijn wat het meest strekken zal om de spanning te verhoogen; als de Regering het uitzigt op regelmatige voldoening aan billijke wenschen geopend laat, of als zij dat uitzigt, zonder te gemoetkoming op andere wijs, plotseling sluit.

Ik wensch, op dit oogenblik, geene verdere herziening; en wel omdat ik, noch bij het Gouvernement, noch bij de partijen die het meest in de mogelijkheid zijn om zich, door uitgebreidheid en veerkracht, te doen gelden, noch bij die talrijke partij, welke zich verbeeldt het Gouvernement te ondersteunen, eenigen waarborg heb dat die herziening in een' wenschelijken zin plaats hebben zou.

Ik bid U. E. M., U vooral die leden zijt der gewone Kamer, en ik bid het Gouvernement, ook wanneer de

wet aangenomen wordt, zich de wezenlijkheid der gevaren niet te ontveinzen waardoor het welzijn en de rust des Lands worden bedreigd. Het gevaar ligt niet enkel of vooral in de verwerping eener wet, maar in de geheele gesteldheid van den Staat. En evenzeer wensch en bid ik dat men, bij het inzien van dit gevaar, den aard en de genoegzaamheid der redmiddelen niet vergete welke ons nog overgebleven zijn.

Allereerst zorge men dat het Koninklijk gezag op de Tweede Kamer die soort van invloed verkrijge, welke alleen wenschelijk en welke tevens volstrekt noodzakelijk is; den invloed dien getrouwheid aan eigene overtuiging verleent. Doch, om getrouw aan eigen overtuiging te zijn, moet men vooraf eene overtuiging bezitten. Van wat is de Regering overtuigd? Welk is haar beginsel, haar rigtsnoer, haar doel? Wij behooren, E. M. H.! ook ten aanzien van de Kamer, een Gouvernement te hebben. Wij hebben eene administratie en geen Gouvernement. Is er iemand onder U die deze treurige waarheid, bij een vlugtigen blik op de geschiedenis van het Rijk der Nederlanden, in twijfel zou kunnen trekken? Wel nu! ik zal hem een bewijs geven uit hetgeen straks plaats hebben zal. Gedurende dezen onzen vierdaagschen strijd zijn allerlei politieke leerstellingen, daaronder de meest gevaarlijke begrippen, te berde gebragt. Wat zou meer natuurlijk, meer noodzakelijk zijn dan dat, van de zijde der Regering, hier door hunne Excellentiën de Ministers vertegenwoordigd, de dwaling opgenomen en wederlegd, en, bij tegenoverstelling, aangewezen wierd welke beginsels het Gouvernement als de zijne erkent? — Vleit gij U hiermede, E. M. H.? Ik niet. Men zal zich van hetgeen buiten de herzienings-

wetten ligt, al heeft het ook regtstreeks tot het herzieningswerk, tot het welzijn en de behoefte des Vaderlands betrekking, als van noodeloozen omslag, op de meest beknopte wijze ontdoen; voorts over Limburg, Luxemburg, en Holland eenige inlichting geven, maar ook daarover alleen[1]. Het kan niet anders. Elk der bekwame Staatslieden aan wie het bestuur van een Departement is opgedragen, zou, ook wanneer hij met openhartigheid rekenschap zijner eigene denkwijs mogt willen geven, verlegen zijn, zoodra hem de denkwijs van het Ministerie wierd gevraagd. Natuurlijk; want elk dezer Staatslieden is op zich

[1] Deze aankondiging is niet gelogenstraft geworden. Doch hetgeen ik niet had verwacht, is het stilzwijgen der Ministers over bijna alle de andere Ontwerpen van wet; zelfs over de belangrijke en door vele geachte redenaars bestredene wet omtrent de Overzeesche Bezittingen. Velen met mij hebben het, voor de waardigheid, ik zeg niet der Kamer, maar der Regering, betreurd. Is het genoeg eene wet aangenomen, is het niet wenschelijk haar ook, op voldingende wijs tegen de gemaakte bedenkingen verdedigd te zien? Is het goed aan de gansche beraadslaging den schijn te geven eener ijdele vertooning, zoodat weldra hetgeen in Frankrijk is gezegd, ook hier toepasselijk zou worden geacht: « Les ministres n'ont que trois »ressorts a faire jouer; l'égoïsme, la cupidité et la peur, et c'est »avec ces trois ressorts qu'ils tiraillent les bras et les jambes de tant »de pauvres marionnettes. Dans leur comédie parlementaire, tous »les rôles sont convenus et distribués, et le souffleur est à son poste. »Les ministres, habiles comédiens, savent d'avance qui montera sur »les tréteaux, et ce qui sera dit, et ce qui sera omis, et ce qui sera »éludé, et même ce qui sera décidé. Les paroles sont données, »les votes sont enregistrés sur le carnet du contrôleur, et le scrutin »est dépouillé par le ministre entrepreneur du spectacle, longtemps »avant que les boules blanches ne retentissent dans l'urne et que la »toile ne tombe: » *Cormenin*, *Orat. Parl.* I. 13.

zelf. Geen band eener op den voorgrond geplaatste opinie; geen andere band dan gezamenlijke ondergeschiktheid aan den Monarch. Wij hebben Ministers en geen Ministerie. En echter, ik zeg niet een verantwoordelijk Ministerie, hierover kan worden getwist, maar een Ministerie; dat is, eene vereeniging van eensgezinde personen die, onmiddellijk onder den Koning werkzaam en door hem geleid, zijne handelwijs toelichten, en ontvouwen met de kracht die alleen innige overtuiging verleent; zoodanig Ministerie is, in zoodanigen Staat als waarin wij thans zijn geplaatst, onmisbaar, bovenal in het belang van den Troon. Ik ben geen ultra-voorstander van een nieuwerwetsch Constitutioneel Gouvernement; doch, wanneer het daargesteld is, wensch ik het te hebben met die inrigtingen en waarborgen waardoor het eenigzins dragelijk wordt. Men leere toch eindelijk, eer het te laat is, inzien wat men nu reeds ondervindt: wanneer de Koning enkel opper-administrateur en niet het hoofd eener naar bepaalde beginsels werkzame Regering wil zijn, dan komt, zoodra de Nationale Vertegenwoordiging eenige veerkracht verkrijgt, het Koninklijk gezag in eene ondergeschikte houding die aan hetzelve niet voegt. De aandacht kan er niet te veel op worden gevestigd; nu, naar men zegt, de Tweede Kamer uit haar langdurige sluimering is ontwaakt, en nu de ongenoegzaamheid en het volslagen gemis aan zamenhang in deze herzieningswetten zoo duidelijk heeft getoond hoe weinig, hoe weinig goeds vooral, ook van de opgewekte Tweede Kamer is te wachten, zoolang zij, noch uit haar eigen boezem, noch van wege het Gouvernement, leiding en rigting ontvangt. Dat er in ons Vaderland strijdige beginselen zijn, dat er reeds aanvankelijk een strijd van beginselen

is, zal, geloof ik, door niemand in twijfel worden getrokken: hier, in de Tweede Kamer, is het terrein waarop alleen, naar den geest onzer instellingen, die strijd op regelmatige en wettige wijs kan worden beslist. Hier moet de zege door het Gouvernement, niet door overmagt van stemmen, die zege bedriegt! maar door overmagt van beginsels worden behaald. Maar dan moet ook hier door het Gouvernement eene banier hoog opgerigt worden, die door de Nederlandsche Vertegenwoordiging en door de Nederlandsche Natie kan worden gevolgd.

En welke banier? De banier waarop geschreven staat: « voor God, voor Nederland, en Oranje; » de banier der Nederlandsche beginsels. Men heeft, half glimlagchend, gevraagd welke dan toch die nooit volprezene Nederlandsche beginselen zijn. Hoe! zijn wij dan inderdaad zoo vreemd geworden aan ons eigen Land dat wij niet meer weten wat de Nederlandsche Natie onder de Volken met eer heeft gekenmerkt? Gehechtheid aan een Evangelie dat thans geen' invloed op Staat of wetgeving mag hebben. Voorkeur voor eene getemperde Monarchie, die men thans waant in een' revolutionair oppergezag verkregen te hebben. Liefde tot het Huis van Oranje, eene liefde die thans, alleen door den Nationalen zin en door de persoonlijke hoedanigheden van den Vorst, maar geenszins voorwaar door de wrijving en botsing van het Constitutioneel systema, onderhouden en aangekweekt wordt. Liefde voor orde, voor Christelijke verdraagzaamheid, voor vrijheid van allen, voor regten waarop onze Vaderen met reden trotsch zijn geweest en die de meerdere verlichting hunner, zal ik zeggen overwijze of waanwijze? nakomelingschap tegen constitutionele fictiën, die in den volsten

zin een fictief eigendom zijn, met zelfvoldoening en zelftoejuiching ingeruild heeft. Men heeft gevraagd waar die beginsels geschreven zijn? In het hart van het nog onverbasterd deel der bevolking. — Waar men ze moest zoeken en of men reeds met den heiligen Willebrord moest beginnen? Zoekt ze op elke bladzijde Uwer historie, en gij zult ze overal terugvinden waar de Natie eenige veerkracht aan den dag gelegd, eenige grootheid van karakter getoond, eenigen invloed tot heil van andere Volken gehad, overal waar Nederland den Nederlandschen naam onbesmet aan een volgend geslacht overgeleverd heeft.

Men heeft eindelijk meermalen gesproken van de onbestemdheid mijner Christelijke beginsels. Men deed er hulde aan; doch men had eene meer bepaalde aanwijzing hunner toepasselijkheid verlangd.

Maar wat heb ik zelf op den voorgrond gesteld? Dat de verwezenlijking van hetgeen door die beginsels voorgeschreven wordt, in haar geheelen omvang, voor als nog, niet wegens den aard van een Christelijk Staatsregt, maar om de algemeenheid van den tegenstand, onmogelijk is.

Wat verwachtte men dan? Dat ik met eene Christelijk-historische Staatsregeling, met een Ontwerp van Constitutie, in hoofdstukken en artikels verdeeld, optreden zou? Gelooft men dan in ernst dat, na vijftigjarige overheersching der liberale politiek, nadat zij Kerk, Staat, en zamenleving heeft aangetast, doordrongen, en verwoest, het plotseling daarstellen eener orde op tegenovergestelde beginsels zonder onzinnigheid zou worden beproefd?

Neen! de tijd schijnt nog niet gekomen om de hand te kunnen slaan aan eene geheele reorganisatie der maatschappij. De nietigheid van hetgeen men vergood heeft, ontdekken, de voortreffelijkheid aanwijzen van hetgeen men heeft versmaad, ziedaar wat ons voornamelijk, in dezen tijd, opgelegd is. Wij kunnen in 't algemeen zeggen (en het geldt hier Catholijken zoo wel als Protestanten, de Europesche wereld zoo wel als het Vaderland); men heeft het ongeloof toegepast op den Staat, men heeft een Staatsregt naar de dwaalbegrippen der ongeloovige wijsgeerte gevormd, of laat ik beter zeggen, verzonnen; men is, door de worsteling tegen natuur en regt, in een maalstroom van omwentelingen vervallen; men is thans in een toestand van ellende, afmatting, ontzenuwing, hopeloosheid geraakt. Ik zou de gansche wereldgeschiedenis der laatste tijden, als getuige dezer ontwikkeling van het kwaad, kunnen oproepen; thans bepaal ik mij met U op het tegenwoordig oogenblik en op ons zelven te wijzen; op onze zwakheid en magteloosheid, op de siddering die ons aangegrepen heeft zoodra wij, met het uiterste onzer ultra-voorzigtige hand, de verbetering onzer Staats-machine hebben gewenscht te beginnen. Van waar die vrees, E. M. H.? Van waar anders dan uit de bewustheid dat onze instellingen op een' zandgrond zijn gebouwd[1].

Ik mag er bijvoegen: dan is het hoog tijd, niet door overhaaste herziening, die ik althans nooit heb gewenscht,

[1] « Les gouvernements dont la base n'est point large et nationale » sont des corps mal-sains, qu'une dose un peu trop forte de liberté » tue infailliblement : » *Cormenin, Orateurs Parl.* I. 111.

maar door het leggen van een beter fundament, de bevestiging van den wankelbaren en reeds bijna wankelenden Staat te beproeven. Omdat niet alles kan worden gedaan, behoeft niet alles te worden verzuimd. Erkentenis der waarheid, met verstand en hart, zou reeds terstond middelen aan de hand geven om invloed daaraan te verschaffen in grooteren of kleineren kring. Er was tot dus ver in geheel Europa een strijd, uitsluitend bijna tusschen de veelsoortige Secten die het Liberalismus heeft gevormd[1]; thans wordt het Liberalismus door een vijand van buiten bedreigd. Bij de berekening der kanssen die voor een spoedigen triumf nog overgebleven zijn, vergete men niet dat er overal bij sommigen, dat er hier en daar bij velen, eene terugkeering tot betere begrippen opgemerkt wordt; dat wij in een tijdperk van overgang leven, en dat wij niet behoeven te wanhopen aan een Vaderland hetwelk Gods liefde en zegen, zoo dikwerf het tot Hem wedergekeerd is, ondervond.

Doch, zoo die hoop wordt verijdeld; zoo Europa, zoo het Vaderland zich nog langer tegen de lessen der ervaring en de stem der Voorzienigheid verhardt, dan zal Europa en Nederland nog verder, onder de geesselroê des Almagtigen, genoodzaakt zijn te voelen, hetgeen nu reeds door de jammeren eener halve eeuw aangetoond werd, dat een Staatsregt hetwelk geen rigtsnoer buiten menschelijk goedvinden erkent, slechts wisseling van onrust en willekeur te weeg brengt, dat Gods zegen niet op de toepas-

[1] « Veel licht gaat over onze tijden op, zoodra men de volgende »waarheid bemerkt: *er is een voortdurende strijd, niet van libera»len en andersdenkenden, maar der liberalen* ONDER ZICH...; *een »burgerkrijg* » *Ned. Ged.* II. bl. 160.

sing van Godverloochenende beginselen rust, en dat de begrippen waarbij God niet meer wordt geëerbiedigd, een bedriegelijke grondslag voor Staatsregelingen, voor Stamhuizen, en voor het geluk der Volkeren zijn.

Op denzelfden dag werd, ofschoon nog verscheidene leden het woord hadden gevraagd, de beraadslaging met 60 tegen 44 stemmen gesloten verklaard. Dit besluit der meerderheid kon verdedigd worden op grond dat aan iedereen ruimschoots gelegenheid tot het voordragen zijner gevoelens was verleend en er een oogenblik moet zijn waarop, hoewel er bij velen nog behoefte aan woordenwisseling is, de zaak als overvloedig toegelicht kan worden beschouwd. Maar hetgeen niet verdedigbaar is; hetgeen in andere Constitutionele Rijken ongelooflijk voorkomen zou; hetgeen, als een ergerlijk en ongehoord verschijnsel, niet ter navolging, maar ter waarschuwing in de antecedenten der Kamer behoort opgeteekend te worden; hetgeen, dat ik er dit bijvoege, te verwijten is minder aan den Voorzitter dan aan den aandrang dergenen die, in een oogenblik van verwarring, den Presidialen stoel hadden omringd, ik zou bijna zeggen, bestormd; is dat men, nadat de Ministers het woord hadden gevoerd, op grond, zoo het heette, van evengemelde sluiting der discussie, zelfs het repliceren belet, en elke stem die zich tegen deze verregaande miskenning van het regt der leden en van de waardigheid der Kamer verhief, op eene onbetamelijke wijs, in een verdoovend en overschreeuwend gedruisch heeft gesmoord. Vreemd is het dat de Ministers zich een' triumf hebben laten welgevallen, waardoor de kracht hunner redenering in een niet voordeelig daglicht werd geplaatst, en dat zij niet tegen dergelijke handelwijs, ook in het belang hunner eigen waardigheid, hebben geprotesteerd.

De wet werd *aangenomen* met 84 tegen 22 stemmen. Zonderlinge uitkomst, indien eenige wisselbaarheid van opinie in eene talrijke Vergadering thans nog zonderling was. Bij den aanvang der zitting

scheen de verwerping ontwijfelbaar. Doch elken dag zijn er afvalligen geweest. Vele redenaars hebben voor gestemd, ofschoon zij vroeger tegen de wet hadden geijverd, en ook in deze Vergadering er de nadeelen van hadden betoogd. Ik zou voorwaar ongaarne de pleitbezorger zijn van allen. Ik zou niet durven beweeren dat, indien het Gouvernement bij voorkeur ware Vaderlandsliefde beloont, zij, wier veranderlijk gedrag het meest in het oogloopend was, juist hierom, bij uitstek en bij uitsluiting, de onderscheidingen hadden verdiend, die hun zoo ruimschoots en zoo spoedig te beurt zijn gevallen; doch ik beaem de kreet niet, welke, bij een deel van het Publiek uitgegaan is, zonder uitzondering, tegen allen die aldus, schijnbaar althans, met zich zelven in tegenspraak zijn geraakt. Sommigen, hoewel ik geloof dat zij gedwaald, dat zij aan een paar hevige redevoeringen te veel waarde gehecht, dat zij in het spoedig afdoen van de herziening ten onregte een waarborg tegen toenemend ongenoegen hebben gezocht; sommigen, ik heb behoefte dit openlijk te betuigen, acht ik desniettemin zeer hoog; acht ik hoog, dewijl zij, ik ben er bij enkelen getuige van geweest! met pijnigende naauwgezetheid, de inspraak eener, na langdurig aarzelen, verkregen overtuiging hebben gevolgd.

VIII.

DERDE ONTWERP VAN WET.

RAAD VAN STATE.

ZITTING VAN DEN 1 SEPTEMBER.

Edel Mogende Heeren!

Ik zal niet onderzoeken in hoe ver de Raad van State hier te lande zoodanig is georganiseerd dat dit ligchaam eenige wezenlijke diensten bewijst. Of het: *de Raad van State gehoord*, een genoegzame, een veelbeteekenende waarborg kan worden genoemd. Of de leden van den Raad overtuigd zijn dat zij een belangrijken invloed kunnen hebben op de behandeling der aangelegenheden des Lands. — Dit ware, op dit oogenblik en in den stand waarin de zaken door het bekrachtigen der Eerste Wet gebragt zijn, welligt minder gepast. De Raad van State kan, ook door eene wet, ingerigt worden op meer doeltreffende wijs; wij zijn naar de gewone wetgeving verwezen; daarop blijft nu, ten aanzien der verbeteringen die, ook in de vorming en werking van dit ligchaam,

plaats zouden kunnen hebben, bijna onze eenige hoop gevestigd. Doch het zij mij vergund den welsprekenden redenaar[1], die met zooveel nadruk dit uitzigt als veelbelovend voorgesteld en hierdoor tot de aanneming van het Eerste Ontwerp krachtig heeft medegewerkt, thans met den meesten ernst te verzoeken dat hij, gedachtig aan de zeer groote verantwoordelijkheid welke hij aldus op zich genomen heeft, bij de gewone wetgeving zijn invloed gebruike, opdat de hoop, die ook door hem opgewekt is, niet spoedig, gelijk zoo dikwerf te voren, evenzeer ook nu, eene te leur stelling zij.

Ik wil, met een enkel woord, de reden opgeven waarom ik de bepaling afkeur, dat de Leden gekozen zullen worden, *zooveel mogelijk*, *uit alle de Provincien des Rijks.*

Vooreerst, moet de Koning niet in de keus zijner raadslieden worden beperkt. Men zou evenzeer in de wet kunnen stellen: de leden zullen mannen zijn van kunde, van talent, van karakter: zou dergelijke gedienstige raadgeving voegzaam worden geacht?

Ten anderen, is de aanwijzing verkeerd.

Het is wenschelijk dat in den Raad van State zitting hebben personen die bekend zijn met de belangen, de regten, en den aard der verschillende deelen van het Rijk: het is wenschelijk dat elk Gewest er, als 't ware, een Vertegenwoordiger hebbe. Maar die Vertegenwoordiger behoeft juist niet uit de Provincie geboortig of daar sints lang woonachtig te zijn. Dit is geen waarborg dat

[1] De Jonge van Campens Nieuwland.

hij de noodige kennis in meerdere mate bezit dan iemand die er niet is geboren en er een minder aantal van jaren doorgebragt heeft.

Daarbij moeten in den Raad van State de belangen van het Rijk, in 't algemeen, doorgaans het onderwerp der beraadslagingen zijn. Nergens minder dan daar komt een overdreven Provincialismus te pas.

Ik meen getoond te hebben dat ik geen vijand ben van de Provinciale regten en van een' Provincialen geest; maar ik betreur het wanneer die geest zich tot een naijverig jagen naar ambten en bedieningen bepaalt. Het is die geest van bekrompen eigenbelang waaraan wij de wet op de regterlijke organisatie hebben te danken gehad[1]. — Het is dat Provincialismus waaruit dezelfde bepaling die ik hier bestrijd, ook in de wet op de Algemeene Rekenkamer, voortgevloeid is: wat toch heeft het Provinciale regt en het Provinciale belang met het nazien van rekeningen gemeen? Erkennen wij niet, verkondigen wij niet, door bepalingen van dien aard, dat bij ons, niet de bekwaamheid, maar het voldoen aan Provinciale baatzucht op den voorgrond moet worden gesteld? — Waarom dan niet evenzeer bij de Grondwet gezorgd dat ook onze Generaals naar evenredigheid der bevolking, onze Ministers, wil men beurtelings of bij het lot? uit de onderscheidene Provinciën zullen worden benoemd?

[1] « Ce qu'il y eut d'étrange, et ce qui prouve combien les assem»blées délibérantes sont loin d'être toujours guidées par l'intérêt »public, c'est que cette organisation, *que tout le monde avait trouvée »détestable en sections*, finit par triompher, et *précisément à cause »du système des* 18 *Cours.* » *De Gerlache*, *Hist. du Royaume des Pays-Bas*, I. 439.

In elk geval, is de uitdrukking, *zooveel mogelijk*, in eene wet, in eene Grondwet ongepast. De wet gebiedt. Eene bepaling als deze is, in den grond der zaak, niet meer dan eene raadgeving die, naar goedvinden, opgevolgd of over het hoofd gezien wordt. Wil men een waarborg, laat het dan een wezenlijke waarborg zijn.

Desniettemin zal ik *voor* dit Ontwerp stemmen; natuurlijk, dewijl het brengen van het getal der Leden op de helft, in de tegenwoordige omstandigheden en bij de tegenwoordige organisatie van den Raad, eene zeer wezenlijke verbetering is.

De wet werd met 94 tegen 12 stemmen bekrachtigd.

IX.

TIENDE ONTWERP VAN WET.

PERIODIEKE AFTREDING DER RAADSLEDEN.

ZITTING VAN DEN 2 SEPTEMBER.

Op den 31 Aug. had de H^r DE JONGE VAN CAMPENS NIEUWLAND de geheele discussie, op treffende wijs, geresumeerd. Een deel zijner rede was aan de bestrijding van mijne beginselen gewijd. Hij had namelijk altijd vrees gehad voor de strekking der historische School: voor zoo ver hij mijne denkbeelden had verstaan, meende hij dat ze tot wegneming der Grondwet, tot wegneming van het stelsel van Vertegenwoordiging, zouden leiden. Ja zelfs kwamen, in zijne kritiek, deze of dergelijke uitdrukkingen voor: « Als » ik het wel beschouw, hoezeer het niet gezegd is, dan geloof ik dat » men ten oogmerk had het monarchale alleenheerschend gezag, het » eenhoofdig bewind, eene heerschende Kerk en gewetensdwang. » (*Dagblad van 's Gravenhage*, n° 105). Het antwoord ligt, hoop ik, overvloedig in mijne Geschriften; maar ik mogt desniettemin, op zoodanige wijs in de Vergadering aangetast zijnde, ook in de Vergadering niet zwijgen. Ik maakte dus, daar de discussie over het Eerste Ontwerp plotseling gesloten was verklaard, van de eerste geschikte gelegenheid gebruik, welke mij, ter zelfverdediging en ter nadere uiteenzetting van sommige mijner begrippen, nog overig was.

EDEL MOGENDE HEEREN!

Ik zal Uwe aandacht een oogenblik verzoeken voor het Ontwerp van wet; iets langer voor een onderwerp hetwelk ik daarmede zijdelings, ik erken het, maar echter, zoo ik geloof, met volkomen regt, in verband brengen wil.

Ik ben *voor* de wet. Zij is, naar mijn inzien, eene aanmerkelijke verbetering.

Het niet-herkiezen der raadsleden is eene anomalie in onze Staatsregeling; en de redeneringen die men voor het instandhouden dezer gewoonte bijgebragt heeft, zouden evenzeer bewijzen dat de Leden der Gedeputeerde Staten en de Leden der Tweede Kamer voor het leven moesten worden benoemd. Ik ben overtuigd dat de voordeelen der herkiezing rijkelijk zullen opwegen tegen de nadeelen die men er van vreest; vooral bij de strekking hier te lande om de electieve posten, bijna zonder uitzondering, permanent te doen zijn, ja zelfs om een zeker soort van erfregt er aan te hechten.

Bovendien een ruime invloed der burgerij is niet slechts een Constitutioneel, maar het is bovendien een Nederlandsch beginsel.

Om dit in te zien, behoeft men slechts aan de oprigting en vroegste geschiedenis onzer Steden gedachtig te zijn. Onze Voorvaders, op wier vrijheden men gewoon is uit de hoogte een blik van minachting te werpen, zouden zich, ik mag hier dit beeld wel gebruiken, in het keurslijf der revolutie zeer beklemd gevoeld en onze hooggeroemde vrijheid somwijlen misschien een zamenstel van slaafsche banden hebben genoemd. De Steden waren in den aanvang,

voor zoo ver de beschikking over haar eigen aangelegenheden betrof, geheel ingerigt op democratischen voet; aan de behandeling der Stadszaken had een iegelijk deel, die gerekend werd aldaar gevestigd te zijn. De Democratie verlòor zich allengskens in eene aristocratische strekking; deze ging over in een oligarchischen vorm; de omwenteling der zestiende eeuw bragt wijzigingen te weeg in denzelfden zin; tot dat men eindelijk verviel in die verhouding tusschen Bestuur en Burgerij, welke zich zoo eigenaardig en naïf in de veelbeteekenende benaming van *Burgemeester* uitgedrukt heeft[1]. Van daar die worsteling tusschen de Stedelijke Overheid en de ingezetenen, welke een gewigtig deel is der geschiedenis van het Gemeenebest en waarbij het Huis van Oranje de regten der burgerijen, met zooveel nadruk, tegen eene somtijds grenzenlooze aanmatiging heeft beschermd.

De herstelling der kiezers-Collegien in 1814 strookte dus volkomen met de regten der ingezetenen en met de

[1] De belangrijke zaken werden door de Magistraats-personen gebragt *eerst* voor de gansche burgerij (alle de Poorters of Stedelingen, zonder onderscheid, werden bij klokkeslag opgeroepen); *daarna* voor de rijksten en vroedsten; *vervolgens* voor de hoofden der gilden en degenen, welke vroeger in de regering waren geweest; *eindelijk* voor een bepaald getal van burgers, een Stedelijken Raad, een vast Collegie, hetwelk aanving over alles eigendunkelijk te beslissen (Zie mijne *Proeve over de zamenstelling eener algemeene Nederlandsche Geschiedenis*, bl. 88, en, voor meerdere bijzonderheden, *Kluit*, *Historie der Holl. Staatsregering*, N, bl. 157, *sqq.*) — Het *nec plus ultra* zou geweest zijn de verwezenlijking van het plan in 1744 voorgesteld om, « tot conservatie en luister van de oude » Patrice-familien, de zonen van de overledene Regenten altoos in » haar vaders plaatze te doen succederen : » *Kluit*, *l. l.* III. 556.

roeping van ons Vorstenhuis [1], en ik beschouw de periodieke aftreding der Raadslieden als de aanvulling, als het complement van hetgeen toen plaats gehad heeft.

Dit zij, na al hetgeen reeds door anderen gezegd is, genoeg over de wet. Ik hoop nu dat ik in deze niet te veel aan historische herinneringen heb gehecht, en dat ik thans de berisping zal ontgaan van een hooggeachten en talentvollen redenaar die, in zijne meesterlijke rede van eergisteren, ook mijne gevoelens tot een onderwerp zijner welsprekendheid gemaakt en aan sommige leden dezer Vergadering, eene soort van vaderlijke kastijding toegediend heeft. Ik ben echter, op het voorbeeld mijner ambtgenooten, weêrbarstig genoeg om mij daaraan niet te onderwerpen; ik verstout mij zelfs om de regtmatigheid er van in twijfel te trekken. De taal van Z. E. M. is zóó overredend, zóó wegslepend dat het raadzaam is de denkbeelden waarvan zij het voertuig is, nader, wanneer men zich niet meer onder haar indruk bevindt, met kalmer zin ter toetse te brengen. En ik vertrouw dus van de edelmoedigheid van den begaafden en verdienstelijken spreker, ik vertrouw van de onpartijdigheid dezer Vergadering dat zij mij, ook op dezen waar-

[1] Daarom schreef ook de Graaf *G. K. van Hogendorp* te regt in zijne *Aanmerkingen op het ontwerp eener Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden:* « De vrijheid heeft in sommige stukken geleden door »de Republikeinsche regering. Dit is tastbaar in de afschaffing van »de kiezers voor de stedelijke regeringen. Naderhand hebben, of »de regeringen hare nieuwe leden aangesteld, of de Stadhouders »hebben het gedaan, of beide gezamenlijk. Thans kan men dit regt »aan het Volk *wedergeven.* » — *Metelerkamp*, *de Regeringsvorm der Ver. Ned.*, bl. 37.

schijnlijk laatsten dag onzer beraadslaging, met geduld, met welwillendheid aanhooren zal; met zekere partijdigheid zelfs, daar ik ter zelfverdediging, ook in het belang mijner politieke en Godsdienstige denkwijze, gedrongen, de meest eenvoudige uitdrukking van mijn geloof en gevoel tegenover de kracht eener betooverende welsprekendheid stel.

Zonderling genoeg, E. M. H.! ik wil mij verdedigen en ik moet met schuldbekentenis beginnen.

Men heeft mij het bestrijden van de splitsing van Holland als eene inconsequentie verweten, vermits ik het vereenigen van Drenthe met andere Provinciën voorgesteld heb; en, ten einde mij alle uitvlugt te benemen, heeft men, ik erken het, met de meeste naauwkeurigheid tot zelfs de bladzijde waar ik mij hieromtrent verklaard heb, geciteerd[1].

Ik zou kunnen zeggen dat er tusschen het Landschap Drenthe en de Provincie Holland eenig onderscheid is.

Ik zou mij op de woorden die ik gebruikt heb, kunnen beroepen: « de miniatuur-Provincie Drenthe zou, in » afwachting van toenemenden groei en bloei, gezamen» lijk met een reeds volwassen Gewest bestuurd kunnen » worden :» dewijl uit die zinsnede, welke mij wordt tegengeworpen, juist blijkt dat ik geene inlijving in een andere Provincie, maar integendeel, als 't ware, een tijdelijken opvoedingsmaatregel heb bedoeld.

Doch liever erken ik ronduit dat ik aanleiding tot misverstand gegeven heb; dat de verontwaardiging, ik mag dit woord niet gebruiken, dat, zeg ik, het onaangenaam

[1] *Bijdrage*, bl. 108.

gevoel over het oprigten van een Provinciaal Hof in Drenthe, mij te ver weggevoerd heeft. Intusschen heb ik, én in het aangehaalde geschrift[1], én ook elders[2], zóó menigmaal de Provinciale zelfstandigheid, in tegenoverstelling met de revolutionaire eenheid, als grondslag eener goede Staatsregeling aanbevolen en geroemd, dat, zoo ik eene inconsequentie heb begaan, zij voorzeker niet in het verdedigen van Hollands historisch aanwezen bestaat.

Dit echter is onbeduidend, vergeleken bij hetgeen mij verder toegevoegd wordt. De geachte redenaar heeft mij, het is waar, overigens slechts drie verwijten gedaan, maar welke, E. M. H.! Het eerste, dat ik behoor tot de *historische School*, welke hij *revolutionair* heeft genoemd. Het tweede, dat ik eigenlijk de *omkeering der Grondwet* bedoel; het derde, dat, ofschoon ik met omzigtigheid elke verklaring hieromtrent terughoud, ik inderdaad eene *heerschende Kerk en gewetensdwang* wil. De eenvoudige opnoeming zal voldoende zijn om U. E. M. te toonen dat, zoo ik genoodzaakt word over mij zelven te spreken, ik tevens spreken zal over de meest gewigtige aangelegenheden van den Staat.

[1] Bij v. bl. 97 en volgg.

[2] « Waar de revolutionaire leer wordt toegepast, kent men »geene zelfstandige en onschendbare regten van individuën, corpo»ratiën, gemeenten of gewesten. Alles wordt eene ondeelbare »massa, een levenlooze klomp, *la république une et indivisible*, »ook onder monarchalen titel en vorm. De verscheidenheden, »zoodra zij wederstand bieden, worden door het eenvormige »raderwerk der groote Staatsmachine beleedigd en vergruisd: » *Ned. Ged.*, III. bl. 151.

Ik ontken niet dat ik behoor tot de historische School. Men heeft haar eene School van ontbinding, van wegredenering, van wegcijfering genoemd.

Dit was zoo, zeide men, ten aanzien van het Civiele Regt. Ik zal mij wachten den regtsgeleerden op zijn eigen terrein te bestrijden. Ik zal mij bepalen met te doen opmerken dat er, bijv. in Duitschland, zeer vele geleerden zijn, door regtskennis en scherpzinnigheid beroemd, welke vermeenen dat Wetboeken, om goed en duurzaam te wezen, de opteekening van het historische regt moeten bevatten. En ik mag dus, als ik aan een' *von Savigny* en aan zoo vele anderen denk, zonder onbescheidenheid zeggen dat ik de historische School, ook op het gebied van het burgerlijke regt, nog niet als overwonnen beschouw.

Wat nu het Staatsregt betreft, zeg ik vrijmoedig, dat, waar men de historische School veracht, men zeer weinig dat bestendigheid kan hebben, daarstellen zal. Men vergunne ook mij eene Latijnsche spreuk in het midden te brengen: « *non unius hominis, nec temporis Constitutio est:* » de Staatsregelingen worden niet door enkelen, noch plotseling gevormd; zij zijn een vrucht, die, eer zij rijp wordt, tijd ter ontwikkeling behoeft. Ik dank ons achtbaar medelid uit Utrecht[1] dat hij, door de voorlezing van het treffend motto van zijn belangrijk Geschrift[2], ons

[1] Van Asch van Wijck.

[2] *Geschiedkundig Overzigt van het Nederlandsche Verkiezingsstelsel* (Utrecht, 1840); waar men de volgende aanhaling leest: « *Speculative* constitutiën zijn als loofhutten, van omgehouwen » boomen gemaakt; .. zij geven groen voor éénen dag... De *historische* daarentegen, die met het Volk geboren en opgegroeid zijn, » staan juist daardoor op hare eigene wortelen, en trotseren de magt » des tijds, zoo verre dit bij eenig menschelijk gewrocht mogelijk is. »

het spoedig verwelken der niet-historische Constitutiën heeft herinnerd. Ik dank een welsprekend redenaar uit Gelderland[1] dat hij in de Provinciale zelfstandigheid een gewigtig historisch bestanddeel onzer Staatsregeling aangewezen, het wettig bestaan der Gewesten vóór de Grondwet duidelijk getoond, en het niet verzwolgen zijn hunner regten door den stroom der omwenteling boven bedenking heeft gesteld. Het heeft mij intusschen bevreemd dat het beweeren omtrent het opdragen der Souvereiniteit van wege de Provinciale Staten, ten betooge van welke *fictio juris*, gelijk men het genoemd heeft, de Aanspraak van den Minister van Justitie in 1814 gehouden, aangehaald is[2], door het stilzwijgen van dien Minister in ons midden, zooveel van Z. Exc. afhing, is bevestigd. Ik matig mij niet aan het geschilpunt te beslissen; doch, na de warmte waarmede Z. Exc. vóór twee dagen een tegenovergesteld systema had ontwikkeld, na den blijkbaren indruk dien de voorlezing zijner eigene woorden, te regt of te onregt, op een groot gedeelte dezer aanzienlijke Vergadering had gemaakt, was, naar mijn gevoel, eenige inlichting onmisbaar om ons niet eenstemmig te doen zeggen, of te doen denken althans: « *qui* » *tacet*, *consentire videtur.* » Ik mag zelfs geene andere uitlegging van dit stilzwijgen onderstellen: immers, E. M. H.! wij kunnen, wij moeten, wat onze personen betreft, de meeste bescheidenheid en verdraagzaamheid

[1] De Kempenaer.

[2] Onder anderen deze opmerkelijke zinsnede: « De voormalige » Souvereine regten der Provincien zijn, zonder eenige uitzondering » of bepaling, op den Souvereinen Vorst bij de Grondwet overge- » bragt: » *Metelerkamp*, *de Regeringsvorm der Ver. Ned.*, bl. 113.

in acht nemen; doch, als Leden der Staten-Generaal, als Vertegenwoordigers der Natie, moeten en mogen wij niet vergeten dat ook wij eene waardigheid bezitten, welke door niemand, ik zeg, door niemand, wie hij ook zij, mag worden miskend. En vergunt ge mij U, ten aanzien der verschillende opvatting van hetgeen in 1814 plaats gehad heeft, geheel mijne meening te zeggen? Ik herinner mij steeds dat aan de regeling onzer belangen en aan het ontwerpen van onze Grondwet te dier tijd twee soorten van Staatslieden hebben medegewerkt[1]; waarvan de eene het gansche Vaderland als eene

[1] Veel van hetgeen in de volgende merkwaardige regels over Duitschland in 1814 en 1815 gezegd wordt, is ook toepasselijk op ons Land: »Bei manchen Staatsmännern, die an dem Verfassungswerke in »den einzelnen deutschen Ländern Hand anzulegen berufen waren, »waltete ohne Zweifel der gute Wille ob, das alte landständische »Wesen, so weit sie es erkannt und begriffen hatten, wieder aufle»ben zu lassen. Vielen schoben sich bei diesem Belebungsversuche, »ohne dasz sie sich des eigentlichen Hergangs recht bewuszt wer»den mochten, einzelne Ideen des modernen Representativstaats »unter, mit denen die geistige Atmosphäre jener Zeit geschwängert »war; Andere wirkten auch wohl mit Absicht und Bewusztseyn, »mehr oder weniger zurückhaltend, von vorn herein für diesen »und noch kühnere Zwecke des Liberalismus; Einige hofften von »dem Anschliessen an das neue System bedeutende Erweiterung »und Kräftigung der landesherrlichen Macht.... Das Heer der »Ministeriellen endlich gab sich der stillen Hoffnung hin: in der »Praxis werde es nimmer so arg wie auf dem Papiere, dem Klugen »gehöre die Welt.... Fast alle aber trugen sich mit dem Satze, den »List oder Unwissenheit in Umlauf gesetzt: das moderne Represen»tativ-system sey gerade die zeitgemäsze und naturnothwendige »Fortbildung der ständischen Verfassung; die Volkskämmern seyen

gerevolutioneerde massa heeft beschouwd, ter geheel vrije beschikking; als een grondstof uit welken zij, naar goedvinden, naar eigen inzigt, voorgelicht door den helderen glans eener liberale politiek, een geheel nieuwen Staat zoude scheppen; terwijl de andere daarentegen, zonder de veranderde behoefte des tijds uit het oog te willen verliezen, zich evenwel in menig opzigt gebonden achtte door hetgeen, in het Nederlandsche Vaderland, reeds vroeger bestond. Bij eendragtige terugroeping van het Huis van Oranje, hebben de eersten eene nieuwe constitutionele Revolutie, de laatsten daarentegen eene vaderlandsche Restauratie gewild. Van daar dat Z. Exc. de Minister van Justitie en de Graaf van Hogendorp, die toch ook, en die, met toejuiching van geheel Nederland, zeggen kon, « *Quorum pars magna fui*, » zich omtrent den waren zin der Grondwet zóó dikwerf regtstreeks tegengesproken hebben. Van daar dat Kemper, wien ook ik mijn' leermeester, mijn' raadgever, mijn' vaderlijken vriend mag noemen, die ook mijne schreden het eerst op het gebied van het Staatsregt geleid heeft, aan wien ook ik zoo gaarne de hulde van dankbaren eerbied in deze Vergadering betaal, dat Kemper, zeg ik, aan sommige artikels der Grondwet eene beteekenis gaf wier juistheid door meer dan één van haar zamenstellers in twijfel werd getrokken. Van daar dat er inconsequentie, verschil in de uitdrukkingen ook van één zelfden Staatsman heeft kunnen bestaan, naarmate, óf zijn individueel gevoelen, óf dat eener Commissie, wier woordvoerder

»nichts als alte Landstände im Gewande des neunzehnten Jahr-»hunderts: » *die Ständische Verfassung und die deutschen Constitutionen*, Leipzig, 1834: s. 39.

hij was, op den voorgrond werd gesteld. Van den beginne af is er onzekerheid, weifeling, spoedig ook onderlinge tegenspraak geweest. Onvermijdelijk gevolg van de wijs waarop de arbeid was geschied. Men had zich omtrent uitdrukking en benaming, geenszins omtrent de beginsels, men had zich ten aanzien van de letter, geenszins ten aanzien van den geest der Grondwet, verstaan. Hieromtrent was geene verstandhouding, veel min overeenstemming geweest. Ik onthoud mij van verdere beoordeeling: maar dit, geloof ik, blijkt dat men toenmaals het zaad eener dubbele interpretatie in de Grondwet gelegd heeft, en dat dit onkruid, ten verderve van het goede gewas, welig opgeschoten is.

Ik ga over tot het tweede verwijt. Het is erger nog dan het eerste; het bevat eene beschuldiging van meer stelligen aard; dat ik namelijk de omkeering der Grondwet bedoel.

Met weêrzin zou ik herhalen, hetgeen evenwel de spreker, dunkt mij, had behooren in het oog te houden, dat ik, jaren achtereen, in zwakheid, ja, maar toch met ernst, de Grondwet, die door verschillende partijen en op verschillende wijs aangevallen werd, als een bruikbaar en wettig steunpunt van vereeniging, verdedigd en geroemd heb. Verbeteringen verlang ik, dit is zoo, reeds nu; en grootere nog in de toekomst. Maar ik houd mij overtuigd dat ook Z. E. M. de wenschelijkheid van sommige veranderingen erkent. Wat is dan nu tusschen hem en mij het verschil? Dat ik al wat een regtelijk aanwezen heeft, met naauwgezetheid eerbiedig; dat ik den leiddraad der historie van het Vaderland, bij de regeling der Vaderlandsche belangen, niet geheel verwerpelijk acht;

dat ik eene Staatsregeling, als uitvloeisel, en niet als beletsel, van nationale ontwikkeling, verlang; terwijl ons hooggeacht medelid, uit overmatige vrees voor de historische School, hij die zich, bij voorkeur en bij tegenstelling, een' praktisch man gelieft te noemen, den leiddraad zijner wijzigingen aan bespiegeling, aan begrip, aan meening ontleent. Wie van ons zou het meest gevaar loopen om in het onbestemde, 't welk hij mij toeschrijft, te vervallen?

Ik wensch dat de Grondwet wortelen schiete; dat zij op hechte grondslagen worde gevestigd. Wel verre van de wegneming van het stelsel van vertegenwoordiging te bedoelen, wensch ik dat, door gewijzigde inrigting, wezenlijke en regelmatige kracht daaraan worde verleend; ik wensch dat de Grondwet, tot dus ver slechts een revolutionaire vorm, eene Nationale Constitutie, eene historische Staatsregeling zij. Indien het eene omkeering is der Grondwet, haar in verband te brengen met de grondtrekken van ons Volksbestaan; indien het eene omkeering is der Grondwet, Nederland van de Fransche instellingen, waaronder het nog zucht, te bevrijden; indien het eene omkeering is der Grondwet, het Huis van Oranje aan den revolutionairen bodem waarop het nog geplaatst is, te ontrukken, om het op historisch terrein over te brengen; indien het eene omkeering is der Grondwet, vrijheden voor vrijheid in schijn, en wezenlijken waarborg, in de plaats van hoogklinkenden woordenpraal, te verschaffen; dan, ik erken het, ik geloof er roem op te mogen dragen, dan, ja dan is het de omkeering der Grondwet die ik bedoel, de omkeering der Grondwet waaraan ik mijne geringe krachten toegewijd heb.

Mijne meening wijkt al zeer ver van die des geëerden

redenaars af. Hetgeen in zijn oog omkeering is der Grondwet, is voor mij het eenige middel waardoor zij kan worden bevestigd. — Het herzieningswerk is nu afgeloopen, E. M. H.! wij keeren huiswaarts; velen met een gevoel van te vredenheid welligt; anderen, ik daaronder, onvoldaan, hoewel ik er niet bijvoegen kan dat ik te leur gesteld ben. Eéne waarschuwing zij mij vergund: zoo men de historische bestanddeelen der Grondwet verloochent; zoo men, ook bij de gewone wetgeving, geen acht slaat op de historische regten en belangen; zoo men voor de Staatsregeling een levensbeginsel buiten het Nationaal levensbeginsel zoekt, dan zal, ook met haar dertienvoudig bijvoegsel van 1840, de Grondwet (laat ik mij uitdrukken met terughouding en tevens met ernst) veel minder lang blijven bestaan dan voor de rust des Vaderlands en ons aller welzijn wenschelijk is.

Nog één verwijt moet ik opnemen; het grievendste van allen; dat ik gewetensdwang wil.

Ik denk er niet aan, E. M. H.! U thans weder op het gebied te willen voeren van hetgeen het meerendeel dezer Vergadering voor enkel theologische quaestiën houdt. Doch ik moet, alvorens verder te gaan, eene uitdrukking opnemen[1] die men dezer Vergadering onwaardig heeft genoemd. Niet dat ik haar, in het belang mijner eigenliefde regtvaardigen wil. Neen! indien zij onvoegzaam, niet parlementair is geweest, indien zij iemand beleedigd mogt hebben, neem ik haar, in zoo ver, gaarne te

1 « Zou ik mij met het R. C. vereenigen, dat ik als *een gevaarlijk bijgeloof* beschouw? » Zie hierboven, bl. 104, r. 1.

rug. Ik verklaar evenwel dat, zoo iemand mijner Catholijke ambtgenooten, op die wijs gelijk ten mijnen aanzien plaats gehad heeft, geprovoceerd, eene soortgelijke *épithète* ten aanzien van mijn geloof had gebezigd, ik hem zulks (al had hij ook niet uitdrukkelijk, gelijk ik deed, onderscheid tusschen personen en leerstellingen gemaakt) niet in het allerminste ten kwade zou hebben geduid. Doch, ik herhaal het, ik regtvaardig de uitdrukking niet. Alleen behoort men niet te vergeten dat, indien ik al, naar het oordeel van sommigen, de grenspaal eener parlementaire discussie overschreden mogt hebben, ik toch, niettegenstaande de warmte mijner Protestantsche overtuiging, de regten mijner tegenstanders voorgestaan heb; en dat er nog eenig onderscheid is tusschen hem die, na bewijzen van onpartijdigheid gegeven te hebben, door één enkel woord eene welligt regtmatige gevoeligheid opgewekt heeft, en hen, die, in hunne redevoeringen voorzigtig en beleefd, een grondwettig regt door daden hebben verkort.

Doch ik kom nu tot het punt der heerschende Kerk.— Altijd, ook in dit opzigt, blijf ik, zegt men, bij de theorie, zonder ooit mij te verklaren omtrent de praktijk.

In zoo ver dit eene algemeene opmerking is, geloof ik haar dezer dagen reeds meermalen beantwoord te hebben. Ik wil evenwel in het voorbijgaan aan den geëerden redenaar zeggen dat mijne beginsels ook reeds in deze Vergadering eene praktikale rigting gehad hebben. Indien wij niets anders hadden verkregen dan dat hij zelf, iemand aan wiens woorden, en niet zonder reden, gewigt wordt gehecht, openlijk heeft erkend dat er gezondigd is ten

aanzien der Separatisten en dat een meer leerstellig onderwijs op de Scholen wenschelijk is[1], ook dan reeds zou hetgeen hij, op waarlijk schilderachtige wijs, de uitwassen onzer beraadslaging genoemd heeft, rijke vrucht hebben gedragen. Is het niet merkwaardig, E. M. H.! dat mijne niet-praktikale beginsels dien spreker zoo spoedig tot eene verklaring hebben genoopt, waartoe zijne praktikale leer hem in zoò vele jaren niet had geleid!

Maar de heerschende Kerk! Hieromtrent althans trek ik mij, zoodra ik aan de toepassing naderen zou, telkens te rug; nooit kom ik voor mijn gevoelen uit.

E. M. H.! ik wil gaarne, ofschoon dit niet noodzakelijk is, mijne meening, ook in dit opzigt, ontvouwen. Noodzakelijk is het niet; dewijl deze quaestie tot dus ver, bij uitnemendheid, eene quaestie is van latere zorg; en ik geloof dat de echte praktijk zich vooral aan de behoeften van het oogenblik gelegen laat liggen, zonder zich al te zeer in overleggingen voor de toekomst te verliezen. Desniettemin begeer ik niet een' sluijer, ook niet een' doorzigtigen sluijer, over mijne gedachte te werpen, en ik vind geen de minste zwarigheid te erkennen dat, na mijn

[1] De H^r DE JONGE liet zich ongeveer in dezer voege uit: « Het »is mogelijk dat de bepalingen der Grondwet op het stuk van de »Godsdienst in de uitvoering geleden hebben... Ook hij zou niet »gaarne voor zijne rekening nemen wat er gedaan is, en hij bidt »de Nederlandsche Regering dat men bedachtzaam zij, nopens »de maatregelen die men uitvoert... Men is er te regt steeds op uit »om een middel te vinden om in de scholen, zonder aanstoot te »geven, meer stellig godsdienstig onderwijs in te voeren. » *Dagblad v. 's Gravenhage*, n.° 105.

leven bijna uitsluitend aan Geschiedenis en Staatsregt te hebben besteed, ik wel, ook ten aanzien der betrekking van Staat en Kerk, tot eene vastheid van overtuiging met opzigt tot de beginsels ben geraakt; maar dat ik de toepassing op een gedesorganiseerden Staat, gelijk die waarin wij leven, aan den eenen kant zóó noodzakelijk, aan den anderen kant zóó moeijelijk vind, dat ik begrepen heb mij van de mededeeling der bepaalde denkbeelden die ik daaromtrent reeds opgedaan mogt hebben, voor als nog te moeten onthouden. Ik wil geenszins beweeren dat ik de teregtwijzende aanhaling van het kernvol gezegde; « *retinuit quod difficillimum est, in sapientiâ modum*[1], » niet dikwerf zou hebben verdiend; maar ik meen toch aan den redenaar te mogen doen opmerken dat ik, met betrekking tot dit onderwerp althans, zonder, dunkt me in aanmatiging van wijsheid te vervallen, de vermaning tot matiging voorzeker opgevolgd heb.

Inmiddels geloof ik nog te kunnen zeggen,

Vooreerst: dat de uitsluiting van het Christelijk beginsel, gelijk die in de meeste nieuwere Staatsregelingen en bepaaldelijk ook in onze Grondwet plaats gehad heeft, noodwendig tot gewetensdwang en vervolging van geloovige Christenen leidt[2]. « *Ubi rerum testimonia adsunt, non opus est verbis.* »

[1] Deze lofspraak van *Tacitus* op *Agricola* had de H[r] DE JONGE op mij toegepast, maar, ach! dat ik het zeggen moet; in tegenovergestelden zin.

[2] Dit ligt in den aard der zaak: «Elke Godsdienst en de Christelijke vooral, geraakt in strijd tegen een Staatswezen dat zich boven de Godsdienst verheft:» *Beschouwingen*, I. bl. 204. De ondervin-

Ten anderen: dat de toepassing van het Christelijk beginsel de eenige waarborg voor zelfstandigheid van het wereldlijk gezag en voor duurzaamheid van wezenlijke vrijheden is[1].

ding heeft het allerwege bevestigd: « Overal is het Evangelie, daar »het van alle kanten werd tegengehouden en beperkt, in strijd ge- »raakt tegen de onchristelijke beginsels en instellingen welke eene »vroegere periode aan de Natiën opgedrongen heeft. De vraag is: »wat zal moeten wijken? Zullen de instellingen allengskens weder »naar het Evangelie gewijzigd, of wel het Evangelie, waar het aan »de toepassing der nieuwe, of laat mij liever zeggen, der reeds ver- »ouderde theoriën, hinderlijk is, verwrongen, vervolgd, verjaagd »moeten worden? » II. 1. bl. 66.

[1] Wat is toepassing van het Christelijk beginsel? Opdat niemand meene dat ik eene geheel onbestemde uitdrukking gebruik, wil ik met enkele voorbeelden aanduiden wat ik daaronder versta. De Regering eerbiedige wat elke Christelijke Gezindheid eerbiedigt. De Staat worde niet meer geregeerd naar theoriën wier oorsprong in een volslagen ongeloof ligt. Elk Souverein gevoele dat hij heerscher is onder God; dat hij rekenschap schuldig is aan Hem; dat het regt en de vrijheid, ook van den minsten der onderdanen, even heilig is als het regt en de onafhankelijkheid der Kroon. Hij gebruike, zonder inbreuk te maken op iemands regt, zijn invloed ter uitbreiding van Evangelische kennis, ter handhaving van Godsdienst en zedelijkheid. Hij gedenke aan den 101[en] Psalm: « ik zal in 't midden mijns huizes wandelen, in opregtheid » mijnes harten. Ik zal geen Belials stuk voor mijne oogen stellen; ik » haat het doen der afvalligen; 't en zal mij niet aankleven. Het » verkeerd hart zal van mij wijken: den boozen en zal ik niet ken- » nen... Mijne oogen zullen zijn op de getrouwen in den lande » datze bij mij zitten; die in den oprechten weg wandelt, die zal mij » dienen. Wie bedrog pleegt, zal binnen mijn huis niet blijven; » die leugenen spreekt, zal voor mijne oogen niet bevestigd worden. »

En eindelijk: dat die toepassing, in de tegenwoordige gesteldheid des Vaderlands, den vorm te willen doen aannemen eener heerschende Gereformeerde Kerk, met uitsluiting van andere Gezindheden uit waardigheden en

De Overheid beschouwe zich niet als gezagvoerderes over de Kerk. Zij verbeelde zich niet dat, in het zoogenaamd belang van den Staat, het streven naar eene meer Christelijke opvoeding der Natie mag worden belemmerd. Het vervolgen van gemoedelijke Evangeliebelijders, in tegenspraak met de Grondwet en door toepassing van onregtvaardige en, in den volsten zin, tyrannieke wetten, worde niet langer door haar geduld. De ontheiliging van den Zondag worde gestraft. Men spanne niet meer een valstrik aan de ingezetenen door het behoud van de in Frankrijk en Belgie reeds afgeschafte loterij. Men overwege of er niet ten minste eenigermate paal en perk zou kunnen worden gesteld aan eene vermenigvuldiging der tapperijen welke reeds duizende huisgezinnen ten verderve heeft gebragt. Men houde niet, met groote opoffering, Schouwburgen in stand, waar, tot ergernis ook van hen die niet ligt worden geërgerd, de meest zedelooze stukken, somtijds met verregaande heiligschennis, worden ten tooneele gevoerd. Men stijve de schatkist niet door aanmoediging van een verderfelijken speculatie-geest. Men brenge de wetgeving met den wil des hoogsten Wetgevers in verband. Het huwelijk zij, ook in het oog der Overheid, iets meer dan een burgerlijk contract. Het Vaderlijk gezag worde gehandhaafd en geenszins met opzet verzwakt. Het Strafregt hebbe Gods geboden tot rigtsnoer en niet enkel de uiterlijke orde der Maatschappij. En hoe veel meer nog, van dezen en dergelijken aard zou hier opgeteld kunnen worden, hetwelk tot blijdschap niet slechts van Protestantsche, maar evenzeer van Roomsche Christenen verstrekken, en bij alle Godvreezenden en welgezinden goedkeuring en toejuiching te weeg brengen zou. Ware dergelijke handhaving van de Evangelische zedewet met de gelijke bescherming der Gezindheden in Art. 191 der Grondwet in strijd, dan zou dit Artikel hemeltergend moeten worden genoemd.

ambten, een onzinnige proefneming zou wezen, en dat men aldus hetgeen welligt nog mogelijk is, onmogelijk zou maken, door hetgeen onmogelijk is, te willen.

Inderdaad ik meen dat een ieder die Godsdienst, Vaderland, en geregtigheid lief heeft, thans beter zou doen zijne aandacht te bepalen bij hetgeen ik thans enkel en alleen heb verlangd; gelijkmatige handhaving onzer grondwettige regten. Ik meen dat men ons liever ten volle de gewetensvrijheid moest geven die wij regt hebben te eisschen[1], dan veel te spreken over eene soort van gewetensdwang, ten opzigte waarvan het naauwelijks denkbaar is dat men, in de tegenwoordige gesteldheid onzer maatschappij, in goeden ernst, vrees koesteren zou.

Ten overvloede verklaar ik, ten behoeve van hen die mij niet kennen, of door wie ik word miskend, dat ik allen gewetensdwang verfoei[2].

[1] Zoolang de bestaande Kerkgenootschappen, zoo als men het niet onaardig en niet onjuist uitgedrukt heeft, een defensief en offensief Verbond vormen tegen elke Gezindheid die zich daarmede niet vereenigen kan, is deze soort van coalitie hier te lande in zoo ver niet ongelijk aan eene *heerschende Kerk:* zoolang de Regering een algemeen-Godsdienstig onderwijs ten grondslage van haar school-onderwijs stelt, is die algemeene Godsdienst, in dat opzigt, de *Godsdienst van Staat.* Zoolang zij geen Godsdienstoefening dan in den geest eener door haar erkende Kerk en geen onderwijs dan in den geest van haar onderwijs duldt, is er onverdraagzaamheid en *gewetensdwang.*

[2] Ook vroeger is mijne denkwijze in dit opzigt dezelfde geweest. Ik heb steeds onderscheid gemaakt tusschen hetgeen, op zich zelf en in 't algemeen, wenschelijk, en hetgeen, in den gewijzigden toestand der Maatschappij, regtmatig en mogelijk is. In December 1830 schreef ik: « Nu ten minste, nadat Belgie van ons afgescheiden is, »zou, al wierd eene wijziging der Grondwet vereischt, het Evange-

Ik heb, E. M. H! in de laatste dagen welligt voorzigtig-

»lie, volgens de belijdenis der Hervormde Kerk, als van oudsher, »de erkende grondslag kunnen wezen der handelingen van het Gouvernement. De Kerk beschermd door den Staat, en de Staat — »gelijk in de wetgeving, in het openbaar onderwijs en uit den geest van »het bestuur duidelijk wezen zou — geheiligd door de Kerk. Liefde»rijke beschouwing zou, ten aanzien van elke Christelijke gezindheid, »en vrijheid van Godsdienstige begrippen een vaste stelregel zijn. »In een Catholijk Gewest, hetwelk misschien afzonderlijk en meer »naar eigen wenschen en behoeften zou worden geregeerd, zouden, »meer nog dan ten aanzien van Belgie is geschied, waarborgen voor »de onafhankelijkheid der R. C. Kerk moeten worden verleend. »*Het doordringen echter van dergelijke verandering kan, waar over»tuiging ontbreekt, niet wenschelijk worden geacht.* Ongeloof ter »goeder trouw is beter dan huichelarij. Wij verlangen overtuiging; »geen overreding, geen list, geen geweld: » *Ned. Ged.* II. 130. En drie maanden daarna: « Wanneer wij vaststellen dat naauwe betrek»king tusschen Kerk en Staat wenschelijk en voor de bestendigheid »en het welvaren der Maatschappijen noodzakelijk is, volgt hieruit »niet dat, overal en nu reeds, eene hereeniging op gelijken of soort»gelijken voet als in vroegeren tijd, door politieke middelen moet »worden bewerkt. De heilrijke kracht van een geneesmiddel moge »onwedersprekelijk wezen, er kunnen redenen zijn waarom het »toedienen er van onmogelijk wordt; daaronder mag onwil en tegen»zin van den kranke worde geteld. *Veelmin nog kan bepaaldelijk ten »aanzien van Nederland*, ofschoon voorzeker het Christelijk beginsel »niet uitgesloten moet zijn, *als uitgemaakt worden beschouwd dat de »Hervormde Kerk geheel of gedeeltelijk in haar aloude regten kan »worden hersteld.* Hiertegen verzet zich het algemeen vooroordeel, »veler eigenbelang, en misschien ook eene inwendige gesteldheid »der Hervormde Kerk, die meer verlevendiging dan opluistering »behoeft. Geenszins om den triumf eener bijzondere geloofsbelijdenis »door kunstgrepen eener dweepzieke of schijnheilige Staatkunde is »het te doen: » *l. l.* III. 9.

heid geleerd; ik hoop dat het nu gezegde U zal hebben overtuigd dat ik de rondborstigheid die mij, geloof ik, tot dus ver eigen is geweest, niet afgeleerd heb.

De scherpzinnige redenaar, door wien ik beschuldigd geworden ben, heeft verklaard mijne schriften en ook mijne redevoeringen niet begrepen te hebben. Ik vraag niet in hoe ver de oorzaak hiervan in het verschil onzer beginsels, in het onderscheid van standpunt, is te zoeken; ik ben gereed deze onverstaanbaarheid grootendeels op rekening mijner denkbeelden of uitdrukkingen te stellen. Maar ik hoop, daar zijne afkeuring mij niet onverschillig kan zijn, thans dit ten minste, ook voor hem, duidelijk gemaakt te hebben, dat ik geene omkeering der Grondwet in revolutionairen zin, geene heerschende Kerk, in den bekrompen geest die mij dikwerf toegeschreven werd, bedoel. Ik hoop dat hij zich niet verwonderd heeft, indien het mij pijnlijk is geweest mijne denkbeelden, ten aanhoore dezer Vergadering, misduid te zien door iemand wiens verdiensten ik waardeer en wiens talenten ik eerbiedig. Ik hoop dat deze toelichting hem en, zoo het noodig mogt zijn, ook de Kamer, van de zuiverheid mijner bedoelingen en van de opregtheid van mijn karakter zal hebben overtuigd.

Ik mag niet partijdig wezen in mijn Verslag; anders zou ik gaarne het wederantwoord van den H^r DE JONGE niet hebben vermeld. Immers ontveins ik niet dat eene min heusche bejegening mij, juist omdat ze mij door hem aangedaan werd, leed gedaan heeft. En waarom zou ik het ontveinzen? Waarom niet rondborstig erkennen dat ik prijs stel op de achting en genegenheid van elk, ten opzigte van wien ik, ook bij het grootste verschil van begin-

sels, toch onderstel dat hij de aangelegenheden des Vaderlands niet behandelt slechts, maar ook, volgens de uitdrukking onzer altijd zinrijke moedertaal, behartigt. Zie hier de allezins beknopte dupliek: « Wat zal ik zeggen van al hetgeen wij gehoord hebben? Ik zal de »voorzigtigheid van den spreker volgen; ik zal mij ook twee dagen »bedenken; en, zoo ik dan geene hoorders vind, het algemeen wel- »zijn zal er niets bij verliezen. » En echter, dunkt mij, kon niemand minder dan hij, mij berispen, om dat ik niet vroeger zijne rede beantwoord had; hij die zelf op den 31 Aug. (bl. 121) tot het sluiten der discussie had medegewerkt: tweedaagsche overweging was ook niet te lang ter eenigzins naauwkeurige wederlegging van zóó veelomvattend verwijt; en, ten ware ik mij schroomelijk bedrieg, had eene nadere verklaring van den Hr DE JONGE, omtrent meer dan één punt, wel van dien aard kunnen zijn dat het algemeen welzijn er iets bij had gewonnen. Intusschen moet ik erkennen dat, na hetgeen ik mij nu en dan veroorloofd heb omtrent het gedrag der Tweede Kamer te zeggen, ik geen aanspraak had om door een lid en leidsman der meerderheid te worden gespaard, en dat ik, wiens beginsels het, bij de nog algemeen heerschende denkwijs, zoo gemakkelijk is als ongerijmd te doen beschouwen, hem veeleer dank weten moet dat hij van het overwigt zijner redenaarstalenten, ook ten mijnen aanzien, geen misbruik heeft gemaakt. En ik heb in 't algemeen reden om erkentelijk te zijn dat ik in eene Vergadering, waarin zeer weinigen deelden in mijne gevoelens, ofschoon ik de meeste openhartigheid aan den dag gelegd heb, desniettemin geen enkele uitdrukking heb gehoord, waarbij ik het *veritas odium parit* ondervond.

Wat de Wet betreft, zij werd *verworpen* met 74 tegen 29 stemmen. Ik bejammer het zeer. Opwekking van den Stedelijken en Gewestelijken geest is, in mijn oog, een middel om, op regelmatige wijs, ook den Volksgeest op te wekken. De periodieke aftreding kan nu, het is zoo, verkregen worden ook bij eene gewone wet; maar het is evenzeer waar dat zij nu wederom tot het gebied der wenschelijkheden en mogelijkheden behoort. Ofschoon voorstan-

ders van het Ontwerp, schijnen de elf leden die zich in 't algemeen tegen de wetten, wegens ongenoegzaamheid der herziening, hadden verklaard, geen vrijheid gevonden te hebben om zich te onthouden van de stemming; ik zou anders gewenscht hebben dat zij, volgens een, geloof ik, allezins parlementair gebruik, getrouw hadden kunnen blijven aan hun' overtuiging, zonder, door eigen schuld, een betreurenswaardigen triumf hunner tegenpartij te bewerken. Het heeft tot de eigenaardige en, ware de zaak niet zóó gewigtig, ik zou er bijvoegen, niet onaardige lotgevallen der Dubbele Kamer behoord, na de aanneming eener wet die, bijna door allen, onregtvaardig en schadelijk werd geacht, eene wet te verwerpen die, bijna door allen, goed werd gekeurd.

X

DE OVERIGE ONTWERPEN VAN WET.

ZITTINGEN VAN 1 EN 2 SEPTEMBER.

Tegen de *Inhuldiging te Amsterdam* (tweede Ontwerp), en het *niet gaan naar Brussel* (vijfde Ontwerp) kon wel niemand zwarigheid hebben.

De regeling van het *Stemregt*, bij de wet (zesde Ontwerp) kwam mij voor, al mogt men welligt meerdere wijzigingen hebben verlangd, eene wezenlijke verbetering te zijn.

De bepaling van het *inkomen der Kroon* (zevende Ontwerp) scheen mij niet te groot naar evenredigheid van het Rijk.

De nieuwe waarborgen voor de zelfstandigheid en doeltreffende

werkzaamheid der *Algemeene Rekenkamer* (elfde Ontwerp) heb ik een aanwinst geacht.

De overbrenging van een ten onregte aan de Kroon verleend prerogatief op de wetgevende magt, door *wijziging van Art.* 130 (dertiende Ontwerp), is mij welkom geweest.

Het *contreseing* (twaalfde Ontwerp) is een gering voordeel, een voordeel evenwel: vermits men tot dus ver (daargelaten of de Ministeriële Verantwoordelijkheid in de Grondwet bestond) nooit met zekerheid wist op wiens rekening de strafbare daad moest worden gesteld.

Ik heb gestemd tegen de wet over *de zamenstelling der Staten-Generaal* (vierde Ontwerp); ondanks het verband tusschen dit en het eerste Ontwerp. Immers kan geen besluit der meerderheid, zoolang het door de Eerste Kamer en den Koning niet is bekrachtigd, verbindend voor de minderheid zijn. Eene afstemming van het vierde Ontwerp zou reden voor de Eerste Kamer ter afstemming van het eerste zijn geweest; en het was dus, na tegen de splitsing van Holland zich te hebben verklaard, mijns inziens, inconsequent niet ook dit middel te beproeven om een' in zoo menig opzigt schadelijken maatregel te beletten.

Ook aan de wet over *de Koloniën* (achtste Ontwerp) heb ik mijne stem geweigerd. Na de langdurige beraadslaging heb ik mij veroorloofd kortelijk te zeggen dat ik, bij mijne geringe bekendheid met het onderwerp, voorzeker niet aanmatigend genoeg was om bij het gezegde nog iets, ter inlichting, te willen voegen; maar dat ik ongaarne tegen eene wet zou stemmen, zonder reden mijner afkeuring gegeven te hebben. Dat, terwijl ik het een onheil voor het Vaderland zou achten, indien de regeling der belangen van de Overzeesche bezittingen, tot in de minste bijzonderheden, aan eene talrijke Vergadering overgelaten wierd, ik mij echter evenmin vereenigen kon met eene uitlegging

van Art. 60, waardoor alle toezigt der Tweede Kamer onmogelijk of nietsbeteekenend wordt. Dat ik de voorgestelde slotbepaling vooreerst overbodig achtte; daar ongetwijfeld de Regering, ook zonder dit bijvoegsel, over het batig slot niet naar willekeur mogt beschikken en de *mededeeling* der Staten van ontvangst en uitgaven geen waarborg hoegenaamd geeft. Dat zij bovendien, door min juiste opvatting van hetgeen in de Vergadering gezegd is, het noodlottig gevolg zou kunnen hebben om den nu reeds twaalfjarigen strijd over den zin van het artikel ten voordeele van het Gouvernement beslist te doen achten.

En nu eindelijk het tiende Ontwerp, waarbij de *tweejarige begrooting* en de behandeling *hoofdstuksgewijs* vastgesteld wordt? Ik heb *voor* de wet gestemd. Eenige jaren geleden zou ik, bij handhaving van het eenjarig budget, veeleer, voor een gedeelte, de bestendiging der Staatsinkomsten hebben gewenscht.

Toen verbeeldde ik mij nog dat onze regeringsvorm, in tegenoverstelling met den revolutionairen Staat, in veler oog, in het oog der Regering, eene *getemperde Monarchie* was; eene alleenheersching (dit, meende ik, was de beteekenis van het woord Monarchie), doch eene alleenheersching over Nederland door het Huis van Oranje; dat is, eene alleenheersching gewijzigd en beperkt in den geest van een vrijheidlievend Stamhuis en van een vrijheidlievend Volk. Ik veronderstelde dat men, met die bedoeling, het Stadhouderschap in de Souvereiniteit veranderd en, in plaats van een Eminent Hoofd, een Vorst en Koning ingehuldigd had. Ik dacht, dat men, op grond van historische en antirevolutionaire beginsels, wel is waar geen alvermogend, misschien zelfs geen veelvermogend, maar toch een Vorstelijk en, in den kring zijner eigene regten, onafhankelijk en niet-verantwoordelijk gezag had gewild. In Nederland dus (deze was mijne gevolgtrekking) geen patrimonieel Rijk, geen onbeperkte Souvereiniteit, geen revolutionair albeheer; maar, door de zamenwerking van erfregt en opdragt, een magt « voor wier vrije uitoefening de Koning aan » God verantwoordelijk is; overigens gehouden aan de algemeene

»wet van regt en billijkheid, aan de eerbiediging van hetgeen zij »daargesteld heeft, en, hier te lande, bepaaldelijk aan de zorgvul»dige inachtneming der regels en vormen die in de Grondwet opge»teekend en vastgesteld zijn » (*Bijdrage*, bl. 77).

Ik geloof nog dat de oprigting van zoodanige Monarchie, bij het ontwerpen van onze Staatsregeling, ter goeder trouw veler doel is geweest. Ik beroep mij ten overvloede (zie ook hierboven bl. 135) op het getuigenis van twee mannen die bevoegd en geroepen waren om den aard der nieuwe regeringsvorm te doen kennen. «Van de Grondwet »van 1814 schreef de Graaf *G. K. van Hogendorp*: « «Zij herstelt een » »Souverein Vorst, zoo als die van ouds was, met alle de gewoonten, » »regten en privilegien die dezelve bezwoer voor dat hij ingehuldigd » »werd.» » En de Graaf *de Thiennes*, toen de zitting van de Presiden»ten der Notabelen in Belgie geopend werd, verklaarde, met be»trekking tot de Grondwet van 1815, dat men nu weder een »Souverein had, *zoo als de provinciale Constitutiën dien verzeker»den*, en met denzelven eene Grondwet waarin men de aloude »vrijheden en *de wijze combinatiën van de gewestelijke Constitutiën* »terugvinden mogt» (*Ned. Ged.* III. 150, en volg.). Het Nederlandsche Staatsregt werd dus, en te regt, op den voorgrond gesteld. De wederoprigting van den Nederlandschen Staat; naar de behoeften (ik zeg niet naar de dwaalbegrippen) des tijds verbeterd en gewijzigd. Uit de puinhoopen van het Bondgenootschappelijk gebouw trad het Vorstelijk Bewind te voorschijn, waardoor de regelmatige werking van het hoog gezag, de regten van het Volk, en de eendragt van den herboren Staat tegen de aanmatigingen van Steden en Gewesten, en tegen de herleving van vroeger twisten in veiligheid zou worden gesteld.

Maar deze goede bedoelingen zijn verijdeld door de noodlottige verwarring van *Vorstelijk gezag* met *eenhoofdig revolutionair bewind*. De overblijfsels van vroegere begrippen, aan den wortel van vroeger beginsels ontscheurd, dreven, dat ik het dus uitdrukke, op revolutionairen stroom; zij waren, met betrekking tot het heerschend en overheerschend gevoelen, als een beek waarvan het water, opgenomen in de breedgezwollene rivier, een korte

wijl zijne kleur nog behoudt, om spoedig vermengd, onkenbaar, en vergeten te worden. Zelfbegoocheling duurt niet altijd. Ik kon mij eindelijk niet ontveinzen dat de Regering sints lang, hoewel voorwaar niet ongezind om zich, ten haren voordeele, ook op historisch-monarchale regten te beroepen (*Bijdrage*, bl. 74), desniettemin, door den drang der algemeene denkwijs medegesleept, onder de benaming van *getemperde Monarchie*, een revolutionair Staatswezen, in een Monarchalen vorm en met representative fictiën, verstond. Ook hier is men, zonder helder bewustzijn welligt, maar is men echter, in den grond, uitgegaan van het denkbeeld der Volkssouvereiniteit en der onmisbaarheid van een algemeen gezag hetwelk, namens de meerderheid, belast *is*, of *heet*, met de zorg voor de regten en belangen van elk lid der maatschappij; een algemeene zaakwaarnemer dus, maar die welhaast een algemeene oppergezagvoerder wordt. Ook hier heeft men door eene *liberale* Grondwet, met ter zijdestelling van het vroegere Nederlandsche Staatsregt, als eenigen grondslag van een nieuwen Staat te willen scheppen, de kiem van *nationalen* tegenstand gelegd; ook hier is, door de zamenstelling van een revolutionair geheel, het behoud der revolutionaire instellingen onvermijdelijk geworden. » En suggérant au Roi l'idée de constituer le pays..., on viciait la restauration à son début; on plaçait une volonté d'hommes en guerre et en contradiction avec la volonté des siècles; on rendait nécessaire toute cette organisation administrative, cette centralisation, cet immense budget et toute cette puissance artificielle inventée pour conserver les Gouvernements que les lois de la nature ne conservent pas. » (*Appel à la France contre la division des opinions:* Paris, 1831. p. 22). Ook hier heeft men, ter regeling en matiging der revolutionaire magt en heerschappij, haar in drie magten, de uitvoerende, de wetgevende, de regterlijke, en in drie takken van wetgeving, een' Vorst, eene Eerste, en eene Tweede Kamer, gesplitst. De Britsche regeringsvorm, die men niet begreep, is, voor zoo ver zij zich naar buiten vertoont, met geheele miskenning van haar wezen en innerlijke kracht, nagebootst geworden; en ook wij hebben aldus dat

zonderlinge zamenstel verkregen hetwelk men te regt heeft genoemd; « assemblage incompréhensible de personnes inégales par »leur pouvoir, diverses par leur origine, contraires par leur »volonté; constitution bizarre où l'on prétend trouver l'élément »dans l'amalgame, l'harmonie dans l'antagonisme, la vérité dans la »fiction, le mouvement dans la résistance et la vie dans la mort: » (*Cormenin*, *Orat. Parl.* I. p. 155). Ook hier heeft men, toen de ongerijmdheid dezer combinatie, door dagelijksche ervaring, te voorschijn getreden was, in het vernietigen van allen regtmatigen invloed van het Volk, in het centraliseren van het Bestuur, en in het onvermogend maken van de Staten-Generaal, dat soort van onbedwongen oppergezag aan de Regering willen schenken waarin men, zoo het heette, bevestiging van de regten der Kroon en versterking der Monarchale beginselen zocht. Eene krachtige administratie, in plaats van zelfstandig aanzijn van Gemeenten en Gewesten; een gedienstig toestemmen in plaats van gemeen overleg; vaardig uitvoeren of lijdelijk aanschouwen, in plaats van vrijmoedig beoordeelen en werkzaam handhaven van vrijheid, billijkheid, en regt; voor drie magten, voor drie takken van wetgeving slechts één, het Vorstelijk gezag. Voeg er bij dat, door overdrevene, ofschoon liefderijke zucht om, met eigen oog en eigen hand, zelfs in de geringste bijzonderheden te voorzien; dit gezag, op de meest letterlijke wijs, zonder eenige zelfstandigheid van Ministerie of Minister, in één persoon geconcentreerd is geweest, die aldus (ik spreek hier van den aard zijner magt, zonder dat ik, in het allerminst, het lofwaardige zijner onvermoeide zorg en zijner volklievende bedoeling misken), met vrij wat meer regt dan een Lodewijk XIV, *l'État, c'est moi!* heeft kunnen zeggen.

Dergelijk gezag te versterken kan mijn verlangen niet zijn. Ik acht dit revolutionair alvermogen noodlottig, ook wanneer het in gemeenschap met constitutionele Vergaderingen uitgeoefend wordt; maar ik sidder nog het meest bij de gedachte dat één mensch erfelijk, zoo niet *jure*, dan toch *facto*, een magt, waarbij geen vroeger absolutismus te vergelijken is, zou bezitten. Ik heb in mijne *Bijdrage tot herziening der Grondwet*, en ook in de Dubbele Kamer,

mijne denkbeelden opengelegd omtrent de wijs waarop het Vorstelijk gezag, te gelijk met de vrijheden der Natie, zou kunnen worden hersteld en bevestigd. Doch, zoolang wij niet terugkeeren tot betere beginsels, verlang ik waarborg te hebben tegen de geleidelijke uitbreiding eener magt, waarbij, ook onder behoud van den constitutionelen vorm, het wezen der vrijheid te niet zou kunnen gaan. Daarom heb ik nu in het tweejarig budget, in de behandeling hoofdstuksgewijs, in het *contreseing*, in de verantwoordelijkheid der Ministers, verordeningen goedgekeurd die ik vroeger, óf niet, óf althans niet zoo gaaf en gereedelijk, aangenomen zou hebben. Daarom heb ik, zelfs ten aanzien van een Verantwoordelijk Ministerie, verklaard dat ik deze hoogstbedenkelijke wijziging zou verkiezen boven hetgeen ik *revolutionnaire autocratie* heb genoemd (*Bijdrage*, bl. 102).

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, bij het sluiten der Vergadering, « het land gelukkig genoemd waar het wijzigen »van de grondwettelijke instellingen, gelijk hier, met kalmte en »eendragt is tot stand gebragt. » Ik weet niet of ik, na volbragten arbeid, uit dezen parlementairen lauwerkrans mij een blaadje toeëigenen mag; doch ik laat gaarne, na hetgeen over en weêr gezegd is, anderen beslissen of eene behoorlijke wijziging der Grondwet inderdaad tot stand gebragt is; of de behoefte aan eene meer volledige, meer Nederlandsche herziening niet spoedig zal worden gevoeld; en of de Dubbele Kamer, na het voetspoor der gewone te hebben gevolgd, het verwijt van flaauwhartigen zin in dezelfde, dan wel in dubbele mate verdient.

INHOUD.

Blz.

1

